

సంస్కృతపరిషత్ గ్రంథమాలా-49

సంస్కృతమార్గోపదేశిక

(FIRST BOOK OF SANSKRIT)

మూలము

సర్ రామకృష్ణగోపాల భండార్కర్

M.A.,LL.D,Ph.D.K.C.I.E.&C.,&C.

సంపాదకత్వము

ప్రొఫెసర్.కె.కమల

డైరెక్టర్, సంస్కృత అకాడమీ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

ప్రచురణ

సంస్కృత అకాడమీ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

2001

సంస్కృతమార్గోపదేశిక

(FIRST BOOK OF SANSKRIT)

సంస్కృత విద్యార్థులకు ప్రాథమిక దశలో ఉపకరించు

వ్యాకరణము వాక్యభూతములు

మూలము

సర్ రామకృష్ణగోపాల భండార్కర్

M.A., LL.D., Ph.D., K.C., I.E. & C., & C.

గ్రంథ విస్తృతిని చేసిన పరిష్కర్త

శ్రీధర్ రామకృష్ణ భండార్కర్ M.A.

అనువాదము

డాక్టర్.వి.శ్రీనివాసశర్మ

డాక్టర్.వి.రాములు

రిసర్చ్ అసిస్టెంట్: సంస్కృత అకాడమీ

రికర్డర్, నిజాం లైబ్రరీ.

సంపాదకత్వము

ప్రొఫెసర్.కె.కమల

గ్రేడ్డ్, సంస్కృత అకాడమీ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

ప్రచురణ

సంస్కృత అకాడమీ

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

@సర్వస్వామ్యసంకలితము

[ప్రథమ ముద్రణము : మూలం-1864

తెలుగు-2001

వెల : రూ. 50-00

కాపీలు : 1000

డి.టి.పి. సహకారం :

డా.పి.శ్రీనివాస్

ప్రింటింగ్.

శ్రీకళాంజలి గ్రాఫిక్స్,

విరలవాడి.

పబ్లిషర్స్ :

సంస్కృత అకాడెమీ ,

ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము

ముందుమాట

శ్రీరామచంద్రుడు

అంబికా పుస్తకాల శ్రీరామచంద్రుడు

డా. హాన్ అనే పండితుడు 1862 ప్రాంతంలో ఆంగ్ల
దేశాలలో సంస్కృతం నేర్చుకొనే విద్యార్థులకు ఉపకరించే
విధంగా సంస్కృతప్రథమ పుస్తకం (First Book of Sanskrit) అనే
గ్రంథం ఒక పాఠ్యగ్రంథాన్ని రచించినట్లు, దానిని శ్రీ రామకృష్ణ
గోపాల్ భండార్కర్ పరిష్కరించినట్లు దాని ఉపోద్ఘాతం ద్వారా
జ్ఞాపిస్తున్నది. అయితే ఈ గ్రంథానికి భండార్కర్ పేరు తోనే ప్రసిద్ధి
బట్టించింది. ఆంగ్ల పాఠశాలలలో చదివే విద్యార్థులను దృష్టిలో
ఉంచుకొని రచించినదే అయినా కాలక్రమంలో స్వయంగా
సంస్కృత భాషాధ్యయనం చేసే విద్యార్థులకు ఉపయోగించేటట్లు
గానిన దేర్చులూ, మార్పులూ చేసినట్లు తెలుస్తున్నది. ప్రస్తుతం
అభ్యసించుచున్న రూపంలో ఇది ఇటు విద్యార్థులకు, అటు
విద్యావంతులకు కూడ సమంగా ఉపకరించే గ్రంథంగా కనబడు
తున్నది. ఈ విధంగా "భండార్కర్ ఫస్ట్ బుక్ " ఈ మాతన ప్రక్రియలో
జ్ఞాపించిన "ఫస్ట్ బుక్ " గా కూడ సార్థక నామధేయమైనది. దీనిని
డా. వి. శ్రీనివాస శర్మ, డా. వి. రాములు తెలుగులోనికి అను
వదించగా ప్రొఫెసర్ కె. కమల పరిష్కరించి చక్కని తుది
రూపము దాచారు. ప్రథమానువాదకులువురూ హాన్ స్థానంలోను,

ఆచార్య కమల భండార్కర్ స్థానంలోను ఉండి ఈ తెలుగు అనువాదానికి కూడ అనేక కర్తృకత్వాన్ని సంపాదించి పెట్టారు. ఈ ముగ్గురిలో ప్రతి ఒక్కరు ఇలాంటి గ్రంథాన్ని స్వతంత్రంగా వ్రాయగల సమర్థులు. అలాంటి సుధీమణులు చేసిన అనువాదం నిర్దుష్టంగా ఉంటుందని వేరే చెప్ప వని లేదు. మూలంలో లేని కర్మణి ప్రయోగాలను కూడ చేర్చడం చేత ఈ పుస్తకానికున్న ప్రయోజనం ద్విగుణీ కృతమైనది.

అయితే కాళిక పద మంజరి మొదలైన ఉన్నత శాస్త్ర గ్రంథాలను ప్రచురించిన తాదృశ గ్రంథ ప్రకాశకులకు ఉద్దిష్టమైన పరిశోధనా సంస్థ యైన సంస్కృత అకాడమీ నుండి ఇలాంటి చిన్న గ్రంథాలు వెలువడడం అస్మాదృశులకు అబ్బుర పాటు కలిగించినా "కాచం మణిం కాంచనమేక సూత్రే గ్రథ్యన్తి నార్యః కిమివాత్ర చిత్రమ్" అని సమాధాన పడ వలసి ఉన్నది. ఆ విషయం ఎలా ఉన్నా ఒక ఉన్నత గ్రంథానికి ముగ్గురు నిద్రవన్మణులు చేసిన చక్కని అనువాదంగా ఈ గ్రంథానికున్న వైశిష్ట్యం నిరాకరింప శక్యంకానిది.. దీని సాహాయ్యంతో ఆంగ్ల భాషతో పరిచయం లేని తెలుగువారు సంస్కృత భాషను నేర్చుకొనడంలో కృతకృత్యులు కాగలరని నా విశ్వాసం.

హైదరాబాద్

పుల్లెల శ్రీరామ చంద్రుడు.

12- 10 - 2001

మున్నుడి

ప్రొఫెసర్. శ్రీహరి, M.A., Ph.D.

తెలంగాణ ప్రభుత్వం,

హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయం, కుప్పం

మన దేశంలో సంస్కృతాన్ని ప్రథమంగా నేర్చుకోవడానికి
అవకాశం లభించి పద్ధతులు రెండున్నాయి. ఒకటి శబ్దాలు, ధాతువులు,
అక్షరాల వీక్షణ - వీటిని కంఠస్థం చేయడం. రెండు ఆధునిక పద్ధతుల్లో
ప్రతిభిన్నంగా భాషలోని పదాలను, వాటి అర్థాలను, సంధ్యాది
వినియోగాలను నేర్చుకుంటూ వాక్య రచనను అలవరచుకోవడం.
తెలుగు పద్ధతిలో కంఠస్థం చేయడమే ప్రధాన లక్ష్యం కనుక ఈ
పద్ధతి విద్యార్థి బాల్యదశలో ఉన్నప్పుడు అనుసరించ దగినది. కంఠ
స్థం చేస్తున్నప్పుడు ఎందుకు కంఠస్థం చేస్తున్నామో, దానికి ప్రయో
జనము ఏమిటో తెలియక పోయినా చిన్నతనంలో ఎక్కువ కంఠస్థం
చేసినట్లుగా ఉత్తర కాలంలో ఈ పద్ధతి విశేషమైన ఫలితాన్ని ఇస్తుంది
అది గొడవ పద్ధతిని బాల్య దశలోనూ, అనంతర దశలోనూ
అనుసరించ వచ్చును. ఇందులో విద్యార్థి కంఠస్థం చేయవలసిన
శబ్దాలను కనుగొని క్రమక్రమంగా కొన్ని శబ్ద రూపాలను, ధాతు
రూపాలను, అవ్యయాలను, పదజాలాన్ని పరిచయం చేస్తూ వాక్య
నిర్మాణ విధానాన్ని తెలియజేస్తూ భాషా ప్రవేశాన్ని కలిగించే
అవకాశం ఉంది. ఒక విధంగా ఈ రెండు పద్ధతులూ పరస్పర పరి

పూరకాలనే చెప్పాలి. రెండో పద్ధతిలో జిజ్ఞాసువులకు సంస్కృతం నేర్పడానికి రచింపబడిన గ్రంథమే ఇది.

సంస్కృతము చాలా కష్టమైన భాష అనే ఒక అపప్రథ లోకంలో ఉంది. దీనివల్ల సంస్కృతమంటేనే భయపడి దానిని నేర్చు కోవడానికి ముందుకు రాని వారెందరో. అలాంటి వారి కోసం సులభంగా సంస్కృతం నేర్చే ఉద్దేశ్యంతో ఒక చక్కని ప్రణాళికను వేసుకొని క్రమానుగుణంగా భండార్కర్ మహాశయుడు ఈ మార్గోపదేశికను రచించి సంస్కృత జిజ్ఞాసువులకు మహోపకారం చేసినాడు. ఇందులో మొత్తం ముప్పై ఒక్క పాఠాలున్నాయి. వీటిలో సాధారణ, విశేష శబ్ద రూపాలు, సర్వనామ శబ్ద రూపాలు, ధాతువులు, వాటినాలుగు క్రియా రూపాలు, భావ కర్మణి రూపాలు, వ్యవహారానికి అవసరమైన కొంత శబ్ద జాలం, మొదలైన అంశాలు పరిచయం చేయ బడ్డాయి. ప్రతిపాదం చివర అభ్యాసాలు కూర్చ బడ్డాయి. అధ్యాపకుల్లోను, విద్యార్థుల్లోను ఈ గ్రంథానికి విశేష ప్రాచుర్యం లభించింది. ఎన్ని పర్యాయాలు ఈ గ్రంథం ప్రచురించ బడిందో పరిశీలిస్తే ఈ విషయం మనకవగతమౌతుంది.

సాధారణ జ్ఞానాన్ని కలిగి ఉన్న ఒక విద్యార్థి ఈ గ్రంథాన్ని చదివి ఉపాధ్యాయుని అవసరం లేకుండానే సంస్కృతాన్ని కొంత మేరకు నేర్చుకోగలడనడంలో సందేహం లేదు. నేటి కాలంలో దూర విద్యా విధానానికి అనువుగా సిద్ధం చేయ బడిన పాఠ్య గ్రంథం

నూదిరిగా ఉందని చెప్పవచ్చు.

ఇటీవలి కాలంలో సంస్కృతానికి ఒక విధమైన ఆదరం సామాన్య జనంలో కూడా కనిపిస్తున్నది. సంస్కృత భాషను వ్యాపింప చేయడానికి దేశంలో అనేక ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి. జన సామాన్యానికి సంస్కృత భాషను సన్నిహితం చేయడానికి దేశమంతటా సంస్కృత శిక్షణా శిబిరాలు, విశ్వవిద్యాలయాల్లో సంస్కృత సంభాషణా కక్ష్యలు, మొదలైనవి ఏర్పాటు చేయబడుతున్నాయి. ఈ సందర్భంలో ఈ సంస్కృత మార్గోప దేశికకు ఎంతో ప్రాధాన్యం ఉంది.

ఈ గ్రంథం ప్రధానంగా కళాశాలా విద్యార్థులనుద్దేశించింది. కనుక కళాశాలల్లో అధిక ప్రచారంలో ఉన్న ఆంగ్ల మాధ్యమాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని భండార్కర్ పండితుడు దీనిని ఆంగ్ల మాధ్యమంలో రచించినాడు. ఇటీవలికాలంలో ప్రాంతీయభాషా మాధ్యమంలో విద్యాబోధనకు ప్రాముఖ్యం రావడం మనకు తెలిసిందే. ఈ దృష్టితో సంస్కృత అకాడెమీ అధ్యక్షురాలు ఆచార్య కె.కమల గారు కళాశాలల విద్యార్థుల్లోనే కాక సమాజం లోని సామాన్యజనుల్లో కూడా సంస్కృతం వ్యాప్తి చెందాల్సి ఉన్న నేటి అవసరాన్ని గుర్తించి సంస్కృతలోకంలో ఎవరేని ప్రాచుర్యం పొందిన ఈ గ్రంథాన్ని తెలుగులోకి అనువదింపజేసి ప్రచురించడం సంస్కృతాభిమానులందరూ హర్షింపదగ్గ అంశం. పూర్వం ప్రాతః స్మరణీయులు

శ్రీ కాశీ కృష్ణాచార్యులు గారు 'బాలబోధిని' పేర రాసిన సంస్కృత వాచకాలు సంస్కృతానికి విశేష ప్రచారం కావించినాయి. అలాగే ఈ సంస్కృతానువాదం కూడా సంస్కృతభాషా ప్రచారంలో తప్పక కృతకృత్యమౌతుందని నా ప్రగాఢవిశ్వాసం.

మిత్రులు డా॥ వి.శ్రీనివాసశర్మ, డా॥ ఏ.రాములు గారలు ఈ గ్రంథాన్ని అనువదించి , సంస్కృతజిజ్ఞాసువులైన తెలుగువారికి ఎంతో ఉపకారం చేసినందుకు వారికి నా శుభాకాంక్షలు. తరువాతి భాగాలను కూడా వారు అనువదిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

ఇట్లు

రవ్వా శ్రీహరి

ముందుమాట

ప్రొఫెసర్ కె. కమల

నిర్దేశిక, సంస్కృత పరిషత్తు

ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయము

హైదరాబాద్

సంస్కృత వ్యాకరణాన్ని సులభంగా బోధించే గ్రంథాలు ఇప్పుడు తెలుగులో కావలసి వచ్చినవి. ఒక విధంగా తెలుగు దేశంలో ఇప్పుడిప్పుడే సామాన్య జనులు , విద్యార్థులు ఎక్కువగా సంస్కృతాన్ని అభ్యసించడం మొదలయింది. నాగరిక సమాజంలో మాతృభాషాభ్యాస స్థానంలో ఆంగ్లానికే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యం ఏర్పడిన ఈ రోజులలో సంస్కృత భాషాభ్యాసము ద్వారా కొంత సంస్కృతి, సాహిత్యముల పరిజ్ఞానము, అప్రయత్నంగా విద్యార్థులకు కలుగుచున్నది. వివాహ దులలో చదివే అర్థం కాని మంత్రాలే కాకుండా ఇంకా కొంత సంస్కృతంలో ఉన్నదని ఇప్పుడు సగటు నాగరిక పౌరునికి తెలిసి వచ్చింది.

ఆంగ్లేయులు భారత భూభాగాన్ని ఆక్రమించిన తరువాత 19వ శతాబ్దంలో సర్. విలియమ్ జోన్స్ అనే విద్వాంసుడు కలకత్తాలో గాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ స్థాపించి, సంస్కృతాన్ని స్వయంగా అధ్యయనం చేసి , అభిజ్ఞాన శాకుంతలాన్ని ఆంగ్లములోనికి అనువదించి యూరోపు ఖండములో సంస్కృత విద్యా ప్రచారాన్ని

చేసిన మహా నీయుడు. క్రమంగా పెక్కు సంస్కృత గ్రంథాలు యూరోపియన్ భాషలలోనికి అనువదించ బడ్డాయి. యూరోపియన్లకు భారతీయ పాహిత్యాన్ని గూర్చిన అవగాహన, గౌరవము పెరిగినవి. జోన్స్ మహాశయుడే సంస్కృత, పర్షియన్, గ్రీకు, లాటిన్ మున్నగు భాషలు ఒకే భాషాకుటుంబానికి చెందినవని ప్రతిపాదించి ఇండో-యూరపియన్ భాషల తులనాత్మక అధ్యయనానికి పునాదులు వేసినాడు. ఈ అవగాహన వలననే యూరోపుఖండం లోని బుద్ధిజీవులు సంస్కృతమువంటి భాష పుట్టిన భారత దేశాన్ని బానిస దేశమని పరిగణించడం తప్పని ముక్కు మీద వేలు వేసుకున్నారు. భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం లో సంస్కృతం ఈ నిధంగా గణనీయమైన పాత్రను వహించింది.

ఆంగ్లేయులకు సంస్కృతాన్ని నేర్పించడానికి హాన్ అనే పండితుడు వ్రాసిన వ్యాకరణాన్ని విస్తృత పరచి , పరిష్కరించి శ్రీ రామకృష్ణ గోపాల్ భండార్కర్ , ఆయన కుమారుడు శ్రీధర్ భండార్కర్ వివిధ దశలలో వ్రాసిన సంస్కృత మార్గోపదేశిక ఇప్పటి వరకు ఏబది మార్లు ముద్రింపబడిన జనరంజక గ్రంథము. ఈ మార్గోపదేశిక లో ఒక్క క్రియాపదముతో ఆరంభించి ఒక్కొక్క విభక్తి ప్రయోగాన్ని ఉదాహరిస్తూ వాక్యాలు ఇవ్వబడినవి . క్రమంగా ప్రథమ, చతుర్థ, షష్ఠ, దశమ గణములలోని ఆత్మనేపద, పరస్మైపద ధాతువులకు, వర్తమాన, లజ్ భూతకాల, ఆజ్ఞార్థక, విధ్యర్థకములలో రూపాలను

చూపిస్తూ , కొంత శబ్ద జాలాన్ని ఇస్తూ, సంది సూత్రాలన్నీ వివరించ
బడినవి. అజంత, హలంత సాధారణ శబ్దాలు, సర్వ నామాలతో
బాటు కారక నియమాలు వివరింప బడినవి. కర్మణి ప్రయోగాలతో
బాటు కృదంతాలు వివరింప బడినాయి. గ్రంథము చివర పదపట్టిక
ఉన్నది. అంచెలించెలుగా శాస్త్రీయంగా భాషా జ్ఞానాన్ని ఆరు
మాసములు అధ్యయనము చేసి, ఈ మార్గోపదేశిక వల్ల జిజ్ఞాసువు
పొందగలడు.

శబ్ద మంజరినీ, ధాతు మంజరినీ కంఠస్తమము చేస్తే సంస్కృతము
అలవడుతుంది. కాని వయోజన, దూరవిద్యా విధానములో ఇది
సులభ పద్ధతి కాదు. అంతే కాక గురుకుల పద్ధతిలో సంస్కృతాన్ని
నేర్చుకొనే వారిలో కూడా అందరూ తిజంత వ్రకరణాన్ని చదువు
కోవడము లేదు. అట్లాంటి వారందరికీ క్రియా స్వరూపము,
వాక్య నిర్మాణ విధానము తెలుపడానికి ఈ మార్గోపదేశిక ఉప
కరిస్తుందని విశ్వసింప వచ్చును.

ఆంధ్ర దేశంలో చాలామంది విద్యార్థులు సంస్కృత
వ్యాకరణాన్ని తెలుగు వివరణ ద్వారా మాత్రమే గ్రహించ గలుగు
తున్నారు. వారి కొరకు సంస్కృత విద్య సామాన్య జనులలో వ్యాప్తి
చెంద వలెననే భావముతో సంస్కృత పరిషత్తు ఈ మార్గోపదేశికను
తెలుగులోనికి అనువదించి ప్రచురిస్తున్నది. "కాశిక " "పద మంజరి "
వంటి ప్రామాణిక వ్యాకరణ గ్రంథాలను, గీతగోవిందం వంటి వివిధ

వ్యాఖ్యాన , వివిధ పాఠాంతర పరిష్కృత గ్రంథాలను సుమారు ఏబదికి పైగా ప్రచురించి ప్రతిష్ఠను సంపాదించుకొన్నది ఉస్మానియా విశ్వ విద్యాలయ ప్రాంగణంలో నెలకొన్న ఈ సంస్కృత పరిషత్తు . దీనికి సాటి అయిన పరిశోధన సంస్థ ఆంధ్రదేశంలో మరొకటి లేదనడం అతిశయోక్తి కాదు. అయితే పరిషత్తు లక్ష్యాలు రెండు- అమూల్యములయిన వ్రాతుప్రతులలో దాగి ఉన్న గ్రంథాలను పాఠ పరిష్కారముచేసి ప్రకాశింప చేయడము ఒకటి, సామాన్య జనులలో సంస్కృత ప్రచారాన్ని చేయడానికి "Stories of Katha sarit-sagara " , ' पारसीक लोकोक्तयः ' వంటి గ్రంథాలు ప్రచురించడము రెండవది. ' సంస్కృత మార్గోపదేశిక ' తెలుగు అనువాదము ఈ రెండవ లక్ష్యాన్ని పూరిస్తుందనే విశ్వాసంతో ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు ప్రయత్నం జరిగింది.

ఈ అనువాదాన్ని తయారు చేసినవారు డా. ఏ. రాములు (నిజాం కళాశాల సంస్కృత లెక్చరర్), డా . వి. శ్రీనివాసశర్మ (పరిశోధక సహకారి - సంస్కృత పరిషత్తు) అనే ఇద్దరు సంస్కృత విద్వాంసులు. వారికి కృతజ్ఞతలు - క్రీ. శ . 1999 వ సంవత్సరము లో ఈ పని ఆరంభించినప్పటినుండి అనుకోని చిక్కుల నెదుర్కొన వలసి విలంబము జరిగింది . సంస్కృత పరిషత్తు స్థితి సంశయా స్పదమయింది. ఇన్నాళ్ళకు ఈ గ్రంథము ప్రజలలోనికి పోతున్న కారణం వలన మనస్సు తేలిక పడుతున్నది.

తెలుగు అనువాదంలో అదనంగా చతుర్థశ మాహేశ్వర సూత్రాలు - వాని ప్రయోజనం తెలుప బడింది . కర్మణి ప్రయోగ ప్రకరణంలో లట్ లకారంతో పాటు లజ్, లోట్, విధిలిజ్లలో కూడా కర్మణి ప్రయోగ రూపాలు, తదనుగుణంగా వాక్యాలు పొందు పరచ బడినవి.

మహా మహోపాధ్యాయ ఆచార్య శ్రీ పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు గారు జగమెరిగిన విద్వాంసులు. పండిత పామరుల కందుబాటుతో నున్న మాకందము వంటి మనస్సు వారిది. సంస్కృత పరిషత్తుకు డైరెక్టర్ గా ఉండి ఎన్నో ఉద్గ్రంథాలను ప్రచురించిన మహా నీయులు వారు. వారు వ్రాసి ఇచ్చిన అభిప్రాయము భాషా జిజ్ఞాసువులకు ఆశీర్వాదమే . వారికి నమోవాకములు.

గ్రంథాన్ని ఆమూలాగ్రము పరిశీలించి , సూచనలు చేసి, తమ అభిప్రాయాన్ని కూడా జోడించి పంపించిన ఆచార్య రవ్వా శ్రీహరి గారు (వైస్ ఛాన్సలర్ - కుప్పం ద్రవిడ విశ్వవిద్యాలయం) పేరెన్నిక గన్న వైయాకరణులు, వైఘంటికులు, భాషా శాస్త్ర వేత్తలు. వారికి స్నేహాంజలిని ఘటిస్తున్నాను.

సంస్కృత పరిషత్తు ఇప్పట్లో గ్రంథ ప్రచురణకు ఒక్క రూపాయి కూడా ఖర్చు పెట్టలేదు. ప్రాథమిక దశలో గ్రంథానికి ఉచితంగా D. T. P. వర్కు చేసి ఇచ్చిన R. K. Printers యజమానులు శ్రీ సీతారామాంజనేయులు గారికి కృతజ్ఞతలు.

ఈ ద్రవ్య లోపాన్ని పూరించడానికి మా అమ్మగారు కీ. శే. కప్పగంతుల అన్నపూర్ణమ్మ గారి ద్రవ్యము రూ. 25,000 ఈ గ్రంథ ప్రచురణకు వెచ్చించడానికి ముందుకు వచ్చిన మాసోదరులు డా. కప్పగంతుల ప్రభాకర శాస్త్రి, శ్రీ కప్పగంతుల కృష్ణమూర్తి గారి వదాన్యతకు ధన్యవాదాలు. మా అమ్మగారికి స్కూలు పాఠాలు చదవని విజ్ఞానము తెలుగు, సంస్కృత భాషలలో చాలాఉండేది. నిరంతరము విద్యా వ్యాసంగముతో కాలము గడపాలని , సంస్కృత వ్యాకరణాన్ని స్వాయత్తం చేసుకోవాలని ఆమె ఉవ్విళ్ళూరుతూ ఉండేవారు. ఈ మార్గోపదేశిక వారి స్మృతి చిహ్నంగా ప్రచురణను పొందడము సముచితమే.

ఈ గ్రంథాన్ని తిరిగి పరిష్కరించడంలో , అచ్చు వేయడంలో అండదండలుగా ఉన్న డా. ప్రొటూరి శ్రీనివాస్ కు (సంస్కృతం లెక్చరర్ - S. V. V. S కాలేజ్, హైదరాబాద్) , వారి భార్య శ్రీమతి సుజాత, మాతృమూర్తి శ్రీమతి సరోజిని గార్లకు విశేషధన్యవాదాలు. ఈ గ్రంథం ఈ రూపంలో పాఠకుల ముందుంచడానికి వారే కారణము. ఇంత వరకూ మా చేతిలోని పనిని శక్తి వంచన లేకుండా చేసినాము. ఇంక ముందు గుణజ్ఞులయిన జిజ్ఞాసువులే ప్రమాణము. " హే మ్న సంలక్ష్యతే హ్యగ్నౌ విశుద్ధిః శ్యామి కాపి వా ".

ఇట్లు

కె. కమల

उपोद्धातः

संस्कृतभाषागहनं प्रविविक्षूणां मार्गोपदेशिकेयं पाठावलिरग्रंथ्यते ।
 अस्यां चैकैकस्मिन् पाठे पूर्वं प्रकृतिप्रत्ययाङ्गकार्यादीनि प्रदर्श्य पश्चाद्य
 -धासंभवं सुप्तिङ्कृदन्तानां रूपाणि वाक्येषु प्रयुज्योदाहरिष्यामि ।
 तानि च वाक्यान्वङ्गलभाषया विद्यार्थिनो विपरिणमेयुः । तथैवाङ्गल
 वाक्यानि पाठान्ते लेखिष्यमाणानि संस्कृतरूपं प्रापयेयुः । इत्थमल्पा
 -यासेनैव यान्यत्र विभक्त्यादिरूपाण्युपनिभन्त्यन्ते तान्यध्येतुः स्मृतौ
 दृढमवगाढानि भविष्यन्ति ।

संस्कृतं जिज्ञासूनामीप्सितसिद्धिकृत्सु रघुवंशादिकाव्येषु
 सत्सु किमर्थेयं यत्न इति चेदुच्यते । काचिदप्यपरिचितपूर्वा भाषा
 तस्या व्याकरणमनधीत्य न सम्यग्ज्ञायते । एतदेवाभिप्रेत्य व्याकरण
 प्रयोजनेषु लघ्वसंदेहाविति प्रयोजनद्वयं कात्यायनः परिसंचख्यौ
 भाष्यकृच्छ्रेन्द्रबृहस्पत्याख्यायिकामुदाजहार । ननु तर्हि सहैव काव्येन
 लघुकौमुदी तत्सदृशोऽन्यो वा व्याकरणग्रन्थोऽप्यधीयतां किं पुनरनया
 पाठावत्येति चेन्न । तादृशानां ग्रन्थानां बालकैः प्रौढवयस्कैरपि पुरुषैः
 संस्कृतमजानद्भिर्दुरवबोधतया तेषामध्ययने महान् कालक्षेपो भवति
 गरीयांश्च परिश्रमोऽपेक्ष्यते । न तथेदृशस्य ग्रन्थस्य । तस्य सरलान्वयि
 वाक्यवत्त्वात्तद्वत्तव्याकरणसिद्धान्तानामपि वैशद्येनाभिहितत्वात् ।
 एतल्लक्षणस्य ग्रन्थस्याभावात्संप्रति कतिपये नवविद्यार्थिनः संस्कृता
 -ध्ययनात्पराजयन्ते तन्मा भूदित्यं पाठावलिर्यथामति विरच्यते ॥

ఉపోద్ఘాతము

(సంస్కృత మూలమునకు తెలుగు అనువాదము)

సంస్కృతభాషను అవగాహన చేసుకొనగోరేవారినుద్దేశించి మార్గోపదేశికగా ఈ పాఠావళి రచింపబడుతోంది. దీనిలో ఒక్కొక్క పాఠంలోను ముందుగా ప్రకృతిప్రత్యయములను గుఱించి, అంగకార్యములను గుఱించి వివరించి పిమ్మట తగినట్లుగా సుబంత తిజంతకృదంతరూపములను వాక్యములలో ఉపయోగించి ఉదాహరించెదను. ఆ వాక్యములను విద్యార్థులు అంగభాషలోనికి అనువదించవలెను. అట్లే పాఠము చివరలో న్రాయబోవు ఆంగ్ల వాక్యములకు సంస్కృత అనువాదము కూర్చవలెను. ఈ విధముగా తక్కువశ్రమతోనే ఇచట చేర్చబడిన విభక్త్యాదిరూపములు పాఠకుని యొక్క స్మృతియందు స్థిరపడును. సంస్కృతవాక్యముల యందు వ్యుత్పత్తి, వాటి రచనయందు కొద్దిపాటి పాటవము అలవడును.

సంస్కృతజిజ్ఞాసువులకు వారి కోర్కెను తీర్చుటకు రఘువంశాది కావ్యములుండగా ఈ యత్నమెందుకు అని అడిగినచో, ఏ భాషను ఐనను ఆ భాషావ్యాకరణమును చదువకుండా తెలుసుకొనుట కష్టము. ఇందులవననే వ్యాకరణప్రయోజనములయందు లభ్యువు, అసందేహము అను రెండు ప్రయోజనములను కాత్యాయనుడు పేర్కొనెను. భాష్యకారుడు ఇంద్రబృహస్పతుల కథను

ఉదాహరించెను. అట్టైనచో కావ్యముతో పాటు లఘుకౌముదిన్ ,
 అటువంటి మఱియొక వ్యాకరణ గ్రంథమున్ చదివినచో సరిపోవును
 కదా, ఇక ఈ పాఠావళి ఎందుకు అనే ప్రశ్న ఉదయిస్తుంది. కాని
 అటువంటి గ్రంథములు పిల్లలకు, సంస్కృతము చదవని పెద్దవారికి
 కూడ అర్థము కావు . కనుక వాటిని చదువుటయందే పెద్దకాలము
 వ్యర్థమగును. శ్రమకూడ ఎక్కువగును. ఈ గ్రంథము విషయమున
 అట్లుకాదు. ఏలనన ఇచట సరళముగా అన్వయించుకొనదగు
 వాక్యములు ఉన్నవి . వాటిద్వారా వ్యాకరణసిద్ధాంతములు కూడ
 విశదముగ తెలియును కనుక. ఇటువంటి లక్షణములుకల
 గ్రంథములు లేకపోవుటచే కొంతమంది కొత్తవిద్యార్థులు
 సంస్కృతము నేర్చుకొనుటకు భయపడుచున్నారు.
 అట్లుకాకుండుటకై ఈ పాఠావళి యథామాతి విరచింపబడుచున్నది.

శ్రీ రామకృష్ణగోపాల భండార్కర్

ప్రథమ ముద్రణమునకు మొదటి మాట

ఈ బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీలోని విద్యావేత్తల దృష్టిలో , విద్యాధి
కారుల దృష్టిలో ఈ మధ్యనే సంస్కృతవిద్య ఎడల గౌరవము
పెరిగింది . ఇంతకుముందు పూనా నగరంలోని ప్రాచీన సంస్కృత
కళాశాలను అధికారులు ఏదో పోనిన్నుని నిలువనిచ్చినారే కాని
ఆదరభావంతో కాదు. తాము పరసంస్కృతి ఎడల సమభావాన్ని
ప్రదర్శిస్తున్నామని నిరూపించడానికే వారి ప్రోత్సాహాన్ని లోగడ
కల్పించినారు. సంస్కృతవిద్యాభ్యాసము సంఘానికి ఉపకరిస్తుంది
అన్న భావము వారికప్పట్లో ఏర్పడలేదు. ఆధునికవిద్యావిధానములో
విమర్శనాత్మక , విశ్లేషణాత్మక దృక్పథాన్ని అధికారులు సంస్కృ
తానికి అప్పట్లో వర్తింపజేయలేదు. ప్రాచీన పద్ధతిలోనే శాస్త్రాలను
బోధించడమనే పరిపాటిని అధికారులు సాగనిచ్చినారు. ఒక ముప్పది
సంవత్సరాల కాలము జరిగిపోయిన తరువాత ఇప్పుడే అధికారులు
ఈ సంస్కృతవిద్యావిధానాన్ని పరిశీలించి ఉత్సాహంగా నూతన
బోధనప్రణాళికను సంస్కృతానికి అనువర్తింపజేయవలెనని అను
కుంటున్నారు. దీని ఫలితంగా ప్రాచీన సంస్కృత కళాశాల స్థానము
లో కొత్తవిద్యావిధానము ప్రవేశ పెట్టబడింది. ఈ నూతన విధానము
సఫలము కావాలంటే , విద్యాబోధన బాగా జరగాలంటే , కొంత
మేరకు ప్రాచీన విద్యాబోధన పద్ధతిని కూడా అనుసరించవలసి

ఉంటుందని నాకు తోచింది.

సంస్కృత పుస్తకాలు జనం చదువుకోవటానికి అచ్చు వేస్తే తప్ప ఈ క్రొత్తగా లభించిన ఆదరణ, సంస్కృత జిజ్ఞాస నిలువవు. చాలా మంది విద్యార్థులు సంస్కృతం లాటిన్ కంటే కఠినమైనదని ఫిర్యాదు చేస్తూ ఆ విదేశీయభాష కోసం ప్రాసీనమైన తమ భాషను చదవటం మానేస్తున్నారు. ఈ భాషల విషయంలో వారు చేసిన ఆరోపణలో నిజమందా లేదా అనేది నాకు తెలియదు. కాని లాటిన్ కంటే సంస్కృతమే తేలిక అవుతుంది. ఎప్పుడు? కాలేజీలలో అది బోధించ బడినప్పుడు. ఆ భాషను కొత్తగా నేర్చుకునే వారికి తగిన పుస్తకాలు తేలికగా దొరికి నప్పుడు; ఈ రెండవ అవసరాన్ని పూరించడం కోసమే ఈ చిన్ని పుస్తకాన్ని ఒకటిన్నర సంవత్సరాలకు క్రితం తయారు చెయ్యడం జరిగింది. డా.హాన్ అనే వారిచే ఇది రూపొందించబడింది. కాని అవసరాన్ని బట్టి అక్కడక్కడా నేను కొన్ని మార్పులు చేయవలసి వచ్చింది. పుస్తకం పూర్తిగా పిల్లలకోసమే రూపొందించ బడినా, వాగరిక యువకులకు కూడా ఈ గ్రంథము పనికి వచ్చేటట్లు కొన్ని విషయాలు నేను చేర్చాను. నిజానికి పూర్తిగా పిల్లలకోసమే రాసిన పుస్తకాల్లో ఈ విషయాలు చేర్చకూడదు. ఈ పాఠ్యాంశం తయారు చేయడానికి ప్రతి పాఠానికి నలుబది ఏబది సంస్కృతం, ఇంగ్లీషు మాటలు కూర్చడానికి నేనెక్కువ కష్టపడలేదు. నాకు గుర్తున్నంత వరకు సంస్కృతం

పుస్తకాల్లోని మాటలనే పాఠాల చివర, పాద టిప్పణులలోనూ పొందుపర్చాను. దాదాపు అన్ని సూత్రాలు, ప్రతి ధాతువుకూ నాలుగు క్రియారూపాలు, భావ, కర్మణి ప్రయోగములతో కూడిన రూపాలు మాత్రమేకాక కొన్ని క్రియల వ్యుత్పత్తులు కూడా వివరించాను.

పూనా 3/1864 -----R.G.B. (శ్రీ రామకృష్ణ గోపాల భండార్కర్)

రెండవ ముద్రణమునకు మొదటిమాట.

ఈ పుస్తకానికి నేను ఈ రూపం ఇవ్వటం తెలివైన విద్యార్థి ఎవరి నిర్దేశకత్వమూ లేకుండా తనంత తానుగా చదువుకోగలగటం కోసమే. ఈ ఉద్దేశాన్ని ఇది నెరవేరుస్తున్నదని తెలుసుకొని నేను చాలా సంతోషిస్తున్నాను. ఇది పరిపూర్ణత్వాన్ని సంపాదించుకోవడానికి ఇంకా కొన్ని మార్పులను, చేర్పులను, పాద టిప్పణులలోనూ మరికొన్ని చోట్ల కూడా చేర్చడమైనది.

రత్నగిరి 11/1866

R.G.B

బిదవ ప్రచురణకు ముందుమాట

ఈపుస్తకం పాఠ్యాంశంగా పెట్టిన పాఠశాలల్లో నేనిచ్చిన

బీదాలను యాంత్రికంగా సంస్కృతం లోనికి, సంస్కృతం నుండి అగ్గంలోనికి అనువదింప చేయడం మాత్రమేనని ఆయా అధ్యాపకుల భావన అని నేను గ్రహించాను. వారు వ్యాకరణం జోలికి పోవటం లేదు. కొంతమంది రూపావళిలాటి పుస్తకాలు విద్యార్థుల చేతుల్లో పెట్టి అందులోని సూత్రాలు బట్టి పెట్టిస్తున్నారు. దానివల్ల ఈ పుస్తకం వ్రాయడంలోని ఉద్దేశమే - అంటే విద్యార్థులు ఈ పుస్తకంలో ఉన్నదాన్ని నేర్చుకోవడమే గాక భాషా జ్ఞానాన్ని పెంచుకోవాలనే ఉద్దేశ్యమే నెరవేరలేదు. ఇందులో ఇచ్చిన వాక్యాలు భాషా సూత్రాలకూ, రూపాలకూ అభ్యాసంగా ఉండి స్వయంముగా పిల్లలు ఇతరత్రా ఉపయోగించు కోవాలనే ఉద్దేశ్యం కాని ఆపుస్తకం వరకే వారి విజ్ఞానం పరిమితం కాగూడదు. మళ్ళీమళ్ళీ అట్లాటి అభ్యాసం చేయించాల్సిన బాధ్యత ఉపాధ్యాయునిది .ఈ విషయంలో ఉపాధ్యాయునికి సాయపడటానికీ, విద్యార్థి నేర్చుకున్న దాన్ని జీర్ణించు కోవటానికీ పుస్తకంలోని చివరి భాగంలో అన్నిమాటల జాబితా కూడా ఇచ్చాను.

గవర్నమెంట్ బుక్ డిపోకి క్యూరేటర్ గా పనిచేస్తున్న నా స్నేహితుడు ఈ పుస్తకాన్ని మనదేశంలో చాలా చోట్ల ఉపయోగిస్తున్నారనీ, రోజురోజుకీ ఈ పుస్తకాన్ని ఇంకా కొత్త కొత్త ప్రదేశాలనుండి పంపమని జిజ్ఞాసువులు అడుగుచున్నారనీ చెప్పగా విని నేను చాలా సంతోషిస్తున్నాను. ఈ ప్రచురణలో నేను చేసిన కొన్ని మార్పులు

ఈ పుస్తక ప్రయోజనాన్ని విస్తరింపచేస్తున్నవని భావిస్తున్నాను.

ముంబాయి 9 సెప్టెంబర్, 1871

R.G.B.

ఎనిమిదవ ప్రచురణకు మొదటి మాట

ఈ ప్రచురణలో విద్యార్థక రూపాలు అనే పాఠం చేర్చబడింది
దీనివల్ల క్రియయొక్క సార్వధాతుక రూపాలనన్నిటినీ ఒకే
పుస్తకంలోనే వివరించడమైనది.

మూనా 17, మే 1888

S.R.B.

(శ్రీధర రామకృష్ణ భండార్కర్)

పన్నెండవ ముద్రణమునకు ముందుమాట

ఈ గ్రంథంలోని వివిధ పాఠములలో అభ్యాసము కొఱకు చేర్చిన
వాక్యములను కొంత పెంచాలని రచయిత చాలా రోజులుగా
అనుకుంటున్నాడు. కాలము, అవకాశము కలిసివచ్చి ఈ
ముద్రణంలో అవి పెంచడం జరిగింది.

చాలామంది ఉపాధ్యాయులు పిల్లలకు వ్యాకరణ సూత్రాలు
ఎలా పుట్టాయో అదంతా చెప్పే వాళ్ళుకొత్త భాషను నేర్చుకోవటం
కఠిన మవుతుందనీ, దానికీబదులు కొన్ని క్రోడీకరించిన వ్యాకరణ
రూపాలను వల్లెవేయిస్తే తొందరగా నేర్చుకోవడం సులభమని

భావిస్తున్నారు. కాని సంస్కృతం వంటి భాషలో వాడుకలో ఉన్న చాలా పదాలలో ఒక్కొక్క పదము ప్రత్యేకత కలది. అటువంటి వాటిని ఉదాహరణగా చెప్పినా అవి విద్యార్థికి ఉపయోగపడవు. ఎందుకంటే సంస్కృతపదాల ప్రత్యేక ప్రయోగాలు దేనికి అవే విశిష్టమైనవి.

అన్ని పదప్రయోగాలు ఒక సూత్రానికే బద్ధములై ఉండవు.

(తెలుగులో విభక్తి ప్రత్యయాలను కంఠస్థము చేస్తే ఆ ప్రత్యయాలు అన్ని పదాలకు చేర్చడానికి వీలుగా ఉంటాయి, కాని సంస్కృత పద స్వరూపము అందుకు భిన్నంగా ఉన్నది.) సంస్కృతభాష దైనందిన విలీనంలో ఉపయోగించేది కాదు. దాని వ్యాకరణాధ్యయనమువల్ల ప్రయోగాత్మక జ్ఞానమే కలుగుతుంది. (రచయిత శ్రీ ఆర్. జి.

భండార్కర్ మందిరాంతక ప్రవేశిక 'అనే రెండవ వ్యాకరణ గ్రంథమునకు మూడవ ముద్రణ జరిగినప్పుడు తొలి పలుకులలో చెప్పినట్లు సంస్కృతభాషా ప్రయోజనము బహు ముఖము.,

అనంతము ఐనది. ఇప్పుడిప్పుడే యూరోపులో ఊపిరి పోసు కుంటున్న భాషాశాస్త్రానికి, భాషల తులనాత్మక అధ్యయనానికి సంస్కృతభాష సూత్రబద్ధమైన నియమావళిని స్థిరమైన

ప్రాతిపదికపై ఆందించ గలిగింది. (యాస్కమహర్షి, పాణినిమహర్షి ప్రపంచానికి భాషాశాస్త్రాధ్యయన సూత్రాలనందించి , పునాదులు వేసిన వారు.) భాషాశాస్త్రము, తులనాత్మక భాషాధ్యయనము మానవుని జ్ఞానసంపదను విస్తరింపజేసిన శాఖలుగా విలసిల్లినవి.

భారతీయ వ్యాకరణ శాస్త్రవేత్త లందించిన సూత్రబద్ధమయిన భాషాస్వరూపనిరూపణము, ఆ నిరూపణము వెనుకనున్న శాస్త్రీయవిధానము, ఈ భాషాశాస్త్రమునకు శక్తినిచ్చి, ఇంత గొప్ప విషయములను భాషాశాస్త్రములో వివరించడానికి వీలుపడింది. కొందరు విద్వాంసులు భావించినట్లు కేవలము సంస్కృత భాషాజ్ఞానము పారదర్శకమగుట చేతనే ఈ భాషాశాస్త్రము వికసించినదనుటకు వీలులేదు. పారదర్శకత్వముతోబాటు, శాస్త్రీయ వ్యాకరణ నిర్మాణముయొక్క మూలసూత్రములపై ఆధారపడి ఒక భాష వికసించినదనడానికి వీలుండడమువలన సంస్కృత వ్యాకరణ సూత్రముల మూలంగా భాషాశాస్త్రాధ్యయనము సుగమము అయింది. నిజానికి సంస్కృతభాష గ్రీకుభాషకన్న ఎక్కువ పారదర్శకము కాదు. కాని, సంస్కృత వ్యాకరణ నిర్మాణమును చేసిన ఋషులు ఈ భాషా సూత్రములను శాస్త్రీయముగా రూపొందించి మార్గాన్ని సరళముగా తీర్చిదిద్దినారు. పాణిని కాత్యాయన - పతంజలి మునిత్రయము , యాస్కడు, ఆ మహా నీయునికన్న పూర్వమున్న నిరుక్తకారులు లేకుంటే యూరోపు నాగరక జనులు సంస్కృతభాషను గ్రహించి అధ్యయనము చేయక ముందు గ్రీకుభాషను గుడ్డిగా వల్లించినట్లే సంస్కృతాన్ని కూడా గుడ్డిగానే అధ్యయనము చేయవలసి వచ్చేది. అంటే గ్రీకుభాషాధ్యయనముపై, అధ్యయనమార్గదర్శక సూత్రాలపై సంస్కృత

వ్యాకరణము ప్రకాశాన్ని విస్తరింపజేసి గ్రీకుభాషాధ్యయనానికి గూడా పారదర్శకత్వము ఏర్పరచింది.

ఇట్టి శాస్త్రీయవిశ్లేషణము, విజ్ఞానమే సంస్కృతవిద్యార్థులకు ఉపకరిస్తుంది. ఈ విజ్ఞానము నేడు వాడుకలోనున్న భారతీయభాషలు ఏ సూత్రములమీద పరిణామమునుచెంది వికసించినవో, ధ్వని పరిణామము, అర్థపరిణామము, రూపపరిణామము, కారకపరివర్తనము ఆయా భాషలలో ఎట్లు జరిగినవో తెలుసుకొనుటకు ఉపకరిస్తుంది. కనీసము అంతటి ఎఱుక అయినా సుశిక్షితుడైన విద్యార్థికి అవసరముకదా !

ఈ గ్రంథరచయిత చెప్పినట్లుగా శాస్త్రీయవిధానములో పద నిష్పత్తిని విద్యార్థిగ్రహించడము మంచిది. ఇది యావజ్జీవము ఉపకరిస్తుంది. కేవలము నిష్పన్నరూపాలను కంఠస్థము చేయడము వలన ప్రయోజనముండదు. కంఠస్థము చేయవలసిన ధాతు రూపాలను, శబ్దరూపాలను విద్యార్థిచేత చేయించవలసిందే. ఆయా రూపాల శాస్త్రీయ విశ్లేషణమును లేతవయస్సులో ఉన్న బాలకునికి నేర్పించరుగదా! క్రమక్రమముగా ఈపుస్తకంలో వివరించిన శాస్త్రీయ పద విశ్లేషణాన్ని అనగా ప్రకృతి ప్రత్యయవిభాగాన్ని నేర్పిస్తూ సిద్ధ రూపాలను విద్యార్థిచేత కంఠస్థము చేయించ వచ్చును. రెండు మార్గాలనూ ఏకకాలంలోనే అనుసరించినా తప్పలేదు. ఆరంభదశలో విద్యార్థి కేవలము ఈ గ్రంథములో చూపించిన సిద్ధపద

గ్రహించును గ్రహిస్తే చాలును. వాస్తవానికి అంతకన్న ఎక్కువ గ్రహించే శక్తి అతనికి ఉండదు. ఈ గ్రంథములో మొదటి పాఠములోనే 'గుణము' అంటే ఏమిటో వివరింపబడింది. అదీ పాదటిప్పణుల లోనే జరిగింది. అయితే ప్రథమ గణములోని భూ, నీ, సృ, హృ, వంటి ధాతువులు 'భవ్, నయ్, సర్, హర్'గా మారడానికి కారణమయిన 'గుణము'ను ఇక్కడ వివరించవలసి వచ్చింది. ఆరంభదశలో ఈ 'గుణసంజ్ఞ' స్వరూపాన్ని గ్రహించడము కఠినసాధ్యమే - గ్రంథకర్త ముప్పది రెండు సంవత్సరాల క్రిందట ఈ వ్యాకరణగ్రంథమునకు తొలిముద్రణ చేసినప్పుడు వ్రాసిన ముందునూటలో చెప్పినట్లు ఈ గుణసంజ్ఞా జ్ఞానాన్ని విద్యార్థి కొంతదూరము సుశిక్షితుడయిన తరువాత వెనుకకు వచ్చి నేర్చుకోవాలి. లేకపోతే బండిసాగదు. (తెలుగు చదువుకొని సంస్కృతాధ్యయనము నారంభించిన వారికిది అంత కష్టసాధ్యము కాదు. తెలుగు వ్యాకరణము లోనే గుణము, వృద్ధి అనే పదాల వివరణమున్నది గదా!) ఈ గుణ, వృద్ధి, యణాదేశాదిసూత్రములను గ్రహించలేని విద్యార్థిగూడా సిద్ధపద ప్రయోగములనాశ్రయించి ముందుకు పోవచ్చును. కొంతకాలమయిన తరువాత సుశిక్షితుడయి వెనుదిరిగి ఈ శాస్త్రీయ విజ్ఞానాన్ని పొందనూవచ్చును.

పంతొమ్మిదవ ముద్రణకు తొలిపలుకు

కొంతమంది ఉపాధ్యాయుల సూచన మేరకు సంది సూత్రాలు, వాక్యనిర్మాణానికి సంబంధించిన సూత్రాలు పాదటిప్పణిలో ఉన్న వాటిని గుదికూర్చి అనుబంధంగా ఇవ్వబడినది.

మొంబాయి 1-నవంబర్ 1914

S.R.B

ఇరవైఎనిమిదవ ముద్రణకు తొలిపలుకు

1864లో మొదటి ముద్రణ జరిగినప్పుడు వాడుకలో ఉన్న డయాక్రిటిక్ మార్క్స్ నే 'ఇప్పటివరకూ ఉపయోగించడమైంది ప్రపంచమంతా ఒకే రకం మార్క్స్ ను అనుసరిస్తున్నారు. సంస్కృతం ఇంకా కొన్ని ఇతరభాషలు ఇందువల్ల తేలికగా చదువుకొన వచ్చును. విద్యార్థులకు వీటిని పరిచయం చేయడం కోసం నేను ఈ ముద్రణలో అవి ఉపయోగించాను.

ఇండోర్. 17 అగష్టు. 1936

A.S. భండార్కర్

1. డయాక్రిటిక్ మార్క్స్ అంటే సంస్కృత (నాగరి) అక్షరాలను ఇంగ్లీషులో వ్రాయవలసినవచ్చినపుడు పాటిచవలసిన నియమాలు. ఉగా - ఊ - ఊ, ఊ - ఊ, ఊ - ఊ, ఊ - ఊ, ఊ - ఊ వంటివి.

సంక్షేపపదసూచిక

- అ. - అవ్యయము.
- ఆ.ప. - ఆత్మనే పదము.
- ఉ.ప. - ఉభయ పదము.
- ఉ. పు. - ఉత్తమ పురుషము.
- ఏ. వ. - ఏక వచనము.
- క.ప్ర - కర్మణి ప్రయోగము.
- క్రి.వి. - క్రియా విశేషణము.
- చ. - చతుర్థి విభక్తి.
- చ.గ. - చతుర్థ గణము.
- తృ - తృతీయా విభక్తి.
- ద. గ. - దశమ గణము.
- ద్వి. - ద్వితీయా విభక్తి.
- ద్వి.వ. - ద్వీ వచనము.
- న. - నపుంసక లింగము.
- ప. ప. - పరస్మై పదము.
- పం. - పంచమీ విభక్తి.
- పు.పుం - పుంలింగము.
- ప్ర. - ప్రథమా విభక్తి.
- ప్రత్య. - ప్రత్యయము.

ప్ర.గ. - ప్రథమ గణము

ప్ర.పు. - ప్రథమ పురుషము.

బహు.వ. - బహు వచనము.

మధ్య. - మధ్యమ పురుషము.

వి. - విశేషణము.

వి. పట్టి విభక్తి.

వి. గ. - విష్ట గణము.

వి. సప్తమీ విభక్తి.

వి.నా. - సర్వ నామము.

వి.ప్ర. - సంబోధన ప్రథమా విభక్తి.

స్త్రి. - స్త్రీ లింగము.

విషయసూచిక

పాఠము	పుట సంఖ్య
వర్ణమాల, మహేశ్వర సూత్రములు	1
క్రియలు - పరస్మైపదము - వర్తమానకాలము	
I. ఏకవచన ప్రత్యయములు	9
II. బహువచన ప్రత్యయములు	12
III. ద్వీవచన ప్రత్యయములు	16
IV. వర్తమానకాలము - సాధారణ నియమములు	20
అభ్యాసము - పరీక్ష	24
ఉపసర్గలు	25
నామవాచకములు ఆ కారాంత కే కారాంతములు - పుంలింగ , నపుంసకలింగములు	
V. ప్రథమా విభక్తి	27
VI. ద్వితీయా విభక్తి	35
VII. తృతీయా విభక్తి	44
VIII. చతుర్థి , పంచమీ విభక్తులు	48
IX. షష్ఠి, సప్తమీ, సంబోధన ప్రథమా విభక్తులు	54
అభ్యాసము - పరీక్ష	59
అవ్యయములు	62
క్రియలు - ఆత్మనేపదము - వర్తమానకాలము	
X. ఏకవచనము	64
XI. ద్వీవచనము, బహువచనము	69

XII. కర్మణి, భావే ప్రయోగములు	73
అభ్యాసము - పరీక్ష	77
నామవాచకములు - స్త్రీలింగములు - ఆ కారాంత కే కారాంతములు	
XIII. ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులు	84
XIV. తృతీయా, చతుర్థీ, పంచమీ విభక్తులు	89
XV. షష్ఠీ, సప్తమీ, సంబోధన ప్రథమా విభక్తులు	94
అభ్యాసము - పరీక్ష	99
క్రియలు - అనద్యతన భూతకాలము -	
XVI. పరస్మైపదము - ఏకవచన, ద్వీవచనములు	101
XVII. పరస్మైపదము - బహువచనము	105
ఆత్మనేపదము - ఏకవచనము	
XVIII. ఆత్మనేపదము - ద్వీవచన, బహువచనములు	109
అభ్యాసము - పరీక్ష	114
నామవాచకములు - ఇతర అచ్చులతో ముగిసే పుంలింగ, స్త్రీలింగ, నపుంసకలింగములు	
XIX. నామవాచకములు - క కారాంత శై కారాంత పుంలింగ, నపుంసకలింగములు -	
మొదటి నాలుగువిభక్తులు	115
XX. చివరి నాలుగు విభక్తులు	122
పరీక్ష	129
XXI. కే, కె, కై, శై కారాంత స్త్రీలింగములు	130
పరీక్ష	139
క్రియలు - ఆశీర్వాదములు	

XXII. పరస్మైపదము	140
XXIII. ఆత్మనేపదము	143
XXIV. కొన్ని ముఖ్యమైన కృదంతములు	147
పరీక్ష	155
నామవాచకములు - హులంతములు	
XXV. చ్, డ్, ణ్, వత్, మత్	156
పరీక్ష	164
XXVI. అన్ అంతములు , ఇన్ అంతములు	166
పరీక్ష	175
XXVII. స్, వస్, ఐస్, యస్	176
పరీక్ష	185
XXVIII. క్రియలు - విధ్యర్థకములు	186
పరీక్ష	192
సర్వనామములు	
XXIX. సాధారణార్థకములు, సంబంధార్థకములు,	193
ప్రశ్నార్థకములు	
పరీక్ష	201
XXX. ఉత్తమ పురుషము, మధ్యమ పురుషము	202
XXXI. అదస్, ఇదమ్	207
అభ్యాసము	214
XXXII. ఎంపిక చేసిన పద్యభాగములు - గద్యభాగములు	214
పరిశిష్టము	
పదపట్టిక	219

ప్రతి వర్గంలోని చివరి మూడు అక్షరములు, య ర ల వ

(అంతస్థములు) మరియు రో అనేవి మృదు వ్యంజనములు. వాని లోనూ క్ష,జ,ణ,న,మ అనునవి అనునాసికములు. మృదువ్యంజనములు కానివి పరుషవ్యంజనములు.

పరుషవ్యంజనములు

(Hard consonants)

క ఖ

చ ళ

ట ఠ

త థ

ప ఫ

శ ష స

మృదువ్యంజనములు

(Soft consonants)

గ ఘ ఙ

జ ఙ్గ జ

డ ఢ ణ

ద ధ న

బ భ మ

య ర ల వ హ

క, ఛ, ట, త, ప, గ, ఙ, ఙ, డ, బ - అల్పప్రాణములు

ఖ, ళ, ఠ, థ, ఫ, ఘ, ఙ్గ, ఢ, ధ, భ -మహాప్రాణములు

గమనిక - పొణినీయ అష్టాధ్యాయ లోని మాహేశ్వర సూత్రములతో

పరిచయమున్నవారు ఖర్ ప్రత్యాహారములోనున్న అక్షరములను

పరుషవ్యంజనములుగా మిగిలినవి మృదువ్యంజనములుగా గ్రహించ

వలెను. ఈజ్ఞానము సంధి సూత్రములలో బాగుగా ఉపయోగ మగును.

నిండుకొక్షరములు :-

క - క్ + క

కా - క్ + త

కాయ - క్ + త్ + వ

కా - క్ + న

కాన - క్ + మ

కావ - క్ + య

కా - క్ + ర

కా - క్ + ల

కా - క్ + ష

కా - క్ + ష్ + ణ

కా - క్ + ష్ + మ

కా - క్ + ష్ + య

కా - క్ + ష్ + వ

గా - గ్ + ధ

గా - గ్ + న

గా - గ్ + ర

గా - గ్ + య

గా - గ్ + ర

గా - గ్ + ర్ + య

గా - గ్ + వ

గ్ల - గ్ + ల

గ్వా - గ్ + వ

గ్న - గ్ + న

గ్ధ - గ్ + య

గ్ధ - గ్ + ర

గ్ధ - గ్ + య

గ్ధ - గ్ + క

గ్ధ - చ్ + చ

గ్ధ - చ్ + ఛ

గ్ధ - చ్ + ఛ్ + ర

గ్ధ - చ్ + ఛ్ + వ

గ్ధ - చ్ + మ

జ్జ - జ్ + జ

జ్జ - జ్ + ర

జ్జ - జ్ + వ

ప్స - ప్ + స

బ్జ - బ్ + జ

బ్ద - బ్ + ద

బ్ధ - బ్ + ధ

డ - డ్ + డ

త్య - త్ + య

త్త - త్ + ర

డ్య - డ్ + గ

డ్య - డ్ + మ

డ్య - డ్ + య

డ్య - డ్ + య

ణ - ణ్ + ణ

ణ - ణ్ + మ

ణ - ణ్ + య

ణ - ణ్ + వ

త్త - త్ + త

త్త - త్ + థ

త్త - త్ + య

ల్ల - ల్ + న

ల్ల - ల్ + మ

ల్ల - ల్ + య

ల్ల - ల్ + ల

ల్ల - ల్ + వ

త్త - త్ + ప

త్త - త్ + ప్ + ర

ग्रथ - ग् + र् + य	ठ्य - ट् + य	त्फ - त् + फ
त्म - त् + म	प्म - प् + म	ष्क - ष् + क
त्य - त् + य	प्य - प् + य	ष्क्र - ष् + क + र
त्र - त् + र	प्र - प् + र	ष्ट - ष् + ट
त्र्य - त् + र् + य	प्ल - प् + ल	ष्ट्य - ष् + ट् + य
त्स - त् + स	व्य - ब् + य	ष्ट्र - ष् + ट् + र
त्स्न - त् + स् + न	ब्र - ब् + र	ष्ट्व - ष् + ट् + व
त्स्य - त् + स + य	भ्ण - भ् + ण	ष्ठ - ष् + ठ
द्ग - द् + ग	भ्र - भ् + न	ष्ठ्य - ष् + ठ् + य
द्व - द् + द	भ्य - भ् + य	ष्ण - ष् + ण
द्ध - द् + ध	भ्व - भ् + व	ष्ट्व - ष् + ट् + व
द्ब्र - द् + ब् + र	म्म - म् + म	ष्व - ष् + व
द्भ - द् + भ	म्य - म् + य	स्क - स् + क
द्य - द् + म	म्र - म् + र	स्व - स् + ख
ष्र - ष् + प् + र	म्ल - म् + ल	स्त - स् + त
ष्म - ष् + म	म्व - म् + व	स्थ - स् + थ
ष्य - ष् + य	य्व - य् + व	स्र - स् + प् + र
द्व्य - द् + व् + य	र्ण्य - र् + ण् + य	स्फ - स् + फ
द्व्र - द् + व् + र	ध्व - र् + ध् + व	स्म - स् + म
भ्र - ध् + न	ल्व - ल् + क	स्य - स् + य

ध्म - ध् + म	ल्म - ल् + ग	स्म - स् + र
ध्य - ध् + य	ल्प - ल् + प	ह्म - ह् + ण
ध्व - ध् + व	व्य - व् + य	ह्न - ह् + न
भ्र - भ् + न	ब्र - ब् + र	ह्य - ह् + म
न्म - न् + म	श्च - श् + च	ह्य - ह् + य
न्य - न् + य	श्र - श् + न	ह्र - ह् + र
न्व - न् + व	श्म - श् + म	ह्र - ह् + ल
भ्र - भ् + त	श्र - श् + र	ह्र - ह् + व
भ्र - भ् + न	श्ल - श् + ल	

మా హే శర్వర సూత్రములు

अइउण्, ऋलृक्, एओङ्, ऐऔच्, हयवरट्, लण्,
जमङणनम्, झभञ्, घढधष्, जबगडदश्, खफछठथचटतव्,
कपय्, शषसर, हल्

ఇవి పదునాలుగు మాహేశ్వర సూత్రములు. ఈ సూత్రముల
చివరనున్న అక్షరములకు 'ఇత్' సంజ్ఞ వచ్చును. అనగా ఆ
అక్షరములు లోపించును. ఉదా:- 'అఇఉణ్' అను సూత్రము చివర
నున్న ణ కారమునకు లోపము వచ్చి అ,ఇ,ఉ లు సూత్రము మీగు
లును. రెండు, మూడు సూత్రముల మధ్యనున్న అక్షరములను గాని
ఒకే సూత్రములోని అక్షరములనుగాని కలిపి చెప్పవలసి వచ్చి

నప్పుడు మాత్రము ఈ చివరనున్న హల్లులు ప్రత్యాహారములకు ఉపకరించును. ఉదా:- 'అదో' అనగా అ,ఇ,ఉలు అని, 'అక్' అనగా అ,ఇ,ఉ,ఋ, లు అని, 'అచ్' అనగా అ,ఇ,ఉ,ఋ, 'ఔ, ఏ,ఓ,ఐ,బౌలు అని గ్రహించవలెను. అచ్చు అనుపదమునకు ఇదే అర్థము. అట్లే 'హాయవరటో' అను సూత్రములోని 'హ' కారముతో ఆరంభించి, హల్ అను సూత్రములోని లకారముతో అంతమొందే 'హల్' అను ప్రత్యాహారములో హల్లులు అనగా వ్యంజనము లన్నియు చేరును. అందుకే వానికి హల్ సంజ్ఞవచ్చింది. తెలుగు భాషలోని ప్రాస్యము లగు ఎ,ఒ,లు (ఎలుక,ఒకటిలోని ఎ,ఒ,లు) శకట రేఖము(అ) సంస్కృతభాషలో లేవు. అరసున్నలేదు- 'ళ' కారము వైదిక సంస్కృతభాషకు మాత్రమున్నది- ఉదా:- అగ్నిమీళే, అగ్నిమీడే వంటివి, కాబట్టి కాళిదాసు, మంగళము వంటిపదములు సంస్కృతము దృష్ట్యా తప్పు. కాలిదాసః, మంగలమ్ అని చెప్పవలెను. ఈ మాహేశ్వర సూత్రములను నోటికి నేర్చుకుంటే వర్ణమాలను నేర్చుకున్నట్లే అగును. ఈ సూత్రములు ఋషిప్రోక్షములు గావున పవిత్రములు, పఠించదగినవి. పైగా అనేక పందర్భములలో, ముఖ్యముగా సంది సూత్రములను అర్థము చేసుకొనవలసి వచ్చినప్పుడు ఈ మాహేశ్వర సూత్రముల జ్ఞానము, ప్రత్యాహారముల జ్ఞానము బాగుగా ఉపకరించును. ఉదా :- యనాదేశసంది 'యణో' అను ప్రత్యాహారంలో య,వ,ర,ల,లు (నాలుగు అంతస్థములు) గ్రహింపబడినవి.

అభ్యాసము

ఈ క్రింది ప్రత్యాహారములలోని అక్షరములను గుర్తించుడు.

1. అక్ అక్	2. ఇక్ ఇక్	13. ఏజ్ ఎజ్
3. అచ్ అచ్	4. హల్ హల్	14. హశ్ హశ్
5. ఏచ్ ఏచ్	6. అట్ అట్	
7. యజ్యన్	8. యల్ ఇల్	
9. ఖఖర్	10. జమ్ డమ్	
11. జశ్ జశ్	12. శక్ శక్	

గమనిక - కవర్గ, చవర్గ, టవర్గ, తవర్గ, పవర్గ ఈవిధముగా ఒక్కొక్క వర్గంలో అయిదు అక్షరములున్నవి. వీనికి క్రమముగా సంస్కృత వ్యాకరణములో కు,చు,టు,తు,పు సంజ్ఞలు వచ్చును ('కు' అనగా కఖగఘఙ అని గ్రహించవలెను) సంస్కృతవర్ణమాలలో ' ' అనునది కాలంత సంజ్ఞ అనగా పొల్లు అని అర్థము 'క్' అనగా 'క' అని గ్రహించవలెను. శ,ష,స,లు ఊష్మములు - వీనిలో 'శ' తాలవ్యము. 'ష' మూర్ధన్యము. 'స' దంత్యము అగును - అట్లే య,వ,ర,ల లు అర్ధస్వవములు. వానిలో 'య' తాలవ్యము, 'వ' దంత్యోష్మము, 'ర' మూర్ధన్యము, 'ల'దంత్యము అగును. కంఠము, తాలువు మున్నగు ఉచ్చారణ స్థానములు.హల్లులతోబాటు అచ్చులకు గూడ వర్తించును. అచ్చుల ఉచ్చారణములో నాలుక నోటిలోని ఏ భాగమును

స్పృశించదు. ('ఋ' 'శ్చ' ల ఉచ్చారణము ఆలోచించవలసినది).

అందుకే హల్లులకు స్పర్శ అక్షరములు అనిపేరు. ఈక్రింది పట్టిక ఆయా ఉచ్చారణస్థానములను సూచించును.

(1) 'अ, कु, ह, विसर्जनीयानां कंठः' - ఆకారము, 'కు' అనగా కవర్గకు చెందిన హల్లులు (కఖగఘజలు) హ కారము, విసర్గము కంఠ్యములు.

(2) 'इ, च, य, शानां तालु' - ఇకారము, 'చు' అనగా (చఛజఝషలు) య, శ, లు తాలవ్యములు.

(3) 'ऋट्रुषाणां मूर्धा' - ఋకారము 'టు' అనగా టవర్గ (టఠడఢణలు) ర, షలు మూర్ధన్యములు.

(4) 'लृतुलसानां दंताः' - 'లృ' కారము, 'తు' అనగా త వర్గ (తథదధనలు) లకారము, సకారములు దంత్యములు.

(5) 'उपूध्मानीयानां ओष्ठः' - ఉకారము, 'పు' అనగా పవర్గ (పఫబ భమలు) ఉపధ్మానీయము (పవర్గకు ముందుచేర్చి ఉచ్చరించవలసిన విసర్గ : ప, : ఫలు) ఓష్ఠ్యములు.

5(a) अमङ्गनानां नासिकाच - ఇవి అనునాసికములు.

(6) 'वकारस्य दन्तौष्ठम्' - 'వ' కారము దంతములతోనూ, ఓష్ఠముతోనూ కలిపి ఉచ్చరించదగినది. ఇది దంతౌష్ఠ్యము.

(7) जिह्वामूलीयस्य जिह्वामूलम् - కవర్గ హల్లుల కన్నా ముందు చేర్చి ఉచ్చరించదగిన విసర్గ జిహ్వమూలీయము - ఇది నాలుక వెనుక భాగము నుండి ఉచ్చరించదగినది - ఉదా:- దుఃఖము, యఃకశ్చన.

మొదటి పాఠము

క్రియలు

పరస్మైపదము¹ - వర్తమానకాలము- ఏక వచన ప్రత్యయములు
 ప్రథమపురుషముగి,
 మధ్యమపురుషముసి,
 ఉత్తమపురుషముమి,
 (ప్రథమగణము- శప్ వికరణే)- వికరణము అంటే ధాతు గణము.

ధాతువులు

गम् (गाच्छ) వెళ్ళుట बुध् (बोध्) తెలుసుకొనుట रक्ष् రక్షించుట
 అర్థంచేసుకొనుట

1. సంస్కృతములో పరస్మైపదము ఆత్మనేపదమని రెండురకాలుగా ధాతువులకు ప్రత్యయాలను చేర్చే ప్రక్రియలున్నాయి. రెండురకాల ప్రత్యయాలను విడివిడిగా చేర్చుకొనేవి ఉభయపదీ ధాతువులు. క్రియల మూలరూపమును ధాతువు అని అంటారు. ధాతువులు పదిగణములలో విభజింపబడినవి. ప్రతిగణములోను కొన్ని పరస్మైపదమునకు చెందినవి. మరికొన్ని ఆత్మనేపదమునకు చెందినవి ధాతువులుంటాయి. ప్రతి గణమునకు ఒక వికరణ ప్రత్యయము ఉంటుంది. సంస్కృతభాషలో ద్వివచన ప్రయోగాలుంటాయి. ఇది ఈ భాషలోని ప్రత్యేకత.
2. వికరణ ప్రత్యయానికి ముందు ధాతువులలో వచ్చే మార్పులను (అదేశాలను) కుండలిలో సూచించాము.

నీ (న్య ') తీసుకొనిపోవుట భ్ (భవ్) ఉండుట, సంభవించుట,

వద్ మాట్లాడుట అగుట (To become)

పత్ పడుట వస్ నివసించుట స్ (సర్) కదలుట

'ద్వితీయ గణములోని ధాతువులు. అస్ ఉండుట (to be)

అద్ తినుట అనునవి.

తిక్ అనగా క్రియలకు చివరచేర్చు ప్రత్యయములు అని అర్థము

.తి సి మి మున్నగునవి తిక్ ప్రత్యయములు. ఈ క్రియా

1. ధాతులలోని చివరి అచ్చుకు, లేదా ఉపధలోని హ్రస్వమగు అచ్చునకు ప్రథమగణ సంజ్ఞ అయిన 'అ' కారము చేర్చినప్పుడు 'గుణము' వచ్చును. గుణసంజ్ఞ అనగా :- ఇ ళ్ > య గా, క క్ > ఆ గా, ఋ ఋ > అర్ గా మారుట., 'నీ' అనే ధాతువునకు గుణమువచ్చుటచే 'నే' గా మారును. తరువాత ప్రథమ గణ సంజ్ఞ అయిన ఆ చేర్చి తిక్ క్రియా ప్రత్యయమును చేర్చాలి. సంస్కృతంలో రెండు అచ్చులు సంధి కాకుండా విడిగా పరస్పరం సన్నిహితంగా వుండవు కాబట్టి ముందున్న ధాతువుయొక్క అంశంలోని య్ ఆ య్ ఆ య్ లు వరుసగా అయ్ అయ్ అయ్ అయ్ లుగా మారును. తరువాత ఆకారము చేర్చబడును.

ఉదా నే + ఆ + తి = నయ్ + ఆ + తి = నయతి అనురూపమేర్పడును. అచ్చులమార్పులవల్ల ధాతువునకు వచ్చే మార్పులు కుండలిలో చూపబడ్డాయి .

2. రెండవగణము చాలా కఠినమైనదైనందున రెండే ధాతువులు ఇక్కడ ఇవ్వబడ్డాయి. మిగిలినవి పూర్తిగా రెండవపుస్తకంలో చర్చించబడ్డాయి.

ప్రత్యయముల ముందు మొదటి గణంలోని ధాతువులకు ఆ
చేర్చబడును. రెండవగణంలోని ధాతువులకు వికరణప్రత్యయము
చేరదు. తిక్క ప్రత్యయములు సరాసరి చేర్చబడును.

ఉత్తమపురుషలో మ్ లేదా వ్ అనే అక్షరాలతో మొదలయ్యే

ప్రత్యయములముందు అకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును.

ఇదామి ।	सरसि ।	गच्छति ।	भवति ।
रक्षसि ।	नयामि ।	अद्भि ।	अत्ति ।
पतति ।	वससि ।	नयति ।	अस्ति ।
बोधसि ।	सरामि ।	बोधामि ।	

ప్రథమగణము

अर् वेళ్ళుట, నడచుట दह् కాల్చుట पच् వండుట
जीव् జీవించుట नम् నమస్కరించుట, వంగుట
त्यज् వదిలిపెట్టుట

సంస్కృతంలోనికి అనువదించండి.

(నీవు)మాట్లాడుచున్నావు (నేను)నివసించుచున్నాను
(అతడు)కదలుచున్నాడు (అతడు)మాట్లాడుచున్నాడు

1. పరుష వ్యంజనములముందున్న అనునాసికములు తప్ప మిగిలిన
హల్లులు వర్గములోని మొదటి అక్షరాన్ని ఆదేశంగా పొందును.

ककुभ् + प्रान्त = ककुप्रान्त दृषद् + पतति = दृषत्पतति ,

अद् + ति = अत्ति

(నీవు)పడుచున్నావు	(నేను) తింటున్నాను
(నీవు)వెళ్ళుచున్నావు	(వాడు)తెలుసుకొనుచున్నాడు
(నేను) ఉన్నాను	(వాడు) వివసించుచున్నాడు
(నీవు)కొనిపోవుచున్నావు	(నీవు)ఉన్నావు
(నీవు)జూపుచున్నావు	(వాడు)వండుచున్నాడు
(నీవు)వదలిపెట్టుచున్నాడు	(నేను)రక్షించుచున్నాను
(నేను)వదలుచున్నాను	(నీవు)తలవంచుచున్నావు
(వాడు) నడచుచున్నాడు	(నేను) వండుచున్నాను
(నేను)వివసించుచున్నాను	

రెండవపాఠము

బహువచనప్రత్యయములు:-ఉత్తమపురుషము **अस्** మధ్యమపురుషము **थि** ప్రథమపురుషము.² **अन्ति** ।

చతుర్థగణము ('శ్యన్'వికరణ)

షష్ఠ గణము (శవికరణ)

नश् - నశించుట

इष्(इच्छ्)కోరుట

नृत् - నాట్యముచేయుట **प्रच्छ्(पृच्छ्)**అడుగుట, ప్రశ్నించుట

पुष् - పోషించుట **मुच्(मुञ्च्)** వదలివేయుట, విడిచిపెట్టుట

1.సి అనే ప్రత్యయానికి ముందు **अस्** ధాతువులోని చివరి హల్లు లోపించును.

2. అకారముతో మొదలయ్యే ప్రత్యయము ముందున్న 'అ' లోపించును.

॥१॥ నూర్చిల్లుట, విశ్ ప్రవేశించుట
మోహముచెందుట

॥२॥ - లోభమును పొందుట సృజన్మస్థింబుట, వదలుట
స్మృశ్ - తాకుట

సృజన్మగణ(నాల్గవ) ధాతువులకు య, షష్ఠి¹ (ఆరవ) గణధాతువులకు
31 అనేవి వికరణప్రత్యయములు (గుర్తులు). ఈ అక్షరములు తిత్
ప్రత్యయముల ముందు చేర్చబడును.

ద్యుపచన బహువచన ప్రత్యయములముందు ఆస్ ధాతువులోని
'అ' హారము లోపించును.

తెలుగులోనికి అనువదించుడు:

ప్రదామః ² ।	నయామః ।	స్థ ।
గచ్ఛంతి ।	భవత ।	అదంతి ।
బోధత ।	వసంతి ।	దహామః ।
సంతి ।	నశ్యంతి ।	స్మశామః ।

1. ఈ గణములో అచ్చులకు గుణమేర్పడదు. మొదటిగణములో
మాత్రము గుణమేర్పడును.

2. పదముల చివరనున్న స్ అనే అక్షరము, ఆ తరువాత ఏ పదము
వున్నా లేకున్నా విసర్గగా మారుతుంది. అలాగే పదాంతములోని 'ర్'
తరువాత పరుష వ్యంజనము ఉన్నా ఏ అక్షరము లేకున్నా విసర్గగా
మారుతుంది.

जीवथ ।	नृत्यथ ।	सृजथ ।
नमन्ति ।	मुह्यामः ।	इच्छन्ति ।
पुष्यामः ।	लुभ्यन्ति ।	पृच्छथ ।
मुञ्चामः ।	विशन्ति ।	

ధాతువులు

<u>ప్రథమ గణము</u>	<u>చతుర్థగణము</u>	<u>షష్ఠగణము</u>
जि (जय्)జయించుట	अस् విసురుట	क्षिप् విసురుట
दृश्(पश्य)చూచుట	कुस् क् గలించుకొనుట	तुद् సీడించుట,
धाव् పరుగెత్తుట	तुष् సంతోషించుట	बाधపెట్టుట
पा (पिब्) త్రాగుట	लुट् నేలపై దొరలుట	दिश् చూపించుట
<u>ప్రథమ గణము</u>	<u>చతుర్థగణము</u>	<u>షష్ఠగణము</u>
यज् పూజించుట,	शुष् ఎండుట	सिच् (सिञ्) తడుపుట
यज्జము చేయుట	स्मृ (स्मर्) జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుట	
वह् మోయుట,	हृ (हर्) దూరముగా తీసికొనిపోవుట	
प्रवह् పోవుట		

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము.

మీరు మాట్లాడుచున్నారు (वद्)

మేము పోవుచున్నాము(गम्)

వారు తెలుసుకొనుచున్నారు(बुद्)

నీరు తీసికొని పోవుచున్నారు(నీ)

నారు (అట్లు)ఉన్నారు(అస్)

నీము నివసించుచున్నాము(వస్)

నీరు తినుచున్నారు(అద్)

నీము ఉన్నాము(భీ)

నారు దహించుచున్నారు(దహ్)

నీము జీవించుచున్నాము(జీవ్)

నారు బాధించుచున్నారు(తుద్)

నీవు జీవించుచున్నావు(జీవ్)

నారు పుష్టిగా ఉన్నారు(పుష్)

నీము నశించుచున్నాము(నశ్)

నారు స్పృశించుచున్నారు(స్పృశ్)

నారు నృత్యముచేయుచున్నారు(నృత్)

నీము జయించుచున్నాము (జి)

నీరు మోహముచెందుచున్నారు(మోహ్)

నీరు హరించుచున్నారు (హ్)

నీము లోభమునుపొందుచున్నాము(లోభ్)

నారు చూచుచున్నారు(దృశ్)

మేము విసరివేయుచున్నాము(అస్)

మేము త్రాగుచున్నాము(పా)

మీరు పూజించుచున్నారు(యజ్)

వారు వహించుచున్నారు(వహ్)

మేము స్మరించుచున్నాము(స్మ)

మీరు పారవేయు చున్నారు(క్షిప్)

వారు కొగిలించుకొనుచున్నారు(కుస్)

మేము సంతోషముగా ఉన్నాము(తృప్)

అవి ఎండుచున్నవి(శుష్)

మీరు దొరలుచున్నారు(ఘ్)

మీరు తడుపుచున్నారు(సిచ్)

మూడవపాఠము

క్రీయలు ద్వివచనాంతములు

ఉత్తమపురుషమువస్ మధ్యమపురుషముथస్ ప్రథమపురుషముतस्

దశమగణ ధాతువులు.

कथ् చప్పుట

चिन्त् ఆలోచించుట

प्रथ् ప్రకటించుట

1. సాధారణంగా దశమగణంలోని ధాతువులు ఉభయ పదులు - అంటే

గణ్ తెక్కించుట చుర్(చోర్) దొంగిలించుట ప్రథకలిగించుట
 ప్రీ(ప్రీణ)మెప్పించుట ఘృష్(ఘోష్) చాటించుట పీడ్ పీడించుట,
 రచ్చ పొందుపరుచుట, రచించుట బాధించుట

స్పృహ కోరుట, ఇచ్చగించుట

దశమగణములోని ధాతువులకు తిడ్ ప్రత్యయములకు ముందు

అయ్ అనే ప్రత్యయము (గుర్తు) చేరుతుంది.

తెలుగులోనికి అనువదించుము

చోరయావ: । ఘోషయథ: । నమథ: ।

పరస్మైపదములోను, ఆత్మనే పదములోనూ రూపములను కలిగి ఉంటాయి. దశమ గణము లోని ధాతువులయొక్క చివరి అచ్చులు అంతకు ముందున్న 'అ' కారము (కత్, గణ్, రచ్చ, ప్రత్ మొదలగునవి తప్ప) గుణమును, వృద్ధిని యథోచితముగా పొందును.

వృద్ధి సంజ్ఞ అ > ఆ , ఇ ఇ > ఐ , ఉ ఉ > ఊ ,

ఋ ఋ > ఆర్ , ౠ > ఆల్,

గుణమునకు - చుర్ - (చోర్) , ఘృష్ - (ఘోష్) ఉదాహరణములు

వృద్ధికి - ఖల్ - (ఖాల్), తడ్ - తాడ్ అనే రూపాలు ఉదాహరణములు

2. ఒక పదమునకుగాని పదాంశమునకుగాని చివరి అక్షరమునకు

ముందున్న అక్షరము ఉపధ. ఇది ప్రాస్వాచ్చు అయితే గుణము

వచ్చును. చి అనే ధాతువునకు వృద్ధిగా "చే" గామారి ఆయ చేరి

చాయ య గా మారును. తి ప్రత్యయముచేర్చగా చాయయితగును, తడ్+అయ=

తాడయ ; ఘృష్ + అయ - ఘోషయ మొదలగునవి గమనించదగిన రూపాలు.

पीडयथः ।	स्पृहयावः ।	स्तः ।
कथयतः ।	चिन्तयतः ।	स्मरावः ।
गणयावः ।	प्रीणयथः ।	जयथः ।
प्रथयावः ।	गच्छतः ।	नश्यतः ।
रचयतः ।	नयावः ।	नृत्यावः ।
अद्वः ।	विशतः ।	इच्छतः ।

ప్రథమగణము

చతుర్థగణము

షష్ఠగణము

अट्‌ తిరుగాడుట

कुप्‌ కోపగించుట

उञ्च्‌ ఏరుకొనితినట

పర్యటించుట

ఉంఛవృత్తితోనుండుట

चल्‌ తిరుగుట

क्षुब्‌ క్షోభించుట

कृष्‌ దున్నుట

जल्‌ ప్రలాపముచేయుట

श्लिप्‌ శ్లాగించుకొనుట

स्फुर्‌ అదురుట

ఎక్కువగామాట్లాడుట

దశమగణము

निन्द्‌ నిందించుట

पूज्‌ పూజించుట

सान्त्‌ సాంతృనము

शंस्‌ ప్రశంసించుట

वर्ण्‌ వర్ణించుట

చేయుట, ఓదార్చుట

సంస్కృతములోనికి అనువదించుడు

మీరిద్దరు దొంగిలించుచున్నారు(चुर्)

వారిద్దరు నొప్పించుచున్నారు(तुद्)

మేమిద్దరము చెప్పుచున్నాము(कथ्)

మీరిద్దరు లెక్కించుచున్నారు(गण्)

వారిధ్యరు చూచూచున్నారు(దశ్)
 మీరిధ్యరు కోరుచున్నారు(కౌ)
 మేమిధ్యరమురచించుచున్నాము(రచ)
 వారిధ్యరు ఘోషించుచున్నారు(ఘృ)
 మేమిధ్యరము చింతించు(యోచించు)చున్నాము(చింత)
 మీరిధ్యరు ప్రకాశింపజేయు చున్నారు(ప్రశ్)
 వారిధ్యరు ప్రీతిని కలిగియున్నారు(ప్రీ)
 మేమిధ్యరము నిందించుచున్నాము(నిన్ద్)
 మీరిధ్యరు కోపించుచున్నారు(కృ)
 వారిధ్యరు దున్నుచున్నారు(కృ)
 మేమిధ్యరము పూజించుచున్నాము(పూజ)
 వారిధ్యరు క్షోభించుచున్నారు(క్షా)
 మీరిధ్యరు పర్యటించుచున్నారు(అట్)
 వారిధ్యరు వర్ణించుచున్నారు(వర్ణ)
 మేమిధ్యరము ఏరుకొనుచున్నాము(కృత్)
 వారిధ్యరు ఓదార్చుచున్నారు(సాన్త్)
 మేమిధ్యరము కౌగిలించు కొనుచున్నాము(శ్రిష్)
 వారిధ్యరు ప్రలాపము చేయుచున్నారు((జల్ప్)
 మేమిధ్యరము ప్రశంసించుచున్నాము(శంస్)
 మీరిధ్యరు మాటలాడుచున్నారు(వద్)

వారిద్దరు అట్లు ఉంటున్నారు(భృ)
 వారిద్దరు వండుచున్నారు(పచ్చ)
 మేమిద్దరము తెలిసికొనుచున్నాము(బృధ్)
 వారిద్దరు తింటున్నారు(అద్)
 మేమిద్దరము సంతోషించుచున్నాము(తృష్)
 వారిద్దరు లోభముతోనున్నారు(లృభ్)
 వారిద్దరు దొరలుచున్నారు(లృద్)
 మేమిద్దరము తాకుచున్నాము(స్పృశ్)
 వారిద్దరు ప్రశ్నించుచున్నారు(ప్రచ్ఛ్)

నాల్గవ పాఠము

క్రియలు : వర్తమానకాలము (మరికొన్నిధాతువులు)

ప్రథమగణము

చతుర్థగణము

క్షి(क्षि) క్షీణించుట

మద్ (माद्) మదించిఉండుట ,

ద్వ(द्रव्) పారుట,ద్రవించుట

తప్పుచేయుట

రుह(रोह्) మొలకెత్తుట, పెరుగుట శమ్ (शाम्) శమించుట,అణగుట

స్థా(तिष्ठ्) ఉండుట, ఆగుట శ్రమ్ (श्राम्) అలసట పొందుట ,

ह् (ह्व) పీలచుట

శ్రమించుట

దశమగణము

क्षल् (क्षाल्) కడుగుట

तुल् (तोल्) తూకమువేయుట

తడ (తాడ) కొట్టుట

భూష్ అలంకరించుట

తెలుగులోనికి అనువదించుడు

దశిస ।	మృశ్చతి ।	తాడయసి ।	हरतः ।
దశయ ।	इच्छामि ।	రోహంతి ।	जयसि ।
దాధామః ।	మృశ్చత ।	పూజయతి ।	पिबन्ति ।
దాశ్చితి ।	స్పృశతి ।	తిష్ఠామి ।	पचावः ।
దాతామి ।	స్మరత ।	స్పృహయతః ।	ह्वयति ।
దయంతి ।	వहतః ।	క్షాలయతి ।	पीडयन्ति ।
అత్య ।	సిశ్చతి ।	క్షయతః ।	यजामः ।
సంతి ।	లుట్యంతి ।	అద్మి ।	श्राम्यामि ।
నశ్యసి ।	తుష్ఠామి ।	జీవామః ।	घोषयथ ।
నృత్యసి ।	అస్యతః ।	త్యజత ।	गणयति ।
విశామః ।	కథయామః ।	పచంతి ।	कृषामः ।
పృచ్ఛతః ।	శంసత ।	పుష్పామి ।	द्रवन्ति ।
చింతయతి ।			

సంస్కృతములోనికి అనువదించుడు

(అతడు) పోషించుచున్నాడు	(అతడు) మోపించుచున్నాడు
(నేను) నాట్యము చేయుచున్నాను	(అది) క్షీణించుచున్నది
(నా) సంతుష్టి చెందుతున్నారు	(నీవు) చెప్పుచున్నావు

(అతడు)ప్రవేశించుచున్నాడు	(నేను) జయించుచున్నాను
(అతడు) తూకము వేయచున్నాడు	(నీవు) కోరుచున్నావు
(నీవు)పోవుచున్నావు	(నాడు) దొంగిలించుచున్నారు
(నీవు) ఇష్టపడుచున్నావు	(నేను) శ్రమించుచున్నాను
(మీరు)రచించుచున్నారు	(నేను) పూజించుచున్నాను
(నేను) ఇష్టపడుచున్నాను	(వాడు) ఘోషించుచున్నాడు
(నీవు) నొప్పించుచున్నావు	మేమిద్దరము) త్రాగుచున్నాము.
(నేను) స్మరించుచున్నాను	(అది) పెరుగుచున్నది(రోడ్)
(మీరు)కాల్చుచున్నారు	(వారిద్దరు)నివసించుచున్నారు
(మేము) పిలుచుచున్నాము (శే)	(వారు) కడుగుచున్నారు
(మేము)హరించుచున్నాము	(మీరు) చెప్పుచున్నారు
(అతడు) దొంగలించుచున్నాడు	(వారు)కొట్టుచున్నారు
(నీవు)స్పృశించున్నావు	మేమిద్దరము ఉన్నాము(అస్)
(నీవు) పూజించుచున్నావు	(వారు) కోరుచున్నారు
(నీవు) ప్రీతినికలిగించుచున్నావు	మీరిద్దరు పోవుచున్నారు.
(నేను) ప్రవేశించుచున్నాను	

వర్తమానకాలము - (లబ్)

(ప్రథమగణము ('అ' చిహ్నము)

ఏకవచనం

ద్వివచనం

బహువచనం

ప్రథమ పురుషము బోధితి

బోధత:

బోధంతి

మధ్యమ పురుషము	బోధసి	బోధత:	బోధత
ఉత్తమ పురుషము	బోధామి	బోధావ:	బోధామ:

చతుర్థ గణము ('య' చిహ్నము)

	ఏకవచనం	ద్వీవచనం	బహువచనం
ప్రథమపురుషము	పుష్యతి	పుష్యత:	పుష్యంతి
మధ్యమపురుషము	పుష్యసి	పుష్యత:	పుష్యత
ఉత్తమపురుషము	పుష్యామి	పుష్యావ:	పుష్యామ:

షష్ఠ గణము ('ఆ' చిహ్నము)

	ఏకవచనం	ద్వీవచనం	బహువచనం
ప్రథమపురుషము	విశతి	విశత:	విశంతి
మధ్యమపురుషము	విశసి	విశత:	విశత
ఉత్తమపురుషము	విశామి	విశావ:	విశామ:

దశమ గణము ('అయ' చిహ్నము)

	ఏకవచనం	ద్వీవచనం	బహువచనం
ప్రథమపురుషము	చోరయతి	చోరయత:	చోరయంతి
మధ్యమపురుషము	చోరయసి	చోరయత:	చోరయత
ఉత్తమపురుషము	చోరయామి	చోరయావ:	చోరయామ:

అభ్యాసము

1. ఈ క్రింది వానిని వివరించుము.

అ. కంఠ్యములు.

ఆ. తాలవ్యములు

ఇ. మూర్ధన్యములు

ఈ. దంత్యములు

ఉ. ఓష్ఠ్యములు

ఊ. అర్ధస్వనములు, అంతస్థములు

ఋ. మృదువ్యంజనములు ౠ. పరుష వ్యంజనములు.

2. ఈ క్రింది అక్షరములకు గుణము, వృద్ధిని గుర్తించండి.

(అ)ఇ క్

(ఆ)ఉ రె

(ఇ)ఋ శ్

(ఈ) ళ్

గమనిక:- తెలుగులో గుణము, వృద్ధి, సంధి సూత్రములతోనే నేర్చుకొనుట జరుగును - సంధి ఉన్నప్పటికిని, లేకున్నప్పటికిని ఒక అచ్చునకు గుణము, వృద్ధి వచ్చి మరొక అచ్చుగా మారుటను ఇక్కడ గమనించవలెను.

3. ఈ క్రింది గణములకు చేర్చు వికరణప్రత్యయము (గుర్తు)

అక్షరములేవి ? ఆయా గణముల లక్షణములు ఏమి ?

అ. ప్రథమ గణము ఆ. చతుర్థగణము ఇ. షష్ఠ గణము

ఈ. దశమ గణము ఉ. ద్వితీయ గణము

4. వర్తనాన కాల రూపములను అభ్యాసము చేయండి.

5. ఉత్తమపురుషలోని ఇ,ఎ లముందు 'అ'కారమెట్టిమార్పును పొందును ?

6. అచ్చునకు ముందు వచ్చే ఐ,ఔ, ఐ,ఔ లు ఎటువంటి మార్పును

పోందునో ఉదాహరించుము.

7. పరుషవ్యంజనమునకు ముందువచ్చే హల్లు ఏ మార్పును

పోందునో ఉదాహరించుము.

8. పదం చివరవచ్చే స్పర్శ అనే అక్షరములు ఏ మార్పును చెందును?

9. వీలైనన్ని ధాతువుల వర్తమానకాలిక రూపములను చూపుము.

ఉపసర్గలు

ధాతువులకు ముందు ఉపసర్గలు చేర్చినపుడు అవి ధాతువుల

మౌలికార్థాన్ని మార్చును. ఉపసర్గలను స్వతంత్రముగా ప్రయోగించుట

అరుదు. ముఖ్యమైన ఉపసర్గలీక్రింద ఇవ్వబడినవి

అతి - దాటి, అతిక్రమించి 'అతిక్రామ్యతి' - దాటి వెళ్ళుచున్నాడు

అధి - పైన, పైగా 'అధిగచ్ఛతి' - పైగా వెళ్ళుచున్నాడు.

తలిసికొనుచున్నాడు. అధిగమించుట దాటిపోవుట అను అర్థమురాదు)

అను - వెంట

అనుసరతి - వెంట వెళ్ళుచున్నాడు

1. తెలుగుభాషలో క్రియారూపాలచివరలో కర్తృవాచకశబ్దముయొక్క

లింగము నిర్దేశింప బడును. ఉదా- వెళ్ళుచున్నాడు, వెళ్ళుచున్నది. కాని

సంస్కృతభాషలో క్రియారూపము స్త్రీ, పుం, సపుంస కలింగములలోనున్న

మూడు కర్తృశబ్దములకును వర్తించును. ఉదా- రామః గచ్ఛతి, సీతా

గచ్ఛతి, మిత్రం గచ్ఛతి

అభి - సమ్ముఖమునకు,

అభిగచ్ఛతి - దగ్గరకు, ఎదురుగా

ఎదురుగా

వెళ్ళుచున్నాడు

ఆ - పరిమితముచేయు

ఆగచ్ఛతి - వచ్చుచున్నాడు

అంతవరకు - వెనుకకు మరలు

ఆరోహతి - ఎక్కుచున్నాడు

ఉ - పైకి, దాటి, శ్రేష్ఠము

ఉత్పతతి - ఎగురుచున్నాడు

ఉద్దగచ్ఛతి - పైకిపోవుచున్నాడు

ఉద్భవతి - ఉద్భవించుచున్నాడు

ఉప - దగ్గర, తక్కువ, సమీపము

ఉపగచ్ఛతి - దగ్గరకు వెళ్ళుచున్నాడు

ని - లోపల, క్రింద

నిషీదతి - క్రిందకూర్చుంటున్నాడు

పరా - వ్యతిరేకముగా

పరాజయతే - ఓడిపోవుచున్నాడు

ప్రతి - తిరిగిచేయు

ప్రతిభాషతే - బదులుచెప్పుచున్నాడు

వి - వేరుగాచేయు, విడివడు

విశ్రిణ్యతి - వేరుచేయుచున్నాడు

సమ్ - కలిసివుండు

¹సద్గచ్ఛతే - కలియుచున్నాడు

1. పదానికిగానీ, ప్రాతిపదికకు గానీ చివరనున్న "మ్" సాధారణంగా పూర్ణము ముందు అనుస్వారంగా మారుతుంది. కాని "మ్" తరువాత శ ష స ర హ అనే పూర్ణాలు వచ్చినప్పుడు అది తప్పక అనుస్వారమౌతుంది. అను స్వారంగా మారనప్పుడు 'మ' కారము తరువాత పూర్ణ యొక్క వర్ణమునకుచెందిన అనునాసిక వర్ణముగా మారును. అదే మకారము య,వ,ల అక్షరములకుముందు అనుస్వారముగా మారినచో అవి అనునాసికములగు య్,వ్,ల్, లుగా మారును.

ఐదవ పాఠము

ప్రథమా విభక్తి. అకారాంతశబ్దములు

సంస్కృతభాషలో నామవాచక, సర్వనామ, విశేషణములకు విభక్తి ప్రత్యయములు చేరును. వానికే 'సుబంతములు' అని, వ్యవహారములో శబ్దములు అని పేరు. రామశబ్దము ; హరిశబ్దము వంటివి.

ప్రత్యయములు

	ఏకవచనం	ద్వివచనం	బహువచనం
పులింగము	స్	औ	जस्
నపుంసకలింగము	स्	ई	आनि
	नृपः	नृपा	नृपाः

1. 'सुसिङ्गन्तं पदम्' (అష్టా.1-4-14) 'सुप्' 'तिङ्' ప్రత్యయములు అంతము నందున్నదే 'పదము' అగును. 'నీ' అనేది ధాతువు. అది పదము కాదు. దానికి 'తిङ्' ప్రత్యయము 'తి' చేరి 'नयति' అనే రూపమేర్పడుతుంది. అట్లే 'రామ్' శబ్దము నకు 'सुप्' ప్రత్యయము 'స్' చేరి 'रामः' అనే రూపమేర్పడుతుంది. 'రామ్' అనేది పదము.

2. ఆ లేహ ఆ తరువాత ए ऐ ओ औ లు వచ్చినపుడు ए ऐ ల స్థానములో ऐ, ओ औ ల స్థానములో औ వచ్చును. (గృధ్ధిరేచి, అష్టా.6-1-88)

3. చివరి నాల్గు అచ్చులు తన్న ఏ అచ్చుకైనా (అ,ఇ,ఉ,ఋ, ౠ లు దీర్ఘమైనా, హ్రస్వమైనా, వానికి పరంగా సవర్ణమైన అచ్చు

फलम्

फले

फलानि

పుల్లీజ్జములు

अनल - అగ్ని	नर - మనుష్యుడు	मेघ - మేఘము
अश्व-గుఱ్ఱము	नृप - రాజు	राम - రాముడు
ईश्वर - దేవుడు	पवन - గాలి	वृक्ष - వృక్షము
कूर्म - తాబేలు	पुत्र - పుత్రుడు	समुद्र - సముద్రము
जन - జనము	बुध - పండితుడు	सूद - వంటవాడు
जीव - జీవుడు, జీవనము	मूर्ख - మూర్ఖుడు	हस्त - చెయ్యి

జంతువు

వచ్చినపుడు రెంటి స్థానములో సవర్ణమైన దీర్ఘము వచ్చును. (अकस्मवर्णे दीर्घः, అష్టా.6-1-101) ఇది సవర్ణదీర్ఘసంధి.

दैत्य + अरिः = दैत्यारिः

कवि + ईशः = कवीशः

पितृ + ऋणम् = पितृणाम्

ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తుల విషయంలో ప్రత్యయములలోని అకారము లోపించదు. ఇది తిజ్ లకు వర్తించును.

1. अ आ लतारुवात इ उ ऋ लु (దీర్ఘ మైనా, సూన్య మైనా)

వచ్చినపుడు రెండింటి స్థానములో గుణము వచ్చును. (आद्यः, అష్టా 6-1-87)

నపుంసకలింగములు

కమల -కమలము	ద్రుఃఖ -దుఃఖము	మృఖ -ముఖము
గృహ -ఇల్లు	ధన - ధనము	ఫల - పండు
సుఖ -సుఖము	జల - నీరు	నేత్ర - కన్ను
మిత్ర - స్నేహితుడు	హృదయ -హృదయము	

తెలుగులోని అనువదించుడు.

నృపో ¹ జయతి ।	సుఖం ప్రీణయతి ।	కూర్మః సరతి ।
² అశ్వావృత్పతతః ।	జీవో ముహ్యతి ।	ఫలె పతతః ।
జనా ³ వదంతి ।	హస్తౌ ధరతః ।	ధనం నశ్యతి ।

1. ప్రాప్య అకారమునకు తరువాత విసర్గ వచ్చినపుడు ఆ విసర్గ తరువాత ప్రాప్య అకారముగాని మృదు వ్యంజనముకాని (Soft consonent) వచ్చినపుడు ఆ విసర్గ 'ఉ'కారముగా మారును. ఈ ఉకారము అంతకుముందున్న ప్రాప్యఅకారముతో కలిసి నపుడు గుణము వచ్చి ఓకారముగా మారును నృపః + జయతి = నృపో జయతి.

2. య ఆ ఐ ఊ అనునాల్గు అచ్చులు యచ్చ అను ప్రత్యాహారములో చేరును. వానికి అచ్చు పరమైనపుడు అవి క్రమంగా య్, అయ్, ఆయ్ అయ్ గా మారును. యోఽపరాధావః (అష్టా.6-1-78)

3. అకారమునకు తరువాత వచ్చిన విసర్గకు తరువాత అచ్చుగాని పరళాక్షరము గానీ పరమైనపుడు ఆ విసర్గ లోపించును. ప్రాప్య

బాలః స్పృహయతి ।	ముఖాని ద్రవంతి ।	నరా గచ్ఛంతి ।
గృహాణి ¹ రక్షంతి ।	దుఃఖం పీడయతి ।	కమలే నృత్యతః ।
నేత్రే పश्यతః ।	రామః పూజయతి ।	మిత్రాణి కథయంతి ।
మేఘః సిञ్చతి ।	పుత్రౌ తుష్యతః ।	సూదో విశతి ।
బుధౌ ముञ్చతః ।	జలం శుష్యతి ।	సముద్రః శామ్యతి ।
పవనో हरతి ।	మూర్ఖో కుప్యతః ।	

.....
 .అకారమునకు తరువాత వచ్చిన విసర్గ ప్రాప్త్యఅకారము తప్ప వేరే ఏ అచ్చు పరమైనను లోపించును. అప్పుడు సన్నిహితముగా వున్నప్పటికి ఆ రెండు అచ్చులకు సంధి ఏర్పడదు.

నరాః + ఇమే = నరా ఇమే, బుధః + ఇచ్ఛతి = బుధ ఇచ్ఛతి

1. ఒకే పదంలోని లేదా తరువాత 'ఋ'కార 'ర'కార, 'ష'కారములకు పరమైన నకారము ఇకారముగా మారును. (रषाभ्यां नो णः అష్టా.

8-4-1) అట్లుగాక 'ఋ'కార 'ర'కార, 'ష'కారములకు 'న'కారమునకు మధ్య అట్ ప్రత్యాహారములోని అక్షరములున్నను (అ,ఇ,ఉ,ఋ,ౠ, ఏ,ఓ,ఐ, ఔ,హ,య,వ,ర,లు) కవర్గ, పవర్గలోని హల్లులు ఉన్నను ఈ ఐత్యము వచ్చును. (अट् क्त्वाङ् नृम् व्यबाधेऽपि, అష్టా8-4-2) అట్లే అనుస్వారము మధ్యలో ఉన్నను ఐత్యము వచ్చును ఉదా: బృంహణము.

తృంహణము. పదాంతము నందున్న 'న్' (నకారపొల్లు) నకు మాత్రము ఐత్యమురాదు. ఉదా : నరాన్ .

సంస్కృతములోనికి అనువదించుడు

బాజులు రక్షించెదరు.

గిగడు సముద్రములు క్షోభించుచున్నవి

(ఇద్దరు) పిల్లలు దొర్లుచున్నారు

బుద్ధిమంతుడు శమమును వహించియున్నాడు.

గునూరుడు ప్రీతిని కల్గించుచున్నాడు

మూర్ఖులు ప్రలాపించుచున్నారు.

గుణ్ణములు దుముకు చున్నవి.

మిత్రుడు అడుగుచున్నాడు. (గ్రాత్)

గాలులు వీచుచున్నవి.

ఆకులు రాలుచున్నవి. (గత్)

నాయువులు వహించుచున్నవి.

బిట్లు పెరుగుచున్నవి.

హృదయము తుష్టిగా వున్నది.

గిగడు తాబేళ్ళు కదలుచున్నవి.

నగదువారు వండుచున్నారు.

నాంతువులు నశించుచున్నవి.

ప్రజలు నిందించుచున్నారు.

నయి విసరుచున్నది. (క్షిప్)

మినిషి చెప్పుచున్నాడు.

నిప్పు దహించుచున్నది.

కమలము అలంకరించుచున్నది.

కన్ను అదరుచున్నది.

నోరు మాట్లాడుచున్నది.

'ఇ'కారాంత శబ్దముల రూపములు

ఏకవచనము ద్వివచనము బహువచనము

పుల్లిజ్జము స్ ఇ అస్

ద్వివచనంలో ఇ అనే అచ్చు దీర్ఘమగును, బహువచనంలోని

అస్ ముందు 'ఇ' కారమునకు గుణము పచ్చి 'అయ్'

ఆదేశమగును.

हरि: हरी हरयः(हरे + अस्)

నపుంసకలిజ్జము -- ई इ

అచ్చుతో మొదలయ్యే ప్రత్యయములముందు

నపుంసకలిజ్జము ప్రాతిపదికయొక్క 'ఇ' కారానికి ముందు నకార

పొల్లు (న్) చేరును. ప్రథమా, ద్వితీయా బహువచన ప్రత్యయముల

ముందు 'ఇ' కారము దీర్ఘమగును.

वारि

वारिणी

वारीणि

	పుల్లిజ్జములు	
శిలి లుగ్గు	అసి-కత్తి	ఋషి-ఋషి
శిలి క్షువు	ఉదధి-నముద్రము	కపి-కోతి
శిలి గవి	పవి-ఇంద్రుని వజ్రాయుధము	
శిలి రోగము	గిరి-పర్వతము	हरि-విష్ణువు
శిలి-శివుడు	పాణి-చేయి	वारि-న.నీరు
శిలి రాజు	యతి-సన్న్యాసి	

1. - లేదు, కాదు. (ఇది ఒక అవ్యయము)

తెలుగులోనికి అనువదించుము.

अर्धाः क्षुभ्यति । नृपतिर्यजति ² । गिरिर्वहति ।

1. పాదాంతి ప్రత్యయాలు చేర్చబడనివి అవ్యయములు. వీనిది స్థిరరూపము.

‘సద్భుశం త్రిషు లిజ్జేషు సర్వాషు చ విభక్తిషు
వచనేషు చ సర్వేషు చ యన్న వ్యేతి తదవ్యయమ్’
పుం, స్త్రీ, నపుంసకలిగ్గములలో, అన్ని విభక్తులలో ఏక, ద్వి, బహు
వచనములలో ఒకే రూపమును స్థిరముగా కలిగిన శబ్దము
అవ్యయసంజ్ఞను పొందును.

2. అలేదా ఆ కంటే భిన్నమైన అచ్చు తరువాత వచ్చే విసర్గలకు
అచ్చుగాని మృదు వ్యంజనముగాని పరమయితే అవి ‘ఁ’ గా మారును

కపయః క్షిపంతి । వారిణి శుష్యంతి । వ్యాధయో నశ్యంతి ।
 ఋషీ చింతయతః । అగ్నిర్దహతి । పవః పతతి ।
 అరిః పీడయతి । కవయః శంసంతి । అసయః పతంతి ।
 పాణి హరతః । వారి నాస్తి । యతీ చింతయతః ।

సంస్కృతంలోనికి అనువదించుము

శివుడు రక్షించుచున్నాడు.

యతులకు(సన్న్యాసులకు)కోరికలు లేవు.

'మునులు శాంతముగా ఉన్నారు.(శమ)

కత్తి పడుచున్నది.

కోతులు పరుగెత్తుచున్నవి

ఇద్దరు శత్రువులు జయించుచున్నారు.

కవి వర్ణించుచున్నాడు (వర్ణ)

హరి కోపించుచున్నాడు.

రాజులు తీసుకొని వెళ్ళుచున్నారు.

చేయి తడుపుచున్నది.

ఉదా :- కవిః + జయతి = కవిర్జయతి, కవిః + అత్ర = కవిరత్ర

౯ తరువాత ౯ వస్త్రే మొదటి రకారము లోపిస్తుంది . ముందున్న ప్రాప్యమైన అచ్చు దీర్ఘమౌతుంది. ఉదా -పునర్ + రమతే - పునా రమతే
 1.ఇ,స,ష లముందు వచ్చే విసర్గలు అలాగే వుండును. లేదా ఇషస
 లుగా మారును.

రెండు అగ్నులు చల్లబడుచున్నవి(శమ్).

జబ్బు పీడించున్నది. (పీడ).

పర్వతము నిలబడియున్నది (స్థా)¹ ।

ఆరవ పాఠము

ద్వితీయా విభక్తి

ఆకారముతో అంతమయ్యే శబ్దరూపములు

పుంలింగములు- ఏకవచనం, ద్వివచనం, బహువచనం.

म्

औ

आन्

बुधम्

बुधौ

बुधान्

ఏపుంసకలింగంలో ప్రథమోవిభక్తిరూపముల మాదిరిగానే ద్వితీయా విభక్తిరూపాలు ఉంటాయి.

పుంలింగములు

आद मन्दु, षे षधम्

पुरुष पुरुषु

1. విసర్గ తరువాత 'చ' ఛ' వచ్చినచో విసర్గ 'శ' గా మారును.

విసర్గ తరువాత 'త' వచ్చినచో అది 'స' గా మారును.

విసర్గ తరువాత 'ట, ఠ' లు. వచ్చినచో విసర్గ 'ష' గా మారును.

हरिश्चरति - हरिः चरति, रामस्तरति, रामष्टीकते ।

(स्तो: శ్చునా శ్చ: అష్టా.8-4-40) , (ఁనా ఁ: అష్టా.8-4-41)

వ్యాఘ్ర పులి

ప్రశ పండితుడు

కిక్కుర సేవకుడు

శత మోసగాడు

బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణుడు

గజ ఏనుగు

శిష్య శిష్యుడు

యోధ యోధుడు

జనక తండ్రి

సింహ సింహము

స్తేన దొంగ

స్వర్గ స్వర్గము

ఆదన అన్నము

వ్యాధ వేటగాడు

బిడాల పిల్లి

కోశ ధనాగారము, ధనరాశి

శర బాణము

భార భారము, బరువు

గ్రామ గ్రామము, పల్లెటూరు

మోక్ష మోక్షము

వేద వేదము

దేహ దేహము

పాద పాదము

నపుంసకములు

ఆరణ్య అడవి

వస్త్ర బట్ట, వస్త్రము

పాప పాపము

తృణ గడ్డి

సువర్ణ బంగారము

నగర పట్టణము

తత్వ యథార్థము

విష విషము

పుస్తక పుస్తకము

ధాతువులు దశమగణము

దण्ड దండించుట

భక్ష తినుట

మార్గ వెదకుట

తెలుగులోనికి అనువదించుడు

ईश्वरं जनः पूजयति ।

कविर्बुधौ शंसति ।

नृपः शठान् दण्डयति ।

पुत्रो जनकं सान्त्वयति ।

रामोऽश्वमारोहति ।

पुस्तकं मार्गयामि ।

1. పదం చివర వచ్చే ఏ, ఓ లకు ప్రాస్వ 'అ' కారము పరమయినపుడు ఆ 'అ' కారమునకు లోపము వచ్చును. దాని స్థానంలో 5 లేదా 2 (అవగ్రహం) అనే గుర్తు సాధారణంగా వాడబడును. అవగ్రహము అనగా లోపము అని అర్థము. 'సుప్తిజంతం పదం' అనునది పదసంజ్ఞ. సుప్ తిజ్ అను రెండు గణముల ప్రత్యయాలు విధించిన తరువాత ఏర్పడు రూపమును పదము అని అందురు. సుప్ అనగా సు జె జన్ నుండి సప్తమీ విభక్తి బహు పదన ప్రత్యయము సుప్ వరకు (సు నుండి సుప్ వరకు గ్రహిస్తే) అది సుప్ ప్రత్యయాంతము. అట్లే తిజ్ అనగా ధాతువులకు ఆయా కాలములలో వేరు ప్రత్యయములు. ఉదా- రామ+సు = 'రామః' అనేది సుబంత రూపము. వద్ + అ + తి = 'వదతి' అనేది తిజంతరూపము. అవ్యయములకు గూడ సుప్ ప్రత్యయములు చేర్చబడి, ఆ తరువాత అవి లోపించును. అందుకే వానికి గూడ సుబంత సంజ్ఞ వచ్చును. 'రామ' అనునది పదము కాదు. ప్రాతిపదికనను. రామః అనునది పదము. అట్లే 'నే' అనునది, 'నే' అనునది, 'నయ్' అనునది పదము కాదు. 'సిగ్గుతి' అనునది పదము. నే+అ+తి = అని ఉన్నచోట 'నే' పదము కాదు. కనుక నే+అ 'నయ్' గా మారును 'నయతి' అను రూపమేర్పడును. **నయతి** అను రూపమేర్పడదు.

వ్యాघ్రో మాंसమత్తి ।

हरिर्हस्तौ क्षालयति ।

योधः शरान् क्षिपति ।

धनं लभते ।

स्तेनो धान्यं चोरयति ।

नगरं¹ गच्छामि ।

पापं वदसि ।

स्मरसि मित्राणि ।

बुधो मोक्षमिच्छति ।

व्याधयो नरान् पीडयन्ति ।

जलं पिबथ ।

सुवर्णं तोलयावः ।

ग्रामानटावः ।

फले भक्षयामि ।

कमलानि पश्यति ।

भारं वहति किङ्करः ।

प्रజ్ఞాన్ वर्णयन्ति जनाः ।

वस्त्रे त्यजति मूर्खः ।

तृणान्यस्य¹ श्वः ।

यतिर्देहं मुञ्चति ।

बिडालాंस्ता² डयति पुरुषः ।

गृहं प्रविशामः ।

1. గమనాన్ని సూచించే ధాతువులు సాధారణంగా ద్వితీయా విభక్తిని, కొన్ని మార్లు చతుర్థిని గ్రహిస్తాయి. ఈ రెండువిభక్తులు గమనానికి లక్ష్య మైన ప్రదేశానికి వచ్చును.

1. కె.కె.కె. అను అచ్చులకు అసవర్ణమైన అచ్చులు పరమైనపుడు వరుసగా య,వ,ర,ల లు. అదేశమౌతాయి. (ఇదే యణాదేశ సంధి.)

2. పదం చివరవచ్చే న్ తరువాత చ,త,త,థ అనే అక్షరాలు వస్తే నకార పొల్లు అనుస్వారంగానూ విసర్గగానూ మారును. తరువాత విసర్గ సందర్భాన్ని బట్టి (స్) స్ గా మారును. ఉదా - బిడాలాన్ + తాడయతి బిడాలాం+ : (స్) తాడయతి- బిడాలాంస్తాడయతి.

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

గాముడు పులులను చూచుచున్నాడు.

గజములు ధనరాశులను/కోశములను మోయుచున్నవి.

ఋగ్ధిమంతుడు స్వర్ణమును (గూర్చి) వెళ్ళును.

సైంహములు ఏనుగులను సంహరించుచున్నవి.

అశ్వుడు పండ్లను లెక్కించుచున్నాడు.

మృగి అరణ్యమునకు వెళ్ళుచున్నాడు.

గిర్యాదులు రెండు బాణములను వదులుచున్నాడు.

దేవుడు మనుష్యులను రక్షించును.

నీమము రెండు గ్రామాలలో ప్రవేశించుచున్నాము.

నీడుకు తండ్రిని సంతోష పెట్టుచున్నాడు.

మనుష్యులు తాబేళ్ళను తినుచున్నారు.

నీతులు చెట్లను ఎక్కుచున్నవి.

అశ్వుడు సేవకులను అడుగుచున్నాడు.

నీరు తమ పాదములను కడుగుచున్నారు.

నీధరు మూర్ఖులు విషమును త్రాగుచున్నారు.

గాఢాలు దొంగలను దండించుచున్నారు.

నీగు పుస్తకములను క్రమంలో పెట్టుచున్నారు.

నీవు వండిన అన్నమును తినుచున్నావు.

గాముడిని అతడి స్నేహితులు తలచుచున్నారు.

ప్రజలు వారి రాజును స్తుతించుచున్నారు.

ప్రజలు ప్రాజ్ఞులను అనుసరిస్తున్నారు.

నేను సత్యమును తెలుసుకొన్నాను.

వేదాలు సూర్యుణ్ణి స్తుతించుచున్నవి.

తండ్రి తన ఇద్దరు పిల్లలను పిలుచుచున్నాడు.

మూర్ఖులు పెద్దలను నిందించుచున్నారు.

రాజు యోధునితో మాట్లాడుచున్నాడు.

ఇకారాంత శబ్దరూపములు

(ద్వితీయా విభక్తి)

పుంలింగము ఏకవచనము ద్వీవచనము బహువచనము

మ్ (ఇ) న్

ద్వీవచనంలో, బహువచనంలోనూ 'న' కారానికి ముందు

ప్రాతిపదికము చివరనున్న 'ఇ' కారమునకు దీర్ఘము వచ్చును.

हरिम् हरी हरीन्

నామవాచకములు - పుంలింగములు

अतिथि అతిథి बलि దేవతలకు, పితరులకు वायस కాకి

अधिपति ప్రభువు ఇच्छु నివేదనము विधि భాగ్యము

अलि తనెటిగ, భ్రమరము भिक्षुक బిచ్చగాడు व्रीहि ధాన్యము

हरिं पीडयति व्याधिः ।	मेघो वारि सिञ्चति ।
कमलमलीन् प्रीणयति ।	रामो रविं नमति ।
पाणी प्रक्षालयामः ।	असीन्वहन्ति योधाः ।
कपिं मुञ्चामि ।	नृपतिं वर्णयन्ति कवयः ।
मणिं चोरयति स्तेनः ।	यतिं पृच्छन्ति शिष्याः ।
व्याधिं न गणायामि ।	अधिपतीन्किङ्करा अनुसरन्ति ।
उदधिं गच्छावः ।	ऋषीं नमामः ।
व्याघ्रः किरीनत्ति ।	सारथीनाह्वयामः ।
ईश्वरो विधिं जयति ।	राशिं नयतः ।
व्रीहीनुञ्छन्ति भिक्षुकाः ।	गिरी ¹ आरोहन्ति ।
कविं जनाः पूजयन्ति ।	अतिथीन्पूजयन्ति ब्राह्मणाः ।
कलीत्राभिनन्दन्ति बुधाः ।	

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

కవులు మునులను స్తుతించుచున్నారు.

రాముడు కవులకు నమస్కరించుచున్నాడు.

1. ఈ కార ఊ కార ఏ కారాంత ద్వివచన రూపములకు

ప్రగృహ్యసంజ్ఞ వచ్చును. ప్రగృహ్యములకు తరువాతి అచ్చుతో సంధి రాదు.

యతి పర్వతమునకు (పర్వతమును గూర్చి) వెళ్ళుచున్నాడు.

నేను రెండు కోశులను కొట్టుచున్నాను.

హరి రాసులను తీసుకొని వచ్చుచున్నాడు.

హిడు చేతిని తాకుచున్నాడు.

ఋషధములు రోగములను నివారించుచున్నవి.

వేటగాడు రెండు పందులను చూచుచున్నాడు.

హరి తన శత్రువును కొట్టుచున్నాడు.

గూఢుడు ఖడ్గమును విసురుచున్నాడు.

నేను రత్నములను ఇష్టపడు/కోరు చున్నాను.

అతడు సముద్రయానము చేయుచున్నాడు.

మీనుష్యుడు అగ్నిలో ప్రవేశించుచున్నాడు.

హిడు సారథులిద్దరిని అడుగుచున్నాడు.

స్రాజలు రాజులను సంతోష పెట్టుచున్నారు.

గాజులు కూడ యతులకు నమస్కరించుచున్నారు.

గొల్లములు జలమును త్రాగుచున్నవి.

మీనుష్యులు బలులను ఇచ్చుచున్నారు.

ఏడవ పాఠము

త్వతీయా విభక్తి

'అ'కారాంత 'ఇ'కారాంత శబ్దరూపాలు

	ఏక	ద్వీ	బహు
పుంలింగము అకారాంతము	ఇన	భ్యామ్	ऐस्
ఇకారాంతము	నా	భ్యామ్	भिस्

'అ'కారమునకు భ్యామ్ ముందు దీర్ఘము వచ్చును.

दण्डेन	दण्डाभ्यां	दण्डैः
मणिना	मणिभ्याम्	मणिभिः

ప్రథమా ద్వితీయా విభక్తులలోతప్ప మిగిలినవిభక్తులలో అకారాంత నపుంసకలిङ्गశబ్దాలు అకారాంత పుంలిङ्गశబ్దాలతో సమానరూపములను పొందును.

నపుంసకలిङ्गము	आ	भ्याम्	भिस्
ఇకారాంతము	वारिणा	वारिभ्याम्	वारिभिः

अलङ्कार अलङ्कारము	दण्ड कर्त्र	रथ रथము
आतप ఎండ	देव దేవుడు	रावण రావణుడు
इन्द्र ఇంద్రుడు	नद నదము	नाविक नाవికుడు
उपहार కానుక	पत्ति కాలిబంటు,పదాతి	कर చేయి
विधि విధి	बाण బాణము	श्लोक శ్లోకము

कासार कालनु मन्त्र मन्त्रम् कौशिक विश्व-

यजमान यज्जकर्त, यजमानुदु यत्न प्रयत्नम् मित्रुदु

नपुंसकलिङ्गములు

अन्न अन्नम् गोत्र कुటుम्बम्, वंशम् रत्न रत्नम्

अर्घ्य पूजाद्रव्यम् चक्र चक्रम् शरीर శరీరము

इन्धन ఇంధనము नख గోరు शास्त्र శాస్త్రము

खनित्र गुनపము, గడ్డపార पुण्य పుణ్యము शीर्ष తల

यन्त्र యంత్రము सूक्त సూక్తము

విశేషణములు

खञ्ज कुంబీ प्रभूत చాలా, ఎక్కువగా, అధికముగా

విశేషణాలు తను విశేష్యాల లింగవచనవిభక్తులను కలిగి ఉంటాయి.

అంటే నామవాచకాలకుండే లింగవచనవిభక్తులు ఆ నామవాచక

విశేషణాలకూ వర్తిస్తాయి.

" यल्लिङ्गं यद्व్యవనं యా చ విభక్తిర్విశేష్యస్య

తల్లిలింగం తద్వ్యవనం సా చ విభక్తిర్విశేషణస్య "

ధాతువులు

ప్రథమ గణము

खन् त्रव्युट, अक् + नम् వంచుట

वि + राज् ప్రకాశించుట, వెలుగొందుట.

అవ + గమ్ తెలుసుకొనుట, ప్ర + ఛ్ కొట్టుట,

చల్ కదలుట దృ (దార్) ద.గ. ¹ చింపుట

అవ్యయము

సహ కలసి, తోడ, తోన్

తెలుగులోనికి అనువదించుము

పुरुషః స్తేనం దण्डేన దण्डయతి ।	వారిణా హస్తౌ క్షాలయతి ।
శరీరమలంకారైర్భూషయతి ।	పాణిభ్యాం స్పృశతి శీర్షమ్ ।
నావికా నదేన సముద్రం ప్రవిశంతి ।	సింహో నఖైర్గజాన్ దారయతి ।
యోధో బాణైరరిం జయతి ।	బుధః శాస్త్రైస్తత్త్వమవగచ్ఛతి ।
పాదేన క్షజ్జః ।	అగ్నినా గృహం దహతి ।
పుత్రైః సహ ² గ్రామం గచ్ఛతి హరిః ।	పత్తిభిర్గచ్ఛతి యోధః ।
చక్రాభ్యాం చలతి రథః ।	పాదాభ్యాం ధావంతి బాలాః ।
ఖనిత్రేణ క్షనతి ।	పుణ్యేన హరిం పశ్యతి ।

1. తొమ్మిదవ గణానికి చెందిన దృ అనే ధాతువు దశమ గణానికి చెందినదిగా కూడ భావించవచ్చును.

2. సహ అను అవ్యయము తృతీయా విభక్తిలోని సుబంతరూపముతో ప్రయుక్తమగును.

రामోఽర్ఘ్యేణ ఋషి ¹ పూజయతి ।	కరేణాహ్వయతి రామం हरिः ।
कवयः श्लोकैर्नृपं वर्णयन्ति ।	रामः कपिभिर्जयति रावणम् ।
बुधाः सुखेन जीवन्ति ।	गोत्रेण कौशिकोऽस्मि ।
नेत्राभ्यां पश्यति जनः ।	दुःखेन मुह्यति जीवः ।
इन्धनैः पचत्योदनम् ।	

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

గాముడు మణులతో తన శరీరమును అలంకరించుకొనుచున్నాడు.
 మనుష్యులు ఆహారముతో తమ శరీరములను పోషించుకొను
 మనుష్యుడు నోటితో మాట్లాడుచున్నాడు. చున్నారు.
 వారు భారములను తమ తలలతో(మీద) మోయుచున్నారు.
 హరి కానుకలతో మునిని సంతోషింపజేయుచున్నాడు.
 గాజులు కానుకలతో సంతోషింపజేయుచున్నారు.
 రథములు యంత్రములతో కదలుచున్నవి.
 బ్రాహ్మణులు సూక్తములతో దేవుని ఆహ్వానించుచున్నారు.
 వివిత్రమైన కార్యమునుగూర్చి అతడు దేవుని పూజించుచున్నాడు.
 అతడు శ్లోకములతో రాముని ప్రార్థించుచున్నాడు.
 మనుష్యుడు తన శత్రువును కత్తితో కొట్టుచున్నాడు.

3. ఆ ఇ త ఋ ల లో ఏ అచ్చెనా ఔకారానికి పూర్వంగా ఉన్నచో
 సంధి వైకల్పికము. ఋకారానికి పూర్వమున్న దీర్ఘ మైన అచ్చు
 హ్రస్వంగా మారుతుంది. ('ఋత్యకః' అష్టా. 6-1-128)

రాముడు సారథితో (కలసి) వెళ్ళుచున్నాడు.

సరస్సు కలువలతో అందముగా కనబడుచున్నది.

ప్రజలు చాల నుణులతో కూడ సంతృప్తిని చెందరు.

పులి మౌంసముతో జీవించుచున్నది.

ఆతడు తన మనస్సుతో (లో) దేవుడిని స్మరించుచున్నాడు

(చింతించుచున్నాడు).

ఇంద్రుడు (తన) వజ్రాయుధముతో పర్వతములను కొట్టుచున్నాడు.

చెట్లు నీటితో పెరుగుచున్నవి.

కోతులు పండ్లతో సంతృప్తిని చెందుచున్నవి.

వసంతకాలము చెట్ల ఆకులతో అలంకరింపబడుచున్నది.

సరస్సులు సూర్యుని(సూర్యకిరణముల) వలన ఎండిపోవుచున్నవి.

తల భారముతో క్రిందికి వంగుచున్నది.

ఎనిమిదవ పాఠము

చతుర్థి , పంచమీ విభక్తి రూపములు

అకారాంత శబ్దములు ఏక ద్వీ బహు

పుంలింగములు చతుర్థి య ష్యామ్ ష్యస్

పంచమీ ఆత్ ష్యామ్ ష్యస్

నపుంసకలింగము పుంలింగము మాదిరిగానే ఉండును.

య కారమునకు , ష్యామ్ కు ముందున్న అకారము దీర్ఘమౌతుంది.

ఏక ద్వీ బహు

రామాయ రామాభ్యామ్ రామేభ్యః

రామాత్ రామాభ్యామ్ రామేభ్యః

అధారంత శబ్దములు $హరే^1 + ఎ = హరయే$ $హరిభ్యామ్$ $హరిభ్యః$

పులింగములు, $హరే + అస్ = హరేః^2$ $హరిభ్యామ్$ $హరిభ్యః$

నిపుంసకలింగములు $వారిణి$ $వారిభ్యామ్$ $వారిభ్యః$

$వారిణిః$ $వారిభ్యామ్$ $వారిభ్యః$

పులింగములు

అభిపతి ఒకవ్యక్తి పేరు ద్వీప ద్వీపము లోక ప్రజలు,

ఆచార్య గురువు నిష్క బంగారము ప్రపంచము

కాశీవల్ రైతు(కాపు) పర్వత పర్వతము వధ చావు

కాణ కృష్ణుడు పాప పాపి వరాహ పంది

సార్థ యాత్రికుల సమూహము వినయ వినయము

శిక్షర శిక్షరము, శృంగము క్రోధ కోపము ప్రాసాద ప్రాసాదము

శిశిర తిండు మైళ్ళు భృత్య సేవకుడు

1. పులింగ శబ్దాల చివరనున్న ఇ క అనే అచ్చులకు చతుర్థి, పంచమీ,

ఏకవచన ప్రత్యయములముందు గుణము వచ్చును.

2. హరే + అస్ ఇక్కడ అస్ అను ప్రత్యయములోని అకారమునకు

1, 2, 3 తరువాత లోపమువచ్చును.

తల నువ్వులు	మాట మినుములు	మోదక లడ్డు
సేనాపతి సేనాపతి	యాచక బిచ్చగాడు	సैनिक సైనికుడు

నపుంసకలిజ్ఞములు

అజ్ఞాన అజ్ఞానము	జాడ్య సోమరితనము	మౌన మౌనము,
యోజన ఎనిమిది మైళ్ళు	జ్ఞాన జ్ఞానము	నిశ్శబ్దము
ఆకాశ ఆకాశము	ఆసన ఆసనము	తారక నక్షత్రము
రాజ్య రాజ్యము		
ఉద్యాన ఉద్యానవనము	పద అడుగు	వన వనము
కల్యాణ క్షేమము, మంచి ,	పల్వల చిన్నగుంట	శత వంద
కల్యాణము		

కుసుమ పుష్పము	భోజన భోజనము	స్వకృత్య తన
		విధి, తాను చేయదగినది

సింహాసన సింహాసనము	క్షేత్ర క్షేత్రము , భూమి
	విశేషణము

మృక మాట్లాడని. మూగ

ధాతువులు

అధి + గమ (ప్ర.గ.) పొందుట

ఉద్ + భూ (ప్ర.గ.) పుట్టుట , ఫలిజ్ఞుడు

ప్రతి + దా (ప్ర.గ.) తిరిగి ఇచ్చుట , మార్చి ఇచ్చుట

ఆ + గమ్ (ప్ర.గ.)తిరిగి వచ్చుట

తద్ + స్థా (తిష్ఠ)(ప్ర.గ.) పైకి లేచుట, భజ(ప్ర.గ.) సేవించుట

ఉదయించుట

ప్రతి + డా (ప్ర.గ.)మార్పుట, పరివర్తన చేయుట, బదులు ఇచ్చుట

తప్ + దిశ (ప్ర.గ.) నేర్పుట, ఉపదేశించుట, చదువు చెప్పుట

భృ (ద.గ.) పట్టుకొనుట, ధరించుట, ఋణపడి ఉండుట

అవ్యయములు

నమస్² నమస్కారము విना లేకుండా स्वस्ति శుభము

తెలుగులోనికి అనువదించుడు

हरिर्ब्राह्मणेभ्यो निष्कान् यच्छति । मनुष्यो ग्रामाय गच्छति ।

कल्याणाय हरिं भजति । फलेभ्यो गच्छति ।

1. ఋణపడివుండుటయను అర్థంలో భృ అనే ధాతువు ప్రయోగించి నపుడు ఎవరికి ఋణపడినారో ఆవ్యక్తిని సూచించే పదానికి చతుర్థి విభక్తి వచ్చును . नृपाय जनः करं धारयति.

2. नमः, स्वस्ति అనే అవ్యయాలతో చతుర్థివిభక్తి విना తో ద్వితీయా, గృతీయా, పంచమీ విభక్తుల ప్రయోగము వచ్చును.

हरये ¹ नृपतिःकुप्यति ।	मोदकेभ्यो बालः स्मृहयति ।
नगरादा ² गच्छति ।	अश्वात्पतति ।
अतिथिभ्योऽन्नं यच्छति ।	तिलेभ्यः प्रतियच्छति माषान् ।
आसनेभ्य उत्तिष्ठन्त्याचार्याः ।	वधाद्विनारिर्न शाम्यति ।
रवेर्लोकः सुखमधिगच्छति ।	प्रासादाञ्जनं पश्यति नृपः ।
शिष्याय शास्त्रमुपदिशति ।	कलिभ्यो दुःखान्युद्भवन्ति ।
शिखरात्पतन्ति गजाः ।	द्वीपाद्वीपमटति सार्थः ।
भृत्यं क्रोधाद्रामस्ताडयति ।	नगरं वनाद्योजनम् ।
नमो देवेभ्यः ।	स्वस्ति हरये ।
पल्वलेभ्यो वराहा उत्तिष्ठन्ति ।	विनयः सुखाय भवति ।
निष्कान् धारयति रामाय हरिः ।	

సంస్కృతములోనికి అనువదించుడు

రాముడు భోజనము కొరకు ఇంటికి వెళ్ళుచున్నాడు .

1. కృత్ దృఢ్ ఇష్యా అసూయ అనే అర్థాన్నిచ్చు ధాతువులు ప్రయోగించినప్పుడు ఆ భావాలను వివరిపట్ల కలిగి వుంటారో ఆ వ్యక్తివాచకశబ్దానికి చతుర్థీవిభక్తి వచ్చును.

2. నుదువ్యంజనంతోగాని , పదము మొదట వచ్చు అచ్చుతోగాని కలిసిన హల్లు! అనునాసికము తప్ప) తన గణముయొక్క మూడవ అక్షరాన్ని అదేశంగాపొందుతుంది.(జస్త్య సంధి - ఝలాం జశ్ ఝశి అష్టా.8-4-58)

చెట్లనుండి పండ్లు క్రింద పడుచున్నవి.

శను యాచకులకు ధనము ఇచ్చుచున్నాను.

శివపతికి (ని గూర్చి) హరి వందరూపాయలు ఋణపడి ఉన్నాడు.

సీతకి విముక్తికై దేవుని పూజించుచున్నాడు.

సైన్యాధిపతి సైనికులను గ్రామమునుండి గ్రామమునకు కొని పోవు
బ్రాహ్మణులు రాజులనుండి ధనమును పొందుచున్నారు. చున్నాడు.

ఏర్వతము సముద్రమునుండి రెండుక్రోసుల దూరము ఉన్నది.

హరి పుష్పములకొరకు ఉద్యానవనము వెళ్ళుచున్నాడు.

పాపఫలితమే దౌర్భాగ్యము. (పాపమువలన ఫలము దౌర్భాగ్యము)

శవతలు స్వర్గమునుండి పాపులను త్రోసివేయుచున్నారు.

రాముడు తన విధులను విడిచి తప్పుదారి పట్టుచున్నాడు.

రెండు కుప్పలనుండి బియ్యమును తెచ్చుచున్నాడు.

పిల్లలు ఆచార్యులనుండి జ్ఞానమును పొందుచున్నారు.

రాజులు (తమ) రాజ్యములను శత్రువులనుండి రక్షించుచున్నారు.

రాజు సింహాసనమునుండి సైన్యాధిపతితో మాట్లాడుచున్నాడు.

మాడ్యము వలన ఆతడు ఒక ఆడుగు గూడ కదలలేడు.

నమ్రతతో అతడు నిశ్శబ్దంగా ఉంటాడు.

1. కొన్ని ధాతువులు ద్వికర్మకములు. ఉదా - నీ, ప్రచ్ఛి, మున్నగునవి.

గు ధాతువుల సమానార్థకములగు ధాతువులు గూడ ద్వికర్మకములే .

నేను ఉద్యానవనమునుండి తిరిగి వచ్చుచున్నాను.

లైతు ధాన్యము కొరకు భూమిని దున్నుచున్నాడు.

పుత్రుడు తండ్రినుండి ధనమును పొందుచున్నాడు.

మూర్ఖులు అజ్ఞానముతో ప్రలాపములు చేయుచున్నారు.

వరాహములు కొలనుల (కొలనులో) నుండి నీరు త్రాగుచున్నవి.

నక్షత్రములు ఆకాశమునుండి రాలుచున్నవి.

కవులకు స్వస్తి అగుగాక.

తొమ్మిదవ పాఠము

షష్ఠీ సప్తమీ సంబోధన ప్రథమా విభక్తుల ప్రత్యయములు

అకారాంత శబ్దములు	ఏక	ద్వి	బహు
పుంలింగము	షష్ఠీ	స्य	ఆస్
	సప్తమీ	ఇ	ఆస్
			భు

నపుంసకలింగము పుంలింగము మాదిరిగానే వుంటుంది.

	ఏక	ద్వి	బహు
ఇకారాంత శబ్దములు	షష్ఠీ	అస్	ఆస్
	సప్తమీ	औ	ఆస్
			భు

	ఏక	ద్వి	బహు
షష్ఠీ	रामस्य	रामयोः	रामाणाम्

	ఏక	ద్వి	బహు
సప్తమీ	రామే	రామయో:	రామేషు
సం.ప్రథమా	हे राम	हे रामौ	हे रामा:
షష్ఠీ	हरे:	हयो:	हरीणाम्
సప్తమీ	हरो	हयो:	हरिषु
సం.ప్రథమా	हरे	हरी	हरयः
***"०"०తశబ్దములు. షష్ఠీ	वारिणः	वारिणो:	वारीणाम्
దీప్యంసకలిజ్జము	సప్తమీ వారిणि	वारिणो:	वारिषु
	సం.ప్రథమా వారి, వారే	वारिणी	वारीणि

పుంలిజ్జములు

अश्वकाश స్థలము	धनिक ధనవంతుడు	वर्ण రంగు, కులము
आचार ప్రవర్తన	धर्म విధి, ధర్మము	वास నివాసము
आङ्ग భాగము	निधि నిధి	वीर వీరుడు
ग्रीष्म ఎండకాలము	पराक्रम పరాక్రమము	वृष ఎడ్డు
चन्द्र చంద్రుడు	पालक రక్షించువాడు	श्यापद మృగము
दीप దీపము	प्रकाश వెలుతురు	
सुमन्त्र రామునిరథసారథి	धनपति ధనదేవత, కుబేరుడు	
प्रसाद దయ, అనుగ్రహము	यक्ष కుబేరుని సేవకుడు	

నపుంసకలిజ్జములు

औषध మందు	युद्ध యుద్ధము	वैर శత్రుత్వము
प्रमाणवचन ప్రామాణికవచనము	कारण కారణము	घृत నెయ్యి
सौन्दर्य సౌందర్యము	चरित జీవనచరిత్రము	
हर्म्य దిన్యభవనము	चित्त చిత్తము	
हिम నుంచు	(మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారముల	
लाङ्गल తోక	కలయిక) यूथ జంతువులగుంపు	

విశేషణములు

आह्लादक సంతోషకరమైన	दीर्घ పొడవైన
गर्ह्य దూషింపదగిన	प्रथम మొట్టమొదటి
श्रेष्ठ సర్వోత్తమైన, దివ్యమైన	चण्ड వేడిగా ఉన్న, ఉగ్రమైన
प्रशस्य స్తుతించదగిన	

ధాతువులు

क्षम् (क्षाम्) (చ.గు) క్షమించుట,	प्र + रुह् (ప్ర.గు) పెరుగుట.
మన్నించుట	उप + विश् కూర్చొనుట

అవ్యయము

क एक

తెలుగులోనికి అనువదించుము

नराणां पालको नृपः ।

समुद्रस्य जलं लवणम् ।

వేషస్య ప్రసాదేన జీవామి । శాస్త్రాణాం తత్త్వం ప్రజ్ఞో బోధతి ।
 వీరయోర్యుద్ధం భవతి । వారిణాం నిధిరుదధిః ।
 కాసారే కమలన్యుద్భవంతి । గజానాం యుతం చరతి ।
 గ్రీష్మే సూర్యస్య ప్రకాశశ్చణ్డో భవతి । వర్ణానాం బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠః ।
 త్రాగిణాం వచనం ప్రమాణమ్ । శకానాం చరితం గర్హమ్ ।
 వ్యవధౌ లోకేషు వీరాణాం పరాక్రమాన్ ప్రథయంతి ।
 నగరే పుస్తకం క్వాస్తి ।
 నగరే జనా వసంతి । రామస్య పుత్రా గ్రామం గచ్ఛంతి ।
 ఆచార్యాః శిష్యాణాం ధర్మం కథయంతి । వనెషు శ్వాపదాః సంతి ।
 మన్యుష్యాణామగదేన వ్యాధయో నశ్యంతి । ఆసనేషు పవిశంతి ।
 రామస్య సారథిః సుమన్త్రో వనం రథం నయతి¹ ।
 గిరేః శిఖరాద్వృషః పతతి ।
 చంద్రస్య ప్రకాశో జనానామాహ్లాదకో భవతి ।
 గిరిషు వసంతి సింహాః ।
 అరీణాం సैनికాన్ నృపతిర్జయతి ।
 యోధస్య పాణౌ ఖడ్గోఽస్తి ।
 భూర్జటౌ యతీనాం చిత్తమస్తి ।

1. ఇక్కడ కూడా నీ ధాతువు ద్వీకర్మకముగా ప్రయుక్తమయినది.

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము.

హరికుమారుల ప్రవర్తన స్తుతించుటకు యోగ్యమైనదిగా వున్నది.

ఇండ్లలో దీపములున్నవి.

యక్షులు కుబేరుని యొక్క సేవకులు.

రెండు కోతుల తోకలు పొడవుగా ఉన్నవి.

కవులలో కాళిదాసు మొదటివాడు.

మనుష్యుని సేవకులు గ్రామమునకు వెళ్ళుచున్నారు.

రాజులు రాజగృహములలో నివసించుచున్నారు.

ధనవంతులు భవనములలో నివసించుచున్నారు.

మనుష్యులలో రాముడు గొప్పవాడు.

కాసారముల నీరు ఉప్పగా నున్నది.

పర్వతముల శిఖరములయందు మంచు ఉన్నది.

దొంగ బ్రాహ్మణుని ధనమును దొంగిలిజుచున్నాడు.

నేను ఉద్యానవన సౌందర్యమును చూచి సంతోషించితిని.

(అతడు) చెట్టుయొక్క ఆకును తీసుకొని వచ్చుచున్నాడు.

నావికుల యొక్క వైరమే యుద్ధమునకు కారణము.

మూర్ఖునికి జ్ఞానము లేదు.

ఓ హరి! నీ వినయముతో జనులు సంతోషించిరి.

మీఘములు ఆకాశములో కదులును.

యతుల యొక్క నివాసములు అరణ్యములు.

శిశుద్రములో అనేక రత్నములున్నవి.

శిశునవనంలో పూవులు చెట్ల నలంకరించి యున్నవి.

విశిష్టమైన మానవుడు తన బుద్ధిలో కోపమునకు తావివ్వడు.

గోవుడు పాపులయొక్క పాపములను క్షమించును.

శిశువులు నీటిలో పెరుగును.

అభ్యాసము

నృప - పుంలింగము

	ఏక	ద్వి	బహు
ప్రభునా	నృపః	నృపౌ	నృపాః
త్విగియా	నృపమ్	నృపౌ	నృపాన్
త్విగియా	నృపేణ	నృపాభ్యామ్	నృపైః
తనోర్థి	నృపాయ	నృపాభ్యామ్	నృపేభ్యః
తనవమీ	నృపాత్	నృపాభ్యామ్	నృపేభ్యః
నస్తి	నృపస్య	నృపయోః	నృపాణామ్
నస్తిమీ	నృపే	నృపయోః	నృపేషు
నాప్ర	నృప!	నృపౌ	నృపాః

కలి పుంలింగము

ప్రభునా	కలిః	కలీ	కలయః
త్విగియా	కలిమ్	కలీ	కలీన్

తృతీయా	కలినా	కలిభ్యామ్	కలిभिः
చతుర్థీ	కలये	కలిభ్యామ్	కలిभ्यः
పంచమీ	కले:	కలిభ్యామ్	కలిभ्यः
షష్ఠీ	కले:	కల్యో:	కలీनाమ్
సప్తమీ	కలौ	కల్యో:	కలిषु
సం.ప్ర	కले	కలీ	కलयः

वन न पुंसकलिङ्गम्

ప్రథమా	वनम्	वने	वनानि
द्वितीया	वनम्	वने	वनानि
तृतीया	वनेन	वनाभ्याम्	वनैः
चतुर्थी	वनाय	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
पंचमీ	वनात्	वनाभ्याम्	वनेभ्यः
षष्ठी	वनस्य	वनयोः	वनानाम्
सप्तमీ	वने	वनयोः	वनेषु
सं.प्र	वन	वने	वनानि

सुरभि

विशेषणम्. पुंलिङ्ग - स्त्रीलिङ्ग - नपुंसकलिङ्गम्

ప్రథమా	सुरभि	सुरभिणी	सुरभीणि
द्वितीया	सुरभि	सुरभिणी	सुरभीणि
तृतीया	सुरभिणा	सुरभिभ्याम्	सुरभिभिः

శుక్ల	సురభిణో	సురభిభ్యమ్	సురభిభ్యః
సంవహ	సురభిణః	శురభిభ్యమ్	సురభిభ్యః
సప్త	సురభిణః	సురభిణోః	సురభిణామ్
సప్తమీ	సురభిణి	సురభిణోః	సురభిభు
సంప్ర	సురభి, సురభే	సురభిణీ	సురభిణి

అభ్యాసము

1. ఈక్రింద ఇవ్వబడిన అక్షరముల రెండుక్కడ సంధులను పేర్కొంటూ టాటి సూత్రములను వివరిస్తూ ఉదాహరణ లివ్వండి.
1. అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఌ లకు సవర్ణములు పరమయినప్పుడు.
2. అ, ఆలకు ఇ, ఉ, ఋ, లు పరమయినప్పుడు.
3. అ, ఆ, లకు ఏ, ఐ, ఓ, ఔ లు పరమయినప్పుడు.
4. ఇ ఉ ఋ ఌ లకు ఏ అసమాన అచ్చులైనా పరమయినప్పుడు.
5. పదాంతమునందున్న ఏ, ఓ లకు ప్రాసవ్య 'అ' పరమయినప్పుడు.
6. ద్వివచనాంతమైన ఈ ఊ ఏ లకు ఏదైనా అచ్చు పరమయినప్పుడు.
7. లేదా అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఌ లకు ఋ కారము పరమయినప్పుడు.
8. పదాంతమైన - మ్ కు వచ్చు మార్పు ఏది ?
9. దంత్యములైన 'స, త, థ, ద, ధ, న' లకు అలవ్యములైన 'శ, ష, ష, జ, ఝ, ఞ' లతో యోగము కలిగినప్పుడు.
10. స, త, థ, ద, ధ, న లకు నూర్ణస్యములైన ష, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ లతో యోగము కలిగినప్పుడు.

10 కవర్గాదులలోని అనునాసికం తప్ప ఏదేని హల్లుకు మృదు వ్యంజనము గాని , అచ్చు గాని పరమయినప్పుడు.

11. ర్ ను అనుసరిస్తున్న ర్.

12. 'న్' ఎప్పుడు 'ణ్' గా మారుతుంది?

13. ఏ పరిస్థితులలో విసర్గ ఓ,ర్,న్,కే,ష్ లుగా మారుతుంది? ఎప్పుడు విసర్గకు లోపము వస్తుంది?

14. పదాంతములలోని 'న్' ఎప్పుడు అనుస్వారంగాను విసర్గ గాను మారును?

15. క్రిందనున్న క్రియాపదములు అవ్యయములు ఏ విభక్తులను నియమిస్తాయి?

అ. గతిని సూచించే క్రియాలు.

ఆ. క్రోధము, ద్రోహము, ఈర్ష్య, అసూయలను సూచించే క్రియాలు.

ఇ. స్పృహ ధాతువు, ఋణపడుట అనే అర్థాన్ని తెలిపే 'ధృ' ధాతువు.

ఈ. సహ, నమః, స్వస్తి, వినా అనే అవ్యయాలు.

16. కొన్ని ద్వికర్మ ధాతువులను పేర్కొనుము

17. 'అ' కారాంత 'ఇ' కారాంత పుంలింగ శబ్దములను తగు సంఖ్యలో వ్రాసి అభ్యాసము చేయండి.

కొన్నిముఖ్యమైన అవ్యయములు

अतः అందువల్ల कथम् ఎట్లు, ఎందుకు तदा అప్పుడు

అగ్ర ఇక్కడ	కదా ఎప్పుడు	పునర్ మరల
అగ్ర ఈరోజు	కిన్తు కాని	పూర్వము
అధునా ఇప్పుడు	కుత: ఎందువల్ల	యత్ర ఎక్కడ
యత: ఏకారణమువలన	అపి కూడ	కుత్ర, క ఎక్కడ
ఇతి అని	చ మరియు	యథా ఏవిధంగానైతే
ఇత్యమ్ ఈవిధంగా	చిరమ్ చాలాకాలము	యదా ఎప్పుడైతే
ఇవ వలె	తత: ఆ తరువాత,	ఎవ అంతమాత్రమే,
ఇహస్ రేపటి రోజు	అక్కడినుండి,	అంతే.
సుప్ర మంచిగా, బాగుగా	అత: అందువలన.	
తత్ర అక్కడ	ఎవమ్ ఈవిధంగా	తథా ఆవిధంగా
తా ' లేదా, లేక.	సదా ఎల్లప్పుడు	హే ఓ
తృతా వ్యర్థంగా	సర్వత్ర అన్నిచోట్ల	హ్యస్ నిన్నటి రోజు

1. రెండుపదములను ఒకదాని వెంట మరొకదానిని చేర్చి, ఆ రెండింటిని గూర్చి చెప్పవలసి వచ్చును లేదా రెండు మూడు పదములను కలపి చెప్పవలసివచ్చినపుడు చ, వా అను అవ్యయములు చేర్చబడును. హరిశ్చ గోవిందశ్చ లేదా హరిర్గోవిందశ్చ జల్పితః.

పదవపాఠము

అత్మనేపది ధాతువులు - వర్తమానకాలము

ఏకవచనము

ప్రథమ పురుష,

మధ్యమ పురుష,

ఉత్తమ పురుష

ते

से

इ

वन्दते

वन्दसे

वन्दे

ధాతువులు

ప్రథమగణము

ईक्ष् చూచుట, లెక్కలోనికి सेव् సేవచేయుట रम् మొదలు పెట్టుట,

తీసుకొనుట, శ్రద్ధవహించుట

పూనుకొనుట.

वेप् కంపించుట

अप + ईक्ष् కోరుకొనుట रम् రమించుట

आशंस् ఆశించుట

प्र + ईक्ष् చూచుట यत् ప్రయత్నించుట

शङ्क् శంకించుట

परि + ईक्ष् పరీక్షించుట लभ् పొందుట

शिक्ष् నేర్పుకొనుట

कम्प् కంపించుట, वन्द् నమస్కరించుట

शुभ्(शोभ्) అలంకరించుట, వణుకుట

శోభించుట

प्र + काश् ప్రకాశించుట

वृत्(वर्त्) వృండుట, వర్తించుట.

श्लघ् కొనియాడుట, జ్ఞాపించుట

रुच्,(रोच्) ఇష్టపడుట, రుచించుట

भाष् మాట్లాడుట

वृध्(वर्ध्) వృద్ధిపొందుట

सह् సహించుట

షష్ఠ గణము

॥ (మి) మరణించుట విద్ (విన్ద్) పొందుట

చతుర్థ గణము

॥ (జ) జన్మించుట యుద్ధముచేయుట

దశమ గణము

॥ + ధీర్ నిందించుట, నీచముగాచూచుట మృ² వేదకుట

॥ సూద్(నిషూద్)నాశనముచేయుట.

నామవాచకములు

॥ అభయన న.అధ్యయనము

॥ పారితోషిక న.బహుమానము

॥ అఖిల వి.బలమైన, గట్టియైన

॥ అసంఖ్యేయ వి.లెక్కలేనన్ని

॥ అభి: అ.సామాన్యంగా

॥ అసత్య న.అబద్ధము

॥ అభియ న.మండలము, బింబము

॥ అస్తి అస్త్రము (మంత్ర

॥ అభి పుం.చాప

॥ పూర్వకముగా ప్రయోగించు ఆయుధము.

॥ అభిన న.పూజ

(అన్-విసరివేయుట.)

1. అరణ్య గణానికి చెందిన కై కారాంత ధాతువుల చివరి ఋకారము

2. గా మారును. కావీకరణప్రత్యయం అయిన ఆ కారముతో కలిసి ఇది

3. గా మారును. తదా - > ద్రియ , > ద్రియ.

4. అధాతువు అత్మనేపదియే. ఈ సందర్భంలో అచ్చుకు (ఋకార

5. అనకు) గుణమురాదు. దశమ గణ ధాతువులు ఉభయపదులు.

భయ న.భయము

భక్త పుం.భక్తుడు

ఉద్రమ పుం.పుట్టుకొనివచ్చుట, దృష్టి గోచరమగుట

ఉద్యమ పుం.ప్రయత్నము

మణికార నగలపాత్రపారి

ధ्यान న.ధ్యానము

మాస పుం.నెల

క్లేశ పుం.నొప్పి,మీతిమీరినబాధ

లాభ పుం.లభిపొందుట

దण्ड పుం.శిక్ష

వాత పుం.వాయువు

దురాచార పుం.చెడుప్రవర్తన

విశ్వామిత్ర పుం.ఒక ముని పేరు

शासन న.ఆజ్ఞ, శాసనము.

सदाचार పుం,మంచి ప్రవర్తన

नारायण పుం.మనుష్యుని పేరు.

शुक्लपक्ष పుం.శుక్లపక్షము.

न्याय పుం.తత్వశాస్త్రభాగము,

नाशపుం.నాశనము,నష్టము

न्यायశాస్త్రము(తర్కము)

स्नेह పుం.వాత్సల్యం, మైత్రి.

स्वास्थ्य న.స్వస్థత,ఆరోగ్యము

తెలుగులోనికి అనువదించుము

देवं वन्दे ।

भयं शङ्कसे ।

भयाद्वेपते हृदयम् ।

सूर्यः प्रकाशते ।

व्याधो म्रियते ।

असत्यं भाषसे ।

हरेरुद्यमं श्लाघे ।

पुस्तकानि मृगयसे ।

वीरोऽरिं निषूदयते ।	मोदको बालकाय रोचते ¹ ।
कटः कुत्र वर्तते ।	मणीन्परीक्षते मणिकारः ।
पुत्रस्य लाभेन मोदते ।	बुधो मोक्षं लभते ।
हे राम! सुष्ठु शोभसे विनयेन ।	ज्ञानात्सुखं जायते ।
नारायणे रामस्य स्नेहो वर्धते ।	जनानां कल्याणाय नृपो यतते ।
आचार्यं शिष्यः सेवते ।	विश्वामित्रादस्त्राणि शिक्षते रामः ।
सदाचारेण मनुष्यः स्वास्थ्यं लभते ।	पुत्रस्य दुराचारात्सुखं नाशंसे ।
देवानामर्चनमारभे ।	ईश्वरस्य ध्याने रमे ।
प्रबलेनापि वातेन पर्वतो न कम्पते ।	

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

నేను న్యాయశాస్త్రార్థయనము అరంభించాను

(మీరు) నొప్పిని సహించుచున్నారు.

కృష్ణుడు పిల్లలతో ఆడుచున్నాడు.

చెట్టు కంపించుచున్నది.

(నీవు) రాజాను సేవించుము.

1. रुच् అనే ధాతువును ఆ అర్థాన్నిచ్చే ఇతర ధాతువులను ప్రయోగించి నపుడు ఆ వస్తువు ఇష్టమగువ్యక్తి ని తెలుపు శబ్దము చతుర్థి విభక్తిలో ప్రయోగించబడును.

(‘రుచ్యర్థానాం ప్రేయమాణః’ అష్టా.1-4-33)

(నేను) ధనమును పొందినాను.

ఆతడు ఋషులకు నమస్కరించుచున్నాడు.

(ఒక) యోధుడు తన శత్రువులతో పోరాడుచున్నాడు.

(నీవు) ఒకే బహుమానమును కోరుచున్నావు.

(నేను) స్నేహితుల క్షేమము యెడల (సంతోషించుచున్నాను)
అభినందించుచున్నాను.

మూర్ఖుడు రాజుయొక్క అజ్ఞను అలక్ష్యము చేయుచున్నాడు.

(నేను) ఒక కోతిని చూచుచున్నాను.

రాముడు అసంఖ్యాకమైన సంపదలతో వెలుగొందుచున్నాడు.

దేవుని భయం వలన (ఆతడు) అబద్ధమును మాట్లాడు.

చంద్రబింబము శుక్లపక్షమున కాంతితో వృద్ధిచేందును.

(ఒక) పాపి తనమిత్రులను కూడ శంకించును.

(ఒక) చెట్టు పండ్లతో అందముగా కనబడుచున్నది.

పాపము యొక్క ఫలితము ఆత్మనాశనము.

అతడురత్నములను వెదకుచున్నాడు.

సామాన్యంగా మానవుడు ధనము కొరకు ప్రయత్నించుచున్నాడు.

భక్తుడు దేవుని పూజను ఇష్టపడుతాడు.

నేను శిక్షయొక్క భయము వలన వణుకుచున్నాను.

నేను ఆచార్యుని నుండి ధర్మమును నేర్చుకొను చున్నాను.

కవి రాజును శ్లాఘించు చున్నాడు.

నేను శత్రువులయొక్క బాణములతో చచ్చెదను.

పదకొండవపాఠము

ద్వివచనము, బహువచనము.

ప్రథమపురుషము మధ్యమపురుషము ఉత్తమపురుషము.

ద్వివచనము.	ఇతే	ఇథే	వहे
బహువచనము	అन्ते	ఁవి	మहे

'అ'కారాదియగు ప్రత్యయమునకు ముందుగా వచ్చు 'అ' కారము లోపించును. ప్రథమ, మధ్యగణముల చిహ్నం 'అ' కారము

వన్ + అ + అన్తే = వన్దన్తే ।

పరస్మైపదములో వలెనే 'వ'కార, 'మ' కారాదులగు ప్రత్యయముల ముందున్న 'అ' కారమునకు దీర్ఘము వచ్చును.

వన్ + అ + వहे = వన్దావहे, వన్ + అ + మहे = వన్దామहे.

ద్వివచనము	వన్దేతే	వన్దేథే	వన్దావहे
బహువచనము	వన్దన్తే	వన్దఁవి	వన్దామहे

అత్మనేపది ధాతువులు

ప్రథమగణము

కత్ ప్రముఖస్తుతిచేయుట, పొగడుట క్షిమ్ క్షమించుట

గ్ర + గల్భ ప్రగల్భములు, క్షీ (క్షయ) ఎగురుట

గొప్పలు చెప్పుట

భిక్షయాచించుట

స్మి (స్మయ్) నవ్వుట

యాచ్ భిక్ష మొత్తుట (యాచించుట)

వి + స్మయ్ ఆశ్చర్యపడుట

స్పన్ద్ అదురుట, స్పందించుట

స్వాద్ రుచిచూచుట

చతుర్థగణము

అను + రుధ్ అణగినడచుకొనుట

దశమగణము

అభి + వాద్ నమస్కరించుట, గౌరవించుట.

నామవాచకములు

అపరాధ పుం.నరము

తण्डుల పుం.బియ్యము

వసంత పుం.వసంతకాలము

అभ्युदय.పుం.అభివృద్ధి,అభ్యుదయము

దివా అవ్య.పగలు

वाक्य న. వాక్యము

आम्र న.మామిడి

द्रव्य న.ధనము

वातायन న.కిటికీ,సోరణగండ్లు ఆరాధన న.ఆరాధనము

निर्देश పుం.మార్గదర్శకత్వం,నిర్దేశము

उद्योग పుం.యత్నం, ఉద్యోగము

नृत्य న.నాట్యము

विहग పుం.పక్షి

भङ्ग పుం.చెరపడం, పగలడం

वैयात्य నపుం.మొరటుతనము

उपालम्भ పుం.ఎత్తిపొడుపు మాట

भोग పుం. సుఖానుభవం,

విర్లక్ష్యవర్తనము

విషయాసక్తి

विविध వి.అనేకవిధములైన

शस्त्र న.ఆయుధము

कपट న.మోసము (వంచన)

మయూర పుం. నెమలి	సజ్జీత న. పంగీతము
గాత్ర న.అవయవము	వచనీయన. ఆక్షేపించదగినది
సంసార పు. ప్రపంచము	గాన న.పాట
గాయక పుం.పాటగాడు, గాయకుడు	సత్య న.సత్యము
గుణ పుం.యోగ్యత గుణము	చాతుర్య వి.చాతుర్యము
స్వీయ విణ.తనదైన	హితకర వి.హి తకరము

తెలుగులోనికి అనువదించుము

మోదకాన్ స్వాదంతే బ్రాహ్మణాః ।	ధనికం ద్రవ్యం యాచేతే భిక్షుకౌ ।
స్వీయాన్ గుణాన్ కథ్యేథే ।	ఉద్యోగాదధనం లభధ్వే ।
వృథా ప్రగల్భధ్వే ।	బుధా మోక్షం విందంతే ।
కపటం శక్లేథే ।	మిత్రాణామభ్యుదయే నరా మోదంతే ।
మూర్ఖాణాం వేయాత్యం న సహామహే ।	వృక్షేషు కుసుమాని వర్తంతే ।
ఆచార్యస్య నిర్దేశమనురుధ్యధ్వే ।	భృత్యానామపరాధాన్ క్షమామహే ।
రామస్య నయనే స్పందేతే ।	ఆకాశో విహగా ఉయంతే ।
కృష్ణస్య చాతుర్యేణ విస్మయంతే జనాః ।	దేవస్యారాధనాయ గానమారభామహే ।
దివా తారకాణి న ప్రకాశంతే ।	పాపా న వచనీయమీక్షంతే ।
సత్యం హితకరం చ వాక్యం భాషంతే ప్రజ్ఞాః ।	మోక్షాయ యతంతే బుధాః ।
శాసనస్య భక్తృ న క్షమంతే నృపతయః ।	గాయకాత్ సజ్జీతం శిక్షావహే ।
వాతేన వృక్షాః కమ్పంతే ।	దేవాన్ భోగాన్ భిక్షంతే నరాః ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము.

(మేము) వసంతకాలమునందు ఫలములను పొందుచున్నాము.

(నీవు) అసత్యమును మాట్లాడుచున్నావు.

పర్వతములు చలిజుట్ట లేదు.

నక్షత్రములు ప్రకాశించుచున్నవి.

నీవు నాట్యము నేర్చుకొనుచున్నావు.

నారాయణునియొక్క ఇద్దరుమిత్రులు క్షేమంకొరకు ప్రయత్నించు
మేమిద్దరము రాజును సేవించుచున్నాము. చున్నారు.

మీరిద్దరు ఘామిడి పండ్లను రుచిచూచుచున్నారు.

మేము భవనంపైన నెమలిని చూచుచున్నాము.

పులులు చెట్ల ఆకులను గడ్డిని ఆస్వాదించవు.

మేమిద్దరము ఋషికి నమస్కరించుచున్నాము.

సుఖదుఃఖములు ప్రపంచంలో ఉన్నవి.

మీరిద్దరు కారణములేకుండా కలహించుచున్నారు.

ఇద్దరూ పిల్లలు ఉద్యానవనంలో క్రీడించుచున్నారు.

మేమిద్దరము హరివలన మంచిని కోరుచున్నాము.

మీరిద్దరు మీస్నేహితులయొక్క తప్పులను క్షమించుచున్నారు.

వారు పూజ్యునియొక్క గుణములను ప్రశంసించుచున్నారు.

పాపము వలన దుఃఖము కలుగుచున్నది.

మానవులు చనిపోవుదురు.

బీచ్ఛగాళ్లు అన్నము కొరకు యాచించుచున్నారు.

చిలుకలు వాతాయనమువైపు ఎగురుచున్నవి.

మనుష్యులు ప్రయత్నములయొక్క ఫలితమును పొందుచున్నారు.

మూర్ఖుని యొక్క వివిధ అంగములు వృద్ధిచెందును. బుద్ధి పెరగదు.

మేమిద్దరము శత్రువుల ఉపాలంభనమును సహించుచున్నాము.

వీరులు శత్రువులను బాణములతో చంపుచున్నారు.

పన్నెండవపాఠము

ధాతువులు - విశిష్టప్రయోగాలు.

కర్మణి¹, భావే ప్రయోగాలు

ధాతువునకు య అను ప్రత్యయమును చేర్చడం వలన కర్మణి ప్రయోగరూపాలు ఏర్పడును. కర్మణిప్రయోగంలో ధాతువుకు

1. కర్మణి ప్రయోగరూపాల విషయంలో ఆయాగణాలకు చెందిన వికరణ ప్రత్యయము చేర్చనక్కరలేదు. అన్ని ధాతువుల నుండి కర్మణి ప్రయోగాల రూపాలను ఒకేవిధంగా ఏర్పరచవచ్చును. కఠినమైన కొన్ని ధాతువుల కర్మణి ప్రయోగ రూపాలను తెలుసు కోవడం ప్రారంభములో విద్యార్థికి సులభము కాదు. . ఆదేశాలుగాక మూలధాతువులు ఉదా-గమ్, శ్మ మొదలగు వానికి మాత్రమే కర్మణి ప్రయోగానికి సంబంధించిన 'య' ప్రత్యయంచేర్చడం జరుగుతుంది. ఉదా -గమ్యతే, శ్మయతే (అకర్మక ధాతువులకు కర్మణి ప్రయోగాలను భావే ప్రయోగాలని అంటారు.

అత్యనేపదప్రత్యయాలు మాత్రమే చేర్చబడును. $త్యజ్ + య + తే =$
 $త్యజ్యతే, త్యజ్యసే, త్యజ్యే$ మొదలుగునవి. ఒక ధాతువు "ఋ"

కారాంతమై అది సంయుక్తా క్షరమునకు పరముగా లేనప్పుడు ఆ
 'ఋ' కారము కర్మణిప్రయోగంలో రి గా మారును.

ఉదా - కృ > క్రియతే

ధాతువు చివర వచ్చు హ్రస్వ 'ఇ' 'కార', 'ఉ' 'కారములు 'య' కారము
 ముందు దీర్ఘమౌతాయి. ఉదా - जि > जी = जीयते, श्रु > श्रूयते

ధాతువులు

प्र + अर्थ అడుగుట	आ + दिश् ఆదేశించుట	रुद् ఏడ్చుట
कृ చేయుట	पठ् ప్ర.గ.ప.ప. చదువుట	श्रु వినుట
ज्ञ తెలుసుకొనుట	पा(पी) త్రాగుట	हन् చంపుట
स्था (स्थी) నిలబడుట	दा ¹ (दी) ఇచ్చుట	

నామవాచకములు

आदेश పుం.ఆదేశము	ध्वनि పుం.శబ్దము
काष्ठ न.కట్ట, కట్ట	पौर పుం.నాగరికుడు, పౌరుడు

తెలుగు భాషలో భావే ప్రయోగాలు లేవు, కర్మణి ప్రయోగాలు కూడా
 తక్కువ.)

1. కర్మణి ప్రయోగములలో ధాతువులకు వచ్చు మూర్పులను కుండలీలో
 చూపించడం జరిగింది.

ఘాప పుం.బాణము

ప్రాజ్ఞ పుం.తెలివికలమానవుడు

తాత్ర పుం.విద్యార్థి, శిష్యుడు

తెలుగులోనికి అనువదించుము

నిష్కా బ్రాహ్మణేభ్యో दीयन्ते ।	नृपतेरादेशः क्रियते ।
अग्निना काष्ठं दह्यते ।	शठौ पुरुषैस्ताड्येतే ¹ ।
आचार्यैर्धर्म उपदिश्यते ।	भृत्यैः सेव्यसे ।
मित्रैस्त्यज्ये ।	जनैर्दृश्यामहे ।
ध्याधिभिः पीड्यध्वे ।	प्रेक्ष्यसे जनेन ।
पुत्रैः पूज्यथे ।	धान्यस्य राशयो नीयन्ते ।
तत्त्वं बुध्यते प्राज्ञैः ।	नृपेणारयो जीयन्ते ।
बालकै ² रुद्यते ।	सारथी हन्येते ।

1. పదవగణంలో కర్తరి ప్రయోగంలో ఏధాతువుల చివరి అచ్చులు, గుణ వృద్ధి పరిణామాలను పొందుతాయో అవి కర్మణి ప్రయోగంలో 'యకార చిహ్నము' ముందు అదే మార్పు పొందుతాయి. |

2. ఆ, ఆ, తప్ప తదితరములైన అచ్చులు విసర్గకు ముందు వచ్చినచో, విసర్గ తరువాత ఒక అచ్చుగాని, మృదువ్యంజనముగాని వచ్చినచో ఆ విసర్గ గామారును. ర్ కు ర్ పరమయినప్పుడు మొదటి ర్ కు లోపము వచ్చి, అంతకుముందున్న అచ్చు ప్రస్వమయినచో దానికి దీర్ఘము వచ్చును.

ఋషయో జనేన వంద్యంతే ।

సూర్యేణ ప్రకాశ్యతే ।

ईश्वरेण भूयते ।

లైకైః ప్రశస్యథ్వే¹ ।

शिष्यैर्नम्यावहे ।

మోదకాః స్వాద్యంతే బాలైః ।

छात्रैः श्लोकाः पठ्यन्ते ।

ఆదనః పచ్యతే సూదైః ।

देवो वन्द्यते ।

(అభ్యాసము - పై వాక్యములను కర్తరి ప్రయోగము లోనికి మార్చండి)

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

శత్రువు బాణముతో చంపబడినాడు.

శిశువు యొక్క చేతులు నీటిచే కడగబడినవి.

(నీవు) కవులచే ప్రశంసపబడితివి.

(నీవు) మనుష్యుల చేత వెతకబడితివి.

(నేను) సేవకులతో సేవించబడితిని.

(మేము) దేవునిచే రక్షింపబడితిమి.

(మీరిద్దరు) ప్రజలచేత తెలిసికొన బడితిరి.

ఏనుగులు ఆ రోహింపబడుచున్నవి.

మేమిద్దరము నాగరికులచే అర్థింపబడితిమి.

ఈప్రపంచము యోగులచే త్యజింపబడినది.

1. కర్మణి ప్రయోగం చేసినప్పుడు ధాతువునకు ఉపధలో వున్న 'న్' గాని, అనుస్వారం గాని 'య' కార చిహ్నమునకు ముందు లోపించును. దీనికి అపవాదం కొన్ని చోట్లకలదు ప్రశंसति ప్రశंस्यते ।

॥ శరీరము ఆహారముతో పోషింపబడినది.

॥ గుణగుణములు దొంగలచేత దూరముగా తీసుకొని పోబడుచున్నవి.

॥ అన్యరాశులు కూర్చి పేర్చ బడుచున్నవి.

॥ స్థూనియొక్క శరీరము (హారములచే) ఆభరణములచే

నీగి చెట్లపై చల్లబడుచున్నది.

| అలంకరింపబడినది.

॥ వివేకవంతుని యొక్క గుణములు కవులచే ప్రశంసింపబడినది.

॥ శిల్పము వినబడుచున్నది.

॥ దొంగలు రాజుచే దండింపబడుచున్నారు..

॥ ధిలములు హరిచే తినబడినవి.

॥ రెండు బాణములు నదలబడునవి.

॥ నీవు రాజులచే ఆదేశింపబడితివి.

॥ మీనపులచేత ఎల్లప్పుడు సంతోషము కోరబడినది.

॥ సముద్రజలములు త్రాగబడుటలేదు.

॥ దేవతలు మంచి ప్రవర్తనతో ప్రీతినిపొందిరి.

॥ సేనాధిపతిచే పైనికులు లెక్కింప బడుచున్నారు.

సామాన్యఫలితము - పరీక్ష

स्मि अ. प. - సవ్యుల

వర్తమానకాలము

ఏక

ద్వి

బహు

ప్ర.పు.

स्मयते

स्मयेते

स्मयन्ते

ప్ర.పు.	స్మయసే	స్మయేతే	స్మయధ్వే
ఉ.పు.	స్మయే	స్మయావహే	స్మయामహే

కర్మణిప్రయోగం - శ్రీ వినుట

	ఏక	ద్వి	బహు
ప్ర.పు.	శ్రూయతే	శ్రూయేతే	శ్రూయంతే
మ.పు	శ్రూయసే	శ్రూయేతే	శ్రూయధ్వే
ఉ.పు	శ్రూయే	శ్రూయావహే	శ్రూయामహే

అభ్యాసము

1. కర్మణి ప్రయోగములో ఆరవగణంలో ధాతువులకు చివరలో వున్న **क्** కారమునకు ఎట్టి మార్పు వచ్చును ? ఇటువంటి మార్పు మరొక చోట ఎచట వచ్చును?
2. కర్మణి ప్రయోగవిహ్నమైన **य** కారమునకు చేర్చుటకు పూర్వము ధాతువు చివరలో వున్న ప్రస్వమైన అచ్చునకు ఎట్టి మార్పువచ్చును? **स्था-दा-पा** ధాతువులలోని చివరి అకారము కర్మణి ప్రయోగంలో ఎట్టి మార్పు చెందును? పదవగణంలోని ధాతువులను కర్మణిప్రయోగంలోకి మార్చినపుడు ఏమి చేయవలెను?
3. **वृध् (ప్ర. గ) - गृ (ఉ. గ)** వంటి అత్యనేపదధాతువులు వర్తమాన కాలరూపములను సాధ్యమైనన్ని వానిని చూపించుము.

4. రుచ్చ ధాతువు దానితో సమానార్థకాలైన ధాతువులు ఏవిభక్తితో ప్రయుక్తములగును. ఉదాహరణము ఇమ్ము.
5. గమ్ - ఛశ్ - స్థా మున్నగు ధాతువుల కర్మణి ప్రయోగములను సాధ్యమైనన్నింటిని వ్రాసిచూపించవలెను.
6. నిపాతములలో చ, ఛా ఈ రెండింటియొక్క ప్రయోగములను చూపించుము.

పరిశిష్టము

కర్మణి ప్రయోగములు - భావే ప్రయోగములు

పై పాఠములో కర్మణి, భావే ప్రయోగములు వర్తమాన కాలము (లట్)లోచూపించ బడినవి. అనద్యతన భూతకాలము (లజ్), ఆజ్ఞార్థకము (లోట్), విధ్యర్థకము (విధి లిజ్) ఈ మూడు ల కారము లలో గూడా కర్తరి ప్రయోగములు ఆత్మనే పద, పరస్మై పదములలో మునుముందు చూపించ బడుచున్న. సానికి అనుగుణముగా అభ్యాసములు, వాక్య ప్రయోగములు కూడా ఇవ్వబడుచున్నవి. ఈ మూడు ల కారముల కర్మణి ప్రయోగ స్వరూపము కూడా విద్యార్థికి తెలిసి ఉండుట కొరకు ఇక్కడ ఆ రూపాల పట్టిక పొందు పరచడమైనది.

వర్తమాన కాల కర్మణి ప్రయోగము వలెనే ఈ మూడు ల కారములలో గూడ "య" అనే గుర్తును చేర్చవలెను. ఆ యా వికరణ ప్రత్యయము (అ, య, అ, ఆయ) లను చేర్చగాదు. ఆ యా ల కారములలో ఆత్మనేపదప్రత్యయములను చేర్చవలెను. అనద్యతన

భూతకాలంలో కర్తరిప్రయోగములో వలెనే ధాతువునకు ముందు "అ"కారమును చేర్చవలెను. ధాతువులలో యథాపూర్వము గమే, నీ, స్థా, ముద్, దా, భూ, స్పృహ వంటి మూల రూపములనే కర్మణి ప్రయోగములో గ్రహించ వలెను. గచ్ఛి, నయ్, తిష్ఠే మోద్, యచ్ఛి, భవ్, సర్, హర్ వంటి పరివర్ధిత రూపములను గ్రహించ రాదు.

1. అనద్యతన భూతకాలము (లజ్)

అ + గమ్ + య + త -

	ఏక	ద్వీ	బహు
ప్ర . పు	అగమ్యత(త)	అగమ్యేతామ్(ఇతామ్)	అగమ్యంత (అంత)
మ. పు	అగమ్యయా:(యా:)	అగమ్యేతామ్(ఇతామ్)	आगम्यध्वम्(ध्वम्)
ఉ. పు	అగమ్యే(ఇ)	అగమ్యావహి(వహి)	अगम्यामहि(महि)

2. ఆజ్ఞార్థకము - (లోట్)

గమ్ + య + తామ్ -

	ఏక	ద్వీ	బహు
ప్ర . పు	గమ్యతామ్(తామ్)	గమ్యేతామ్(ఇతామ్)	गम्यन्ताम्(अन्ताम्)
మ . పు	गम्यस्व(स्व)	गम्येताम्(इताम्)	गम्यध्वम्(ध्वम्)
ఉ . పు	गम्यै(ऐ)	गम्यावहै(आवहै)	गम्यामहै(आमहै)

3.విధ్యర్థకము. (విధి లిజ్)

గమ్ + య + ఇత్ -

ఏక

ద్వి

బహు

- (1) .పు గమ్యేత(ఇత్) గమ్యేయాताम्(ईयाताम्) గమ్యేరన్(ईरन्)
 2. .పు గమ్యేथा:(ईथास्) గమ్యేयाथామ్(ईयाथామ్) గమ్యేध्वम्(ईध्वम्)
 3. .పు గమ్యేయ(ईय) గమ్యేवहि(ईवहि) గమ్యేमहि(ईमहि)

గమనిక :- ఏచోట ధాతువునకు ఏకరణ ప్రత్యయములు చేరునో గానిని "సార్వధాతుకము"అనియు, అట్లు ఏకరణ ప్రత్యయములు లేరని ప్రయోగమును "ఆర్థధాతుకము" అని గ్రహించ వలెను.
 4. ర్మణి ప్రయోగములు "ఆర్థధాతుకము" లు.

అభ్యాసము

स्था, दा, त्यज्, जीव्, मुद्, जन्, गण्, चूर्, अनु+भ्, अधि+गम्, षद्+भ्, वि+जि, परि+नी ధాతువులకు పై మూడు లకారములలో 4. ర్మణి ప్రయోగరూపములను వ్రాయుడు.

గమనిక - ఉపసర్గతో కూడుకొని ఉన్న ధాతువును అనద్యతన ధాతుకాలములో ప్రయోగించినప్పుడు ఆ లకారములో ధాతువుకు ముందు చేర్చ వలసిన "అ"కారమును ముందు గా చేర్చి, దానికి ముందు ఉపసర్గ చేర్చవలెను. ఉపసర్గ + 'అ'కారము + ధాతువు

ఉదా :- ఆధి + అ + గమ్ + య + త = అధ్యగమ్యత

తెలుగులోనికి అనువదించుడు

ధాన్యస్య రాశయోఽనీయంత । మార్గామాదిశ్యథా: గ్రామ్యजनै: ।

రామేణ రావణ: అహన్యత । భక్తేన ప్రార్థ్యత దేవ: ।

మయా త్వం ఉపాక్రియథా: । శబ్ద ఇవ అశ్రూయత ।

భృత్యైరసేవ్యే । శ్లోకై: య్యం ప్రాశంస్యధ్వమ్ ।

అనిన్ధ్యావహి ధూతే: వినా కారణమ్ ।

ప్రాజ్ఞైరపి తత్త్వం నాబుద్ధ్యత ।

పృథ్వీరాజేన బాహ్మోబలేన పృథివీ అజీయత ।

ఆవాం రక్షకదలేన చోరేభ్య: అరక్ష్యావహి ।

ఇదమాసనమాస్యతామ్ ।

ప్రియే: రమ్యంతాం కాంతా: ।

కృషీవలై: కృషికర్మారభ్యతామ్ ।

పితృభ్యాం పుత్రాణామవినయ: న సహ్యతామ్ ।

యువాం మునె: క్రోధాగ్నినా మా దహ్యేథామ్ ।

అహం పణ్డితై: ఉపాదిశ్యే ।

వయం తు శఠేర్న ప్రతార్యామహే ।

అలకాపురీ యక్షేశ్వరాణాం వసతి: మేధేన గమ్యేత ।

వానరై: సేతో: బన్ధనం క్రియేత ।

यूयं अमेरिकादेशीयैः प्रशंस्यध्वम् ।

वयं तु भारतीयैः न प्रशंस्येमहि ।

कम्प्यूटर्यन्त्रं आज्ञप्यतां चालकैः ।

यन्त्रभाषारूपेणापि संस्कृतस्य उपयोगः अभिवर्धयताम् ।

अस्माभिः कालः एवं याप्यताम् ।

विपत्तावपि धीरेण न मुह्येत धर्मो वा न परित्यज्येत ।

युवां बालकौ मार्गे मा प्रतार्ययाथाम् । (प्रतारण న.వంచన)

संस्कृतपरिषत् विदुषां संस्कृतप्रेमिणां च साहाय्येन अग्रे प्रस्थीयेत ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుడు

నిన్నటి రోజు ఆహారము ఇంటిలోనికి తీసుకొనిపోబడెను.

మధువనములో వానరములచేత ఫలములు భక్షింపబడెను

మీ ఇద్దరి చేత కొబ్బరినీరు అ్రాగబడెను.

మొన్నటిరోజు రెండుచెట్లు గాలికి ఉన్నూలిజ్జుబడెను(పెరికి

వేయబడెను).

గ్రీష్మర్తువులో గోదావరిలో ఇద్దరు బాలురచేత ఈతకొట్టబడెను.

మీరు యజమానిచేత దండించబడితిరి.

మేము గతమాసములో ముష్కరులచేత వంచింపబడితిమి.

నన్నయభట్టుచేత త్రినూర్లు స్తుతింపబడిరి.

' పరమేశా ! గంగనిమ్ము ' అని శివుడు శ్రీనాథునిచే ప్రార్థింపబడెను.

కవి చేత అంధుడు కౌరవపతి యని పరిహసించు పడు గాక!

చిత్రకూరునిచే సుందర చిత్రము చిత్రించ బడుగాక

గురువులు శిష్యులచేత వందనము చేయబడెదరు గాక !

వికటకవి వేములవాడ భీమకవి చేత మోదకములు కప్పలుగా

మార్చబడెను.

హాస్యకవి తెనాలిరామకృష్ణుని చేత ప్రౌఢప్రబంధము రచించబడెను.

మీరు ధర్మము చేత రక్షింపబడెదరు గాక !

రావరావణయుద్ధముచేత విభీషణుడు రక్షింపబడెను.

శివభక్తి ధూర్జటి పల్కులచేత దేశములో ప్రచారము చేయబడెను.

ఆధునికయుగము విశ్వనాథయుగము ' అని ప్రశంసించబడుగాక!

ఈ కర్మఫలము మా ఇద్దరిచేత అనుభవించబడుగాక !

రెండు స్వాదుఫలములు మీ ఇద్దరిచేత ఆస్వాదించబడుగాక !

విద్యావంతుల విద్య మహత్త్వమునొందుగాక !

పదమూడవపాఠము

ఆకారాంత, ఈకారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములు - ప్రథమా, ద్వితీయా
విభక్తులు.

ఆకారాంతము	ఏ	ద్వి	బహు
ప్రథమా	---	కే	అస్

ద్వితీయా	आम्	ई	अस्
प्रथमा	रमा	रमे	रमाः
द्वितీया	रमाम्	रमे	रमाः

ఈకారాంతము

ప్రథమా	---	औ	अस्
द्वितీया	म्	औ	इस्
प्रथमा	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वितీया	नदीम्	नद्यौ	नदीः

స్త్రీలిङ्गములు

अरुन्धती	బ్రహ్మర్షి వశిష్ఠుని భార్య.	कथा कथ
क्षमा ఓర్పు	आज्ञा అనుమతి	कन्याकూतुमु,बालिक
गङ्गा గంగానది	नारी స్త్రీ	कला कल
जननी తల్లి	पत्नी భార్య	कुमारी कन्य, పడుచు
नटी ఆటకత్త	पृथ्वी భూమి	मही భూమి
नदी నది	प्रजा ప్రజలు,సంతతి	माला దండ,మాలిక
शोभा అందము	वापी బావి	रजनी రాత్రి
लज्जा సిగ్గు	सखी చెలికత్త	लता తీగ
सहचरी తోటిఆడది, సఖి		ललना ఆడది

आत्मीय विष्णु. తనది,

प्रसाद पुं.राजगृह ०

తనకు చెందినది

प्रासादतल न. राजगृह ० पु. ఉపరి భాగము, తిన్నె

आधार पुं.ఆధారము బల న.పైన్యము

आरम्भ पुं.ఆరంభము భార पुं.బరువు,భారము

उपवन न.ఉద్యానవనము భూषण न.అలంకారము

कण्ठ पुं.మెడ विश्व¹ न. ప్రపంచము

गमन न.పెళ్ళుట,గమనము सूत्रधार पुं.నాటక

నిర్వాహ కుడు,సూత్రధారుడు

नाटक न.నాటకము जनक पुं.సీతతండ్రి, జనకుడు

हरिण पुं.జింక नारद पुं.దేవర్షి,నారదుడు

ధాతువులు

सम् + गम् अ.ప.కలియుట परि + नी పెళ్లి చేసుకొనుట

आ + चर् अ.భ్యసించుట,చేయుట हृ హరించుట

अप + नी తొలగించుట तृ (तर्) प्र.గ.ప.ప.దాటుట

तन् द.గ.అ.ప.కాపాడుట,సంరక్షించుట,జాగ్రత్త వహించుట

शुच्(शोच्) प्र.ग.प.प.దుఃఖించుట अव + तृ దిగుట

1. ఈ శబ్దం యొక్క విభక్తిరూపములు సర్వనామ రూపముల వలె
నుండును.

తెలుగులోనికి అనువదించుము

వశిష్టస్య పత్యరున్ధతీ । నార్యో హమ్యాణాం వాతాయనేభ్యః పశ్యంతి
 కృష్ణః కలాః శిక్షతే । రామో జనకస్య కన్యాం పరిణయతి
 గङ్గా సముద్రం గచ్ఛతి । క్షమా వీరస్య భూషణమ్ ।
 నారాయణో జననీమాహ్వయతి । ఉపవనే నృపస్య కన్యే రమేతే ।
 లతే స్పృశతి । చంద్రేణ రజనీ శోభతే ।
 నదౌ సङ్గచ్ఛేతే । కుమారి సఖ్యౌ భాషతే ।
 వరాహః సహచరీః శోచంతి । లజ్జాం త్యజతి మూర్ఖః ।
 నదీ సూత్రధారస్య భార్యా । ప్రజా నృపతినా రక్ష్యంతే ।
 ఉద్యానస్య శోభాం పశ్యతి । లలనాః ప్రాసాదతలమారోహంతి ।
 నృపస్యాశే అనురుధ్వేతే¹ । బ్రాహ్మణా మహీమఢంతి ।
 రామస్య కథాః శ్రవ్యంతే । వనే ప్రమదే దృశ్యేతే ।
 వాపీ నగరాక్రోశౌ । నృపతేర్బలస్య భరేణ పృథ్వీ కమ్పతే ।
 కుసుమానాం మాలాః కణ్ఠాదపనీయంతే ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

నారదుడు స్వర్గమునుండి దిగుచున్నాడు.

1. "ईदृदेदिद्ववचनं प्रगृह्यम्" (అష్టా 1-1-11). ప్రగృహ్యము తరువాత
 అచ్చు వచ్చినచో ఆ అచ్చును పూర్వాచ్చుతో సంధి రాదు.

కృష్ణుడు రాజులయొక్క కథలను చెప్పుచున్నాడు.

యువతులు ఉపవసములో ఆడుచున్నారు.

(అతడు) రెండు పూలదండలను మెడలో ధరించినాడు.

రాముని భార్య అరుంధతికి నమస్కరించుచున్నది.

మేము కన్యలిద్దరిని చూచుచున్నాము.

మగజింకలు ఆడజింకలను అనుసరించుచున్నవి.

గ్రామంలో (రెండు) బావులున్నవి.

సూత్రధారుడు నటిని పిలుచుచున్నాడు.

హరి నదివద్దకు వెళ్లుచున్నాడు.

రామునితల్లిలిద్దరు రాముని అరణ్యవాసమునుగూర్చి విలపించు

స్త్రీలు బావుల(గూర్చి) కు వెళ్లుచున్నారు. చున్నారు.

ప్రజలు రాజాజ్ఞను అనురోధించుచున్నారు.

హరి పుత్రికలు నాట్యము నేర్చుకొనుచున్నారు.

కళలు పరిశ్రమచే వృద్ధి నొందుచున్నవి.

వివేకి ఎల్లవేళల క్షమను వహించును.

విశ్వములోని అందము హృదయమును హరించును.

తల్లి తన పిల్లల క్షమంచేత సంతోషించును.

నాటకము ప్రారంభసమయంలో సూత్రధారుడు (తన) భార్యను

పురుషులు స్త్రీలను రక్షించెదరు. పిలుచుచున్నాడు.

నక్షత్రములు రాత్రిని ప్రకాశింపజేయును.

గర్వము చేత సిగ్గు జయింపబడును.

లతలు చెట్లసహాయమును ఆర్థించును.

స్త్రీ కోపముతో తన సఖిని వదిలివేయుచున్నది.

రాజు ప్రజలను తన సంతానము వలె కాపాడుచున్నాడు. .

పదునాల్గవ పాఠము

నామవాచకములు - స్త్రీలింగరూపములు

తృతీయా - చతుర్థీ - పంచమీ విభక్తులయొక్క రూపములు.

	ఏ	ద్వి	బహు
నామవాచకము తృ.	ఆ	భ్యామ్	భిస్
ఆకార, ఈకారాంతములు చ. య		భ్యామ్	భ్యస్
పం.	అస్	భ్యామ్	భ్యస్

ఆకారాంత శబ్దములోని తృతీయైకవచన ప్రత్యయము ముందు

ప్రాతిపదిక చివరనున్న 'ఆ' కారమునకు 'య' కారము ఆగమ

మగును. మాలయా అట్లే 'ఈ' కారాంత స్త్రీలింగ శబ్దములకు చతుర్థీ,

పంచమీ, షష్ఠీ, సప్తమీ, విభక్తులలో 'య' కారము ఆగమమగును.

మాలా + ఆ + య = మాలాయై, నదీ + ఆ + య = నద్యై

ఈక్రిందివి ఏకవచన ప్రత్యయాలుగా తెలుసుకొనవచ్చును.

ఆకారాంతము	చ-	పం-	ష-	స-
	ఆ -యై	యాస్	యాస్	యమ్

తృతీయా	మాలయా	మాలాభ్యామ్	మాలాభి:
చతుర్థీ	మాలాయే	మాలాభ్యామ్	మాలాభ్య:
పంచమీ	మాలాయా:	మాలాభ్యామ్	మాలాభ్య:

ఈకారాంతములు	ई - ऐ	आस्	आस्	आम्
తృతీయా	नद्या	नदीभ्याम्		नदीभि:
చతుర్థీ	नद्यै	नदीभ्याम्		नदीभ्य:
పంచమీ	नद्या:	नदीभ्याम्		नदीभ्य:

స్త్రీలింగరూపములు

अवन्ती	నగరముపేరు, ఉజ్జయినీ	दासी	దాసి
प्रभा	వెలుతురు, ప్రభ	पूजा	పూజ
कान्ता	అనురాగవతి యైన భార్య	देवता	దేవత
महिषी	పట్టపురాణి	पञ्चवटी	పంచవటి
वाचा	వాక్కు, మూట	कोशाम्बी	కోశాంబి
पाठशाला	పాఠశాల	व्यथा	బాధ
क्रीडा	ఆట, ఆడుట	पुरी	పట్టణము
सीता	రాముని భార్య	चिन्ता	ఆలోచన
अनुराग	పుం.ప్రేమ, అనురాగము	नाग	పుం. ఏనుగు
करभक	పుం. గున్న ఏనుగు	पल्लव	పుం. చిగురుటాకు
कलह	పుం. జగడం, వివాదపడుట	मौक्तिक	న. ముత్యము

గీత న. గీతము,పాట

जरठ పుం.వృద్ధుడు

दूत పుం.వార్తను తీసుకెళ్లువాడు,దూత

स्वस्थ విణ.శాంతమైన నెమ్మదియైన

ఆరోగ్యముగానున్న

रक्त విణ.ఎరుపు

विरूप వి.వికారమైన

सन्देश పుం.వార్త,

हित న.హితము.

ధాతువులు

निर् + गम् బయట దేరుట

नि + वृत् మరలుట

प्र + दा ఇచ్చుట

प्र + स्था ప్ర.గ.ఆ.ప.

బయటదేరుట

घृत् (द्योत्) ప్ర.గ.ఆ.ప.ప్రకాశించుట प्र + हि¹ పంపుట

उद् + पत् (ప్ర.గ.ప.ప.) పైకిఎగురుట

आ+ह्लाद् ద.గ. సంతోషపడుట

परि + वृ చుట్టివచ్చుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము

देवताभ्यो बलिं यच्छति ।

चित्तस्य व्यथया रामो मुह्यति ।

1. ఈ ధాతువుయొక్క కర్మణి ప్రయోగము వ్యాకరణము నేర్చుకొన వలసివది.

క్షాంతాయై సందేశః ప్రహీయతే । అవన్త్యా ఆగచ్ఛతి ।
 కృష్ణాస్య పత్యై ఫలాని రోచంతే¹ । దాస్యా సేవ్యతే మహిషీ ।
 జరయా క్షీయతే శరీరమ్ । మణీనాం ప్రభాభిర్ఘోతతే ప్రాసాదః ।
 లజ్జయా ప్రవిశతి గృహమ్ । లతాభ్యాం శోభతే వృక్షః ।
 గङ్గాయాః పురీ క్రోశౌ । వాపీభ్యో జలం వహతి ।
 బాలకాః పాఠశాలాభ్య ఆగచ్ఛంతి । చింతయా దహ్యతే చింతా నరాణామ్ ।
 యథా కలహస్తథానూరాగోఽపి వాచాయా ఉద్భవతి ।
 దేవస్య పూజాయాః సుఖం లభతే ।
 ప్రజాభ్యో హితమిచ్ఛంతి నృపతయః । కౌశమ్బ్యా నివర్తతే దూతః ।
 క్రీడాయై ప్రవిశత్యుద్యానమ్ । సఖీభిః పరివ్రీయతే సీతా ।
 సహచరీ భ్యామనుగమ్యతే నాగః । పంచవద్యా నిర్గచ్ఛతి రామః ।
 హరిః కన్యాభ్యో మౌక్తికానాం మాలాః ప్రయచ్ఛతి ।
 స్వస్థేన చింతేన శ్రూయతే మహిష్యా నృపతేః సందేశః ।
 గజస్య కరభక్తః సీతయా పల్లవైః పుష్పితే ।

1. "రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః" రుచ్ సమావార్థకములగు ధాతువులు ప్రయుక్తములైనచో ఎవరు ప్రీతినిపొందెదరో ఆ వ్యక్తివాచకశబ్దము చతుర్థి విభక్తిలో వుండును.

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

హరి తన వాక్కుచేత తన మిత్రుని సంతోష పెట్టెను.

నదులచే నగరము చుట్టబడివున్నది (పరి+వృ)

క్షమాగుణముచే మనిషి మనసు స్వస్థతపొందును.

బుధజనులు భూమి నుండి స్వర్గమునకు వెళ్లుదురు.

వశిష్ఠుడు అరుంధతితో వచ్చును.

రాముడు తన కుమార్తెలకు ఆభరణములు ఇచ్చును.

అతడు తన శరీరమును మాలలతో అలంకరించుకొనును.

రాణి తన దాసిపై కోపించును .

అతడు వృద్ధుని కథల వలన ప్రీతిని పొందును.

నారాయణుని భార్యచేత అన్నం వండింపబడినది.

రాజు యొక్క ఆజ్ఞచే నేను అవంతికి వెళ్లుచున్నాను.

తల్లి నిరూపులైనను తన పిల్లలను ప్రేమించును.

ఇద్దరు వీరులు రెండు పురములనుండి ఆయుధములతో బయలు

జనుల ఆనందము కళలచే వృద్ధిపొందును . దేరుచున్నారు.

సూర్యుని ఎర్రని ప్రకాశముచే ఆకాశము అలంకరింపబడుచున్నది.

దేవతలవలన మనుష్యులు సుఖప్రాప్తిని కోరెదరు.

చింతవలన క్లేశము పుట్టును.(కలుగును)

సీత తన సఖుల నుండి గీతములను వేర్చు కొనును. వెళ్ళిరి.

పైనికులు సేనాపతియొక్క ఆజ్ఞచేత పురమునుండి బయటకు

ఇద్దరి కన్యలచే హావిస్సు ఇవ్వబడినది .

పెల్లలు వారిక్రిడచేత తండ్రి హృదయమును ఆహ్లాద పరచుదురు
(అతడు) దేవతల పూజకొరకు పుష్పములను తెచ్చును.

రాణిచేత దాసికి పారిణోపికము ఇవ్వబడెను.

భూమినుండి పక్షి ఆకాశమునకు ఎగురును.

పదునైదవపాఠము

నామవాచకములు - స్త్రీలింగ శబ్దములు

షష్ఠీ, సప్తమీ, సంబోధనా విభక్తి రూపములు.

'ఆ'కారాంత 'ఈ' కారాంత స్త్రీలింగశబ్దములు.

	ఏక.	ద్వి	బహు
షష్ఠీ,	అస్	ఔస్	నామ్
సప్తమీ,	आम्	औस्	सु

'సు ప్రత్యయము'

'ఇ' కారము తరువాతవచ్చే 'సు' 'మ'గా మారును . ఔస్
ముందు 'ఆ'కారము 'ఏ'కారముగా మారును.'ఆ' కారాంత శబ్దాల
సంబోధనైకవచనంలో'ఆ' కారము 'ఏ'కారమగును. ఉదా - हे रमे
ఈకారాంత శబ్దాల చివరి 'ఈ' హ్రస్వమగును. ద్వివచన బహు
వచనములలో ప్రథమవిభక్తిరూపాలే వచ్చును.

షష్ఠీ	మాలాయా:	మాలయో:	మాలానామ్
సప్తమీ	మాలాయామ్	మాలయో:	మాలాసు
సం.ప్ర.	हे माले	हे माले	हे माला:
షష్ఠీ	नद्या:	नद्यो:	नदीनाम्
సప్తమీ	नद्यां	नद्यो:	नदीषु
సం.ప్ర.	हे नदि	हेनद्यौ	हे नद्य:

పదములు

అతి అ. ఎక్కువ	దశరథ పుం.దశరథుడు
మాధుర్య న.తియ్యదనం	అనుష్ఠాన న.నేరవేర్చడం,అనుష్ఠానము
దేశ పుం.దేశము	మానవ పుం.మానవుడు
అయోధ్యా స్త్రీ.పట్టణముపేరు	నిరతిశయ విణ.మీరరానిది,
ఉదక న.నీరు	ఉత్తమము,గొప్పది
రథ్యా స్త్రీ.బజారు	అవచయ పుం.ప్రోగుచేసిన కూర్పు
నిశా స్త్రీ.రాత్రి	వచన న.వచనము,ఉపదేశము
ఇంద్రాణి స్త్రీ.ఇంద్రునిభార్య	వల్లభ పుం.ప్రియుడు, భర్త
వాణి స్త్రీ.వాణి,మాట	उज्जयिनी స్త్రీ.ఉజ్జయినీనగరము
నిశాచర పుం. రాత్రిళ్ళు	వివాహ పుం.పెండ్లి,వివాహము
తిరిగేవాడు, రాక్షసుడు	परम విణ.చాలాగొప్పవైన
शकुन्तला స్త్రీ.శకుంతల,	काम పుం.కోరిక

శిలా స్త్రీ.బండరాయి	కౌముదీ స్త్రీ.వెన్నెల
గోదావరీ స్త్రీ.గోదావరీనది	ప్రతిష్ఠాపన వి.స్థాపించుట,ప్రతిష్ఠ
	పుణ్య వి.పవిత్రమైన
శూద్రక పుం.ఒకరాజుపేరు	చకోర పుం.చకోరపక్షి
శ్రద్ధా స్త్రీ.నమ్మకం, శ్రద్ధ	ప్రవర్తన న.నడవడి ,ప్రవర్తనము
తాతా స్త్రీ.నీడ	ప్రవాహ పుం.ప్రవాహము
జయంతి పుం.జయించుకొనుట	సంఘాత పుం.సంఘాతము,గుంపు
ప్రావీణ్య న.యోగ్యత,ప్రావీణ్యము	సంభార పుం.కావలసిన
దండకా స్త్రీ.అడవిపేరు.	వస్త్రపులు, సామాగ్రి
తీర న.ఒడ్డు,గట్టు	ప్రియ వి.ప్రియమైన
సంమార్జన న.ఊడ్చుట.	తృణా స్త్రీ.దప్పిక,లోభము
బాహుల్య న.బహుత్వము,	సదైవ (సదా + एव)అ.ఎల్లప్పుడు
అన్నివేళల, అనేకత్వము	మण्डप పుం.పొదరిల్లు
దక్ష వి.జాగ్రత్తగల	మత్య పుం.చేప

ధాతువులు

అహ్ (ప్ర.గ.ప.ప.) అర్హతపొందుట,తగియుండుట
సమ్ + ఋఢ్ . (చ.గ.ప.ప.)నడ్డిల్లుట, వృద్ధిపొందుట.
క్రీడ్ (ప్ర.గ.ప.ప.)ఆడుట.
చర్ (ప్ర.గ.ప.ప.)చరించుట,తిరుగుట .

फल (ప్ర.గ.ప.ప.)ఫలిజ్వుట, నెరవేర్చుట.

ని + రుథ్ (చ.గ. ప.ప.)నిరోధించుట, అడ్డుపడుట.

వి + హ (ప్ర.గ.ప.ప.)తిరుగుట, విహరించుట .

తెలుగులోనికి అనువదించుము

అవన్త్యాం శూద్రకో వసతి । గङ్గాయాం ప్రభూతం జలం వర్తతే ।
 ప్రజానాం ధర్మే ప్రవర్తనం నృపేః క్రియతే । సఖి గచ్ఛామి నద్యాస్తీరమ్ ।
 ఉజ్జయిన్యాం శివరయ పూజాసు నృత్యన్తి నార్యః ।
 గోదవర్యాః జలే గజౌ విహరతః ।
 గ్రీష్మే నదీనామదకేషు నృపాః ప్రమదాభిః సహ క్రీడన్తి ।
 వాప్యాం కమలాని ప్రరోహన్తి ।
 లతానాం మణ्डపం ప్రవిశన్తి లల్లనాః ।
 కృష్ణో భార్యాయా వినయం శంసతి ।
 వృక్షాణాం చ్ఛాయాసు శిలాయామపవిశతి ।
 రథానాం సంమార్జనం క్రియతే పౌరేః ।
 కన్యయోర్వివాహస్య సంభారాః క్రియన్తే ।
 జనన్యోరాజ్ఞామనరుద్యతే రామః ।
 సఖ్యోః పరమః స్నేహః శకుంతలాయాః ।
 ప్రియే పుత్రో గ్రామం గచ్ఛతి ।
 బుధానాం వాప్యాం సదేవ మాధుర్యం వర్తతే ।

అయోధ్యా నృపో దశరథః ।
 కान్తా యా వచనం క్రియతే రామేణ ।
 చంద్రో నిశా యాః వల్లభః ।
 దాస్యోర్వచనేషు మహిష్యా నిరతిశయా శ్రద్ధా ।
 కౌముద్యాః శోభా చిత్తం హరతి ।
 పాఠశాలానాం ప్రతిష్ఠాపనేన జనేషు జ్ఞానం వర్ధతే ।
 జరాయామపి మానవానాం తృష్ణా న శామ్యతి ।
 దేవతానాం పూజయా కామాః ఫలంతి నరాణామ్ ।

సంస్కృతంలోనికి అనువదించుము
 గంగాతీరములో వృక్షములున్నవి.
 జయంతుడు ఇంద్రాణి యొక్కకుమారుడు.
 రామునియొక్క స్నేహితుడు పురమునందు నివసించును.
 వెన్నెలలో చకోరము ఆహ్లాదమునొందును.
 అమె లతనుండి పుష్పమును తెచ్చును.
 హరి తనకుమార్తెల సద్గుణములను స్తుతించును.
 నదుల యందు చేపలు వున్నవి.
 అయోధ్యామార్గములయందు రథములను నేనుచూచెదను.
 శకుంతల తన సఖులస్నేహమునకు అర్హురాలు.
 రాముని వాక్కునందు మాధుర్యము వున్నది.

సీత యొక్క కుమారులెక్కడ ఉన్నారు?
 దండకారణ్యమునందు నిశాచరులుందురు.
 భూమిపై ద్వీపములున్నవి.
 వృక్షచ్ఛాయలో మానవులను నేను చూచుచున్నాను .
 సామాన్యంగా నిశాచరులు రాత్రులయందు చరిస్తారు.
 తల్లియొక్క హృదయం పుత్రికయెడల స్నిగ్ధమై వుండును.
 గంగాజలములు పవిత్రములు.
 రాణి ఆజ్ఞచే శరుడు దండింపబడెను.
 కళల బాహుల్యముచేత దేశము ఆభివృద్ధిచెందును.
 నదియొక్క ప్రవాహము రాజ్యసంఘాతముచేత నిరోధింపబడును.
 దాసి పూజా సంభారములను తెచ్చును.
 నేను లతల యొక్క పుష్పముల అవచయముకై ఉద్యానవనమునకు
 అతడు రాజుయొక్క ఆజ్ఞను అనుష్ఠించుటలో దక్కుడు. ప్రొవుదును.

సాధారణ ఫలితములు - అనుశీలనము

శాలా (श्री) శాల

	ఏక	ద్వీ	బహు
ప్రథమా	శాలా	శాలే	శాలా:
ద్వితీయా	శాలా	శాలే	శాలా:
తృతీయా	శాలయా	శాలాభ్యాం	శాలాభి:

చతుర్థీ	శాలాయే	శాలాభ్యాం	శాలాభ్య:
పంచమీ	శాలాయా:	శాలాభ్యాం	శాలాభ్య:
షష్ఠీ	శాలాయా:	శాల్యో:	శాలానామ్
సప్తమీ	శాలాయాం	శాల్యో:	శాలాసు
సం.	हे शाले	हे शाले	हे शाला:

దాసీ స్త్రీ దాసి.

ప్రథమా	దాసీ	దాस्यौ	దాस्य:
ద్వితీయా	దాసీమ్	దాस्यौ	దాసీ:
తృతీయ	దాस्या	దాసీభ్యామ్	దాసీభి:
చతుర్థీ	దాस्यै	దాసీభ్యామ్	దాసీభ్య:
పంచమీ	దాस्या:	దాసీభ్యామ్	దాసీభ్య:
షష్ఠీ	దాस्या:	దాस्यో:	దాసీనామ్
సప్తమీ	దాस्याమ్	దాస्यో:	దాసీषు
సం.	हे दासि	हे दास्यौ	हे दास्य:

1. सहचरी , प्रमदा , पत्नी , गौरी పంటి శబ్ద రూపాలను వ్రాయండి .
2. 'అ' కాదాంతమైన విశేషణము స్త్రీలింగరూపముగా మారినపుడు సాధారణంగా ఏ స్త్రీప్రత్యయం దానితో చేరును ?

పదునారవపాఠము

అనద్యతన భూత కాలము. లెక్క

పరస్మిపదము-ప్రత్యయాలు

	ప్ర.పు	మ.పు.	ఉ.పు.
ఏక	త్	స్	అమ్
ద్వి	తామ్	తమ్	వ

అనద్యతన భూతకాలంలో ప్రత్యయములకు ముందు ధాతువులకు వికరణప్రత్యయం చేర్చబడును.

ఏక	అబోధత్	అబోధ:	అబోధమ్
ద్వి	అబోధతామ్	అబోధతమ్	అబోధావ

అస్ ధాతువునకు ప్రథమ మధ్యమ పురుషలో ఏకవచన

1. పాణిని మహర్షి ఆస్థాధ్యాయులలో పది లకార సంజ్ఞలను వివరించెను లెక్క అనగా వర్తమాన కాలము. అట్లే లెక్క అంటే అనద్యతన భూత కాలము. అని అర్థము. ఇప్పటికంటే దగ్గరలోనున్న, అనగా మనకు అనుభవము లోనికి వచ్చిన నీన్న, 'మొన్నటి' అనుభవాలవంటి వానిని 'లెక్క' లకారములో వివరించాలి. 'అద్యతనము' అంటే ఇప్పటిది. ఇప్పుడు కలిగిన అనుభవాలు. 'అద్యతనము. కానిది 'అనద్యతనము'.

ప్రత్యయానికిముందు ధాతువు చివరి 'ప' కారపొల్లు (న్)నకు ' ఈ ' కారము ఆగమము.

ఉదా

आसीत्, आसीः

अद् - ధాతువు 'लङ्' లకారముప్ర.పురుష ఏకవచనములో आदत् గా మారును .

పదములు

अज् पुं.మేక

तनय पुं.కుమారుడు

सङ्कटं न.సంకటము, కలవరము

असारता स्त्री.విలువలేకుండుట ,

సారము లేకుండుట .

पुरतस् अ.ముందు

सभा स्त्री. న్యాయస్థానము,

సమావేశము

आशा स्त्री.ఆశ

महिष पुं.దున్నపోతు

समराङ्गण न.యుద్ధభూమి

गोष्ठ पुं.న.గోశాల

मुष्टि पुं.పిడికిలి

सेना स्त्री.పైదళము.

ग्रन्थ पुं. పుస్తకము

शनैस् అ.మెల్లగా

गै (गाय्) - ప్ర.గ.ప.ప. పాడుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము

रामो रावणमजयत् ।

सीता गोदवर्यास्तीरमगच्छत् ।

గङ్గాయా జలమపిబమ్ ।	యోధోఽరౌ శరణక్షిపత్ ।
ల్లల్లనే త్తాయాయామపావిశతామ్ ।	పుత్రాణాం ధర్మమకథయః ।
సీతాం వనేఽత్యజావ ।	సంకటేభ్యో జనమరక్షః ।
గిరేః శిఖరాదజావపతతామ్ ।	రథం సమరాఙ్గణమనయమ్ ।
हरिरश्वमारोहत् ।	भिक्षुकेभ्यो निष्कानयच्छम् ।
देवानयजाव ।	अरण्ये महिषानपश्यम् ।
स्तेनౌ ధనికస్య ధనమచోరయతామ్ ।	దశరథస్తనయమాహ్వయత్ ।
ईश्वरस्य प्रसादेन हरेः क्लेशोऽनश्यत् ।	शिष्यावाचार्यमनमताమ్ ।
पुरा भार्यया सहोज్జయिन्यामवసమ్ ।	अवन्त्यामभवः ।
अयोध्यायामासीः ।	अग्रिर्वनमदहत् ।
సంసారస్యాసారతామబోధమ్ ।	నృపస్య పురతోఽసత్యమవదచ్ఛః¹ ।
तदा मूर्खोऽस्मीत्यवागच्छम् ।	

సంస్కృతంలోనికి అనువదించుము

పరస్పృహనందలీ నీరు ఎండిపోయెను.

సేనాపతి సేనను యుద్ధరంగమునకు కొనిపోయెను.

రాముని మిత్రులిద్దరు అతనిని స్మరించిరి.

1. పదమునకుగాని వ్యాకరణరూపమునకుగాని శకారము పరమై, ఆ శకారమునకు అచ్చుగాని అంతస్థంగాని అనునాసెకంగాని పరమైనప్పుడు శకారము భకారముగా వికల్పంగా మారును. శశ్చోటే (8-4-63)

బీడారు ఒకనగరమునుండి వేరొకనగరమునకు 'తిరుగుచుండెను.

వేనాగ్రంథమును ప్రకాశింపజేసితిని(ప్రకటించితిని)

మీరిద్దరు సూరియొక్క ఉద్యానవనమునుండి ఫలములు

కొనిపోయితిరి.

నీవు రామునకు ఒక కథ చెప్పితివి '.

రెండువ్యాఘ్రములు గోశాలకు పరుగెత్తెను.

కృష్ణుడు తన పాదములను క్షాలనము చేసుకొనెను.

పైనికుడు ఒక స్త్రీని శత్రువుబారినుండి కాపాడెను.

కచ్చనము (తాబేలు) మెల్లగా కదలుతుంది.

నేనప్పుడు సంపదమీద ఆశ ఒడులుకొని జీవించితిని.

మేము ఉభయలము, ఋషులను సాంత్యనపరచితిమి.

దేవుడు భూమిని సృష్టించెను.

1.నగర పదాన్ని వాడవలసివస్తే ఈక్రింది సందిని గుర్తుంచుకోవాలి.

ప్రాతిపదికముచివర వచ్చే హల్లునకు అనునాసికము పరమైతే ఆ హల్లు

తనవర్గముయొక్క అనునాసికంగా వికల్పంగా మారును

, एतत् + मुरारिः =,एतम्मुरारिः, एतच्चमुरारिः,

నామవాచక ప్రత్యయంలో ఈసంధి విధిగా జరుగును.

चित् + मय = चिन्मय

नगरात् + नगरम् = नगरागारम् ।

2.కల్ ధాతువు ద్వికర్మకము.అకథితం అనగా అభిధేయముకానిది

చతుర్థిలో లేదా షష్ఠీలో ఉండును.

నునుష్యులు ఉద్యానమును ప్రవేశించిరి.
 నేను హరిని నిందించితిని.
 మీరు ఇరువురు వనములో నివసించితిరి.
 మేము ఇద్దరము రాత్రి భోజనమునకై అన్నము పండితిమి.
 రాజసభలో రాణి గానము చేసెను.
 నీవారముష్టిని ఆ బాలిక జింకకు తినిపించెను.
 నీవు నీ భార్యను ఏ అపరాధము లేకయే త్యజింపితివి.
 ఏకారణము లేకయే మీరిద్దరు గ్రామమును దహించితిరి.
 అతడు వృక్షాగ్రమునుండి క్రిందకుపడి నశించెను.
 శిశువు ఆనందముతో నృత్యముచేసెను.

పదునేడవ పాఠము

అనద్యతన భూతకాలిక క్రియలు

పరస్మైపది బహువచనము, ఆత్మనేపది ఏకవచనము

	ప్ర.పు	మ.పు.	ఉ.పు
ప.ప.బ.వ	అన్	త	మ
	అగచ్ఛన్	అగచ్ఛత	అగచ్ఛామ
ఆ.ప. ఏ.వ	త	తాస్	ఇ

అలభత

అలభతా:

అలభే

అచ్చతో మొదలయ్యే ధాతువులకు ముందు భూతకాలిక చిహ్నముయిన అకారమునకు బదులు 'ఆ' కారము చేరును. ధాతువులోని ఇకార, ఈకారములు ఐకారముగా, ఉకార, ఊకారములు ఔకారముగా, ఋకారము ఆర్ గా మారును. ఇక్కడ గుణమును బాధించి వృద్ధికార్యము వచ్చుచున్నది.

उदा: आ + ईक्ष + त = ऐक्षत ।

పదములు

आशीर्वाद పుం. ఆశీర్వాదము

गोप పుం. గొల్లవాడు

चन्द्रापीड పుం. చంజుపేరు

देवी స్త్రీ. దేవత

नृशंस వి. దుష్టమైన

पण्डित పుం. పండితుడు

बलि పుం. ఒకలాజుపేరు

माणवक పుం. ఒకవ్యక్తిపేరు.

मार्ग పుం. రహదారి.

उज्ज्वलम् క్రి.వి. ప్రకాశము

ग्रथन న. అల్లుట, మెలిపెట్టుట

चित्रकूट పుం. చిత్రకూటపర్వతము

धार्तराष्ट्र పుం. ధృతరాష్ట్రుని

కొడుకు

पञ्जर పుం. పంజరము

पाण्डव పుం. పాండురాజు

కొడుకు

मदिरा స్త్రీ. కల్లు

मारुत పుం. వాయువు

राक्षस పుం. రాక్షసుడు

లవ పుం. రామునికొడుకు (లవుడు) వసుధా స్త్రీ. భూమి

వिराव పుం. ఏడు

శవ పుం. శవము

శृగాల పుం. నక్క

సंचलन న. సంచలనము

स्थान న. స్థానము, (స్థలము)

अति + सृज् వదలిపెట్టుట,

జచ్చుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము

पाण्डवानां धार्तराष्ट्रैः सह युद्धान्यभवन् ।

आचार्या धर्ममुपादिशन् ।

रामः सीतया सह गोदावर्यास्तीरेऽरमत ।

उद्यमेन धनमलभथाः ।

व्याघ्रस्य विरावेण नार्या हृदयमवेपत ।

मित्रस्य कल्याणायायते ।

गोपा अजान् ग्राममनयन् ।

पुरुषमताडयत ।

नृपस्य सभां पण्डिताः प्राविशन् ।

शृगालोऽप्रियत ।

शवमस्पृशत् ।

प्रासादे नार्योऽनृत्यन् ।

माणवकं मार्गमपृच्छाम ।

क्लेशो रामेणासह्यत ।

देवीमभाषे ।

नृशंसो राक्षसोऽहन्यत ।

नृपतेः शासनमवाधीरयथाः ।

लवस्य विनयेनर्षयोऽतुष्यन् ।

हरिणा जनकोऽसेव्यत ।

चित्रकूटस्य शिखरेऽवसाम ।

శ్రుగాలం వ్యాఘ్రం చైశే ।

వితతస్య నాశేనామహ్నన్ ।

ప్రభూతం ధనం నృపేణ బ్రాహ్మణేభ్యోఽత్యసృజ్యత ।

చంద్రాపీఠస్య బలస్య సంచలనేన మహ్యకమ్పత ।

పఞ్జరాద్విహగమముశ్చామ ।

సంస్కృతంలోనికి అనునదీంపుము

మేము వృక్షపు భాయలో కూర్చొంటిమి.

ఆయన తన సేవకుల తప్పులను క్షమించెను.

గంగానది జలములో బ్రాహ్మణులు పడిపోయిరి.

అశ్వములు యుద్ధభూమికి పరుగెత్తెను.

రాముడు తన తండ్రి ఆదేశములను (అజ్ఞలను) పాటించెను.

హరి నారాయణునినుండి సంగీతము నేర్చుకొనెను.

నేను మామీడిపండ్లను రుచి చూచితిని (ఆస్వాదించితిని).

దూతలు ఆయోధ్యకు వెళ్ళిరి.

నీవు అసత్యము సలికితివి.

కృష్ణుడు తన సఖుల అభివృద్ధిపట్ల ఆనందించెను.

ఆ తరువాత నీవు కౌశాంబీ నగరములో నివసించితివి.

అతడు రాముని నీరత్వము పట్ల ఆశ్చర్యపడెను.

నీవు శత్రువుతో పోరాడితివి.

రాజుజ్ఞ మేరకు శత్రుడు దండింపబడెను.

నీవు నిష్కములను తెక్కించితివి (గణించితివి).

ఋషి యొక్క ఆశీర్వాచనము రామునికొరకు కోరబడినది.

దేవుని దయచే మీరు శత్రువులను జయించితిరి.

మదిరకు బదులు మించినీటిని త్రాగితిమి.

అందువలన మీరు మీ పుస్తకములను మీ ఇంటికి తీసుకు వెళ్ళితిరి.

సూర్యుడు నిన్న చాల ఉజ్వలంగా ప్రకాశించెను.

దొంగ రాత్రి ఇంటిలోనికి ప్రవేశించెను.

మేము సేనాపతిని ఆతని సైన్యమును చూచితిమి.

వారు రాజును యుద్ధభూమినుండి మోసుకొనిపోయిరి.

శత్రువులపై వారు బాణములను వదలిరి.

నేను స్కూలదండను అల్లుట మొదలుపెట్టితిని.

పదునెనిమిదవ పాఠము

అనద్యతన భూతకాలము

ఆత్మనేపది రూపములు.

	ప్రథమ	మధ్యమ	ఉత్తమ
ద్వి.వ	ఇతామ్	ఇతామ్	వహి
బ.వ	అన్త	ఋమ్	మహి

అలభేతామ్

అలభేతామ్

అలభావహి

అలభంత

అలభధ్వమ్

అలభామహి

ఓంస్ (ప్ర. గ.ఆ.ప. నశించుట

అవ+మన్ (చ.గ.ఆ.ప.) అవమానించుట

ని+మన్త (ద.గ.ఆ.ప.) పిలచుట

వి+మృశ (ష.గ.ప.ప.) విమర్శించుట, ఆలోచించుట

లక్ష్మ (ష.గ.ఆ.ప.) సిగ్గుపడుట

రమ్ (ప్ర.గ.ప.ప.) సంతోషించుట

స్పర్థ్ (ప్ర.గ.ఆ.ప.) పోటీపడుట

ఓంస్ (ప్ర.గ.ఆ.ప. జూరుట)

వి+హస్ (ప్ర.గ.ప.ప.) వెకిలిగా నవ్వుట

పదములు

అనిష్ట న. అనిష్టము, పాపము

దర్శన న. చూపు, దర్శనము

అవధీరణా స్త్రీ. తీరస్కారము

దృష్కృత న. దుష్కృతము,

నాయక పుం. నాయకుడు

అసుర పుం. అసురుడు,

పరమ్ ఆవ్య. కాని, అట్లుకానిచో

దేవతలశత్రువులు.

ఆరోపణ న. నాటుట, విత్తుట

పాన్త పుం. ప్రయాణికుడు

उपदेश పుం. ఉపదేశము, బోధన

प्राची స్త్రీ. తూర్పుదిక్కు

కబరీ స్త్రీ. కేశపాశము

కార్య న. క్రియ, పని

గन्ధर्व పుం. గంధర్వుడు

గ్రహణ న. గ్రహించుట

చోర పుం. దొంగ

జాల న. వల

ప్రాశ్రిక పుం. ప్రశ్నించువాడు

జ్యోత్స్నా స్త్రీ. వెన్నెల

త్యాగ త్యాగము, వదిలివేయుట

బల న. బలము

బీజ న. విత్తనము

భూప పుం. రాజు

రమణ పుం. ప్రియుడు, భర్త

వీర్య న. నాయకత్వము,

శౌర్యము, ధీరత్వము

సచివ పుం. మంత్రి

సమూహ పుం. గుంపు,

సముహము

తెలుగులోనికి అనువదించుము.

पाण्डवा राज्यमविन्दन्त । आचार्यान् शिष्या अभ्यवाद्यन्त ।

सचिवा भूपमभाषन्त । नार्याः कबर्याः पुष्पे अस्रंसेताम् ।

जनेन व्यवस्यध्वम् । रथ्यायां जनानां समूहमैक्षामहि ।

रामस्य दुःखान्यध्वंसन्त । मित्राणां त्यागेनालङ्घेताम् ।

वृक्षेभ्यः शुकाः उदडयन्त । मृगावहन्येतां व्याधैः ।

जनानां सुखायायतामहि । देवैः सहासुरा अस्पर्धन्त ।

उज्जयिन्याः कदा न्यवर्तध्वमिति जनै¹रपृच्छ्यामहि ।

1. ప్రచ్ఛ(ప్రచ్ఛ) కర్మణి ప్రయోగం పృచ్ఛ గా మారును.

రమణైః సహ జ్యోత్స్నాయామరమన్త నార్యః ।
 అరీణాం పరాజయేనామోదన్త సేనాపతయః ।
 గృహం ప్రావిశంశ్చోరాః పరం నాలభన్త ధనమ్ ।
 కన్యా అవన్దన్త జనకమ్ ।
 వాతేన వృక్షా అకమ్పన్త ।
 ఆచార్యాదస్త్వాణ్యశిక్షామహి ।
 వీర్యేణ విద్యాయాశ్చ బలేన ప్రాకాశన్త ।
 బీజస్యారోపణమారభన్త కృషీవలాః ।
 నారాయణస్య దుష్కృతాని నారోచన్త జనకాయ ।
 నానిష్ఠమాశక్త్యామహి ।
 ఉద్యమాద్ధ 'రేధ'నాన్యవర్ధన్త ।
 ధనస్య రాశయో బ్రాహ్మణేభ్యోఽదీయన్త ।

సంస్కృతములోనికి మార్పుము.

రాక్షసులతో వానరులు యుద్ధముచేసిరి.

కాశీ(నగర)లో మేమిద్దరము పండితులతో మాట్లాడితిమి.

మారు శాంతముగా నిందను సహించిరి.

రెండు నక్షత్రములు తూర్పున ప్రకాశించినవి.

1.వర్గం యొక్క మొదటివాలుగు అక్షరముల తరువాత వచ్చే 'ఆ' అక్షరమునకు చెందిన నాల్గవవర్గంగా వికల్పంగా మారును.

మీరిద్దరు రామునిచే ఆజ్ఞాపించబడితిరి.

మేము రాత్రిభోజనమునకు ఋషులను ఆహ్వానించితిమి.

అయోధ్యనుండి దూతలు ఎప్పుడు తిరిగివచ్చిరి?

మేము హరి అనుగ్రహించునని ఊహించలేదు.

మేము పాతశాలవద్ద పుస్తకములను పొందితిమి.

ఇద్దరు పరీక్షకులు యిద్దరు కన్యల నృత్యమును పరీక్షించిరి .

మేమిద్దరము మీతల్లి దర్శనమునకు సంతోషించితిమి.

వారిద్దరు రాజు అంగీకరింపడేమోనని సంశయించిరి.

మేము గంధర్వకుటుంబములో పుట్టిన వారము.

పక్షులు వాటి నాయకుని ఉపదేశమును ధిక్కరించి వలలోపడినవి.

బ్రాహ్మణుల తప్పులు రాజుచే క్షమించబడినవి.

మీరిద్దరు పులిని చూచుటవలన భయంతో వణికితిరి.

మీరు ఏనుగును పట్టుకొనుటకు ప్రయత్నించితిరి.

ఇద్దరు పిల్లలు వారితల్లి లేనందున సంతోషించలేదు.

రాముని గుణములు కవులచే స్తుతించబడినవి.

బుద్ధిబలముచేత వారు మిక్కిలి ధనమును పొందిరి.

వారిద్దరు వారి కుమార్తెకొరకు అడవిలో వెదకిరి.

రెండు మామిడి పండ్లు యిద్దరు బాటసారులచే ఆన్వేదింపబడినవి.

సామాన్య ఫలితములు - అనుశీలనము

నీ

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్ర.పు.	అనయత్	అనయతామ్	అనయన్
మ.పు.	అనయః	అనయతమ్	అనయత
ఉ.పు.	అనయమ్	అనయావ	అనయామ

		ద్విత	
ప్ర.పు.	అద్యోతత	అద్యోతేతామ్	అద్యోతంత
మ.పు.	అద్యోతతాః	అద్యోతేతామ్	అద్యోతథ్వమ్
ఉ.పు.	అద్యోతే	అద్యోతావహి	అద్యోతామహి

అభ్యాసము

1. ఈ క్రింది ధాతువులకు అనద్యతన భూతకాలిక రూపములను

వ్రాయుము.

అస్, అద్, ఇక్ష, మృగ్, సృజ్, రుచ్, ని + మన్త్, ఇష్, శిక్ష, జీవ్, డీ, మృజన్

2. పదాంతములోని హల్లునకు అనునాసికము పరమయినప్పుడు

ఎట్టిమార్పు వచ్చును ? ఈమార్పు ఎప్పుడు నిత్యముగా వచ్చును ?

3. వర్గములలోని తొలి నాలుగు హల్లులకు 'హ' కారము పరమయి

నప్పుడెట్టి మార్పు వచ్చును?

4. 'శ'కారము 'భ'కారముగా విప్పుడు మారును?

పందొమ్మిదవ పాఠము

నామవాచకములు

ఉకారాంత ఋకారాంత పుంలిङ्గ నపుంసకలిङ्గశబ్దములు.

ఉకారాంత పుంలిङ्గశబ్దాలు ఇకారాంత పుంలిङ्గ శబ్దాలవలెనే రూపాలను పొందును. ఇకారాంత శబ్దాలలో **इ, ई, ए, अ** వచ్చినచోట ఉకారాంత శబ్దములకు **उ, ऊ, ओ, अ** అను అక్షరములు వచ్చును.

'ఉ'కారాంత 'ఋ'కారాంత నపుంసకశబ్దరూపాలు 'వారి' శబ్దరూపములను పోలియుండును. 'వారి'శబ్దములోని 'ఇ'కార స్థానంలో ఇక్కడ 'ఉ'కార 'ఋ'కారములు, 'ఈ'కారస్థానములో 'ఊ'కార 'ఋ'కారములు, 'ఎ'కార స్థానములో 'ఒ'కారము అర్థ యథావిధిగా చేర్చబడును.

గुरू పుంలిङ्గము.

	ఏ.వ	ద్వీ.వ	బ.వ
ప్రథమా	गुरुः	गुरू	गुरुवः
ద్వితీయా	गुरुम्	गुरू	गुरून्

త్వతీయా గురుణా గురుభ్యామ్ గురుభిః

మధు నపుంసకలిङ్గము

ప్రథమా, ద్వితీయా	మధు	మధునీ	మధుని
త్వతీయా	మధునా	మధుభ్యామ్	మధుభిః
చతుర్థీ	మధునే	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః

కర్తృ నపుంసకలిङ్గము.

ప్రథమా, ద్వితీయా	కర్తృ	కర్తృణీ	కర్తృణి
త్వతీయా	కర్తృణా	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభిః
చతుర్థీ	కర్తృణే	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః

ఋకారాంత పుంలిङ్గ శబ్దాల ప్రథమా విభక్తిలోని ద్వీవచన బహువచనాలలో ద్వితీయా విభక్తిలోని ఏకవచన, ద్వీవచనాలలో చివరి ఋకారము ఆర్ గా మారును. పితృ, జామాతృ, భ్రాతృ, దేవృ, నృ, సవ్యేष्ट మొదలైన వాటిలో చివరి ఋకారము అర్ గా మారును. అన్ని ఋకారాంత శబ్దాల ప్రథమైక వచనములో చివర ఆ కారము వచ్చి ర్ మరియు స్ అనునవి లోపించును. ఉదా :- ధాతృ-ధాతా, నేతృ-నేతా, పితృ-పితా('ర్' అనునది శబ్దరూపములోని అంగము. 'స్' అనునది ప్రత్యయము. ఇవి రెండును లోపించును.)

మొదటి నాల్గు విభక్తి ప్రత్యయములు.

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్రథమా	స్	ఔ	అస్
ద్వితీయా	అమ్	ఔ	న్
తృతీయా	ఆ	భ్యామ్	భిస్
చతుర్థీ	ए	భ్యామ్	భ్యస్

నేతృ పుంలింగము నాయకుడు

ప్రథమా	నేతా	నేతారౌ	నేతారః
ద్వితీయా	నేతారమ్	నేతారౌ	నేతౄన్
తృతీయా	నేత్రా	నేతృభ్యామ్	నేతృభిః
చతుర్థీ	నేత్రే	నేతృభ్యామ్	నేతృభ్యః

భ్రాతృ పుంలింగము సోదరుడు

ప్రథమా	భ్రాతా	భ్రాతరౌ	భ్రాతరః
ద్వితీయా	భ్రాతరమ్	భ్రాతరౌ	భ్రాతౄన్
తృతీయా	భ్రాత్రా	భ్రాతృభ్యామ్	భ్రాతృభిః
చతుర్థీ	భ్రాత్రే	భ్రాతృభ్యామ్	భ్రాతృభ్యః

పుంలింగములు

ఇష్ట బాణము	త్వष्ट దేవశిల్పి	పరశురామ సరశురాముడు
ఋతృపర్ణ ఋతుపర్ణమహారాజు	కపిల చెక్కిలి	దుర్జన దుష్టుడు
గూరు గురువు, ఆదరణీయుడు	దేవ మరది	జామాత్ అల్లుడు
ధాత్ బ్రహ్మ	పితృ తండ్రి	పాంసు దుమ్ము
తడాగ చెరువు	నృ మనుష్యుడు	ప్రభు పాలకుడు
తరు చెట్టు	పరశు గొడ్డలి	బాహు భుజము
బిందు జొట్టు(చుక్క)	శత్రు శత్రువు	భర్త భర్త
లక్ష్మణ లక్ష్మణుడు	వాయు గాలి	శమ్భు శివుడు
भीम భీముడు	విగ్ర విఘ్నము	శిశు శిశువు
అమర తుమ్మెద	విష్ణు విష్ణువు	సవ్యేష్ట రథసారథి
మను మనువు		రథికుడు
విమార్గ చిడ్డవారి	రక్షిత్ రక్షించువాడు	

పుంలింగసపుంసకలింగములు(ఉభయలింగములు)

కర్త చేయువాడు, రచయిత	గన్త వెళ్ళువాడు
దాత్ ఇచ్చువాడు	ద్రష్ట చూచువాడు
ద్రేష్ట దేవీషించువాడు	రాష్ట్ర రాష్ట్రము

స్త్రీలింగములు

అమరావతీ ఇంద్రుని రాజధాని	జిహ్వా నాలుక
--------------------------	--------------

నపుంసకలింగము

అగ్ర పైభాగము,

అశ్చ కన్నీరు

తాల్ తాలువు,

అగ్రము

అంగిలి

వసు ధనము

మధు శనె

విశేషణములు

క్షుధిత ఆకలిగొన్న

శ్యామ నల్లనిది, నీలమైనది

అవ్యయములు

అనేకశస్ తరచుగా, చాలాసార్లు

తు = కాని (ఈ పదమును వాక్యముల ఆరంభమునందు

ఉపయోగించ రాదు.)

ధాతువులు

అను+ఇష్ (చ.గ.ప.ప.)వెదకుట

అను + గమ్ (అనుసరించుట)

గల్ (ప్ర.గ.ప.ప.) కారుట, ద్రవించుట,

ఱ్ఱిద్ (క.ప్ర.) కోయబడుట

చెమర్చుట, కరిగిపోవుట

చేదింపబడుట

ప్ర + నీ (సమకూర్చుట, రచించుట)

భృ (ప్ర.గ.ఉ.స.) నింపుట

వాఙ్ (ప్ర.గ.ప.ప.) కోరుట, వాంఛించుట

భ్రియతే (క.ప్ర.)

అను+మన్ (అంగీకరించుట, ఒప్పుకొనుట)

నిర్ + మా (ఉత్పత్తిచేయుట, సృష్టించుట, నిర్మయతే (క.ప్ర.)

ప్ర+హి పంపించుట ప్రణీయతే (క.ప్ర.)

హాలాదిశబ్దములకు ముందున్న 'ల' కారము, అజాదులకు ముందున్న 'అన్' అనునది వ్యతిరేకార్థద్యోతకములు. ఆధర్మః, అనన్ధః,

తెలుగులోనికి అనువదించుము

శమ్భుజయతి ।

బాహు స్ఫురతః ।

వాयునా తరవః కమ్పంతే । భ్రమరా మధు పిబంతి ।

నరా వసూని వాఙ్మంతి । ఇంద్రః శత్రూనజయత్ ।

యోధోఽరావిషూ క్షిపతి । చాతకో జలస్య బిందుమపి న లభతే ।

విష్ణవే పూజా రోచతే । ప్రభుభిర్భూత్యా ఆదిశ్యంత ।

విశ్వస్య కర్తారం నమामి । గురుభ్యః శిష్యస్యావినయం కథయामి ।

సీతా లక్ష్మణం దేవరమన్వగచ్ఛత్¹ ।

కన్యాయాః భర్తారం జామాతరం వదంతి ।

భర్త్రే సందేశః ప్రహీయతే । నార్యాః కపాలయోర్నయనాభ్యామశ్రృణి గల్గంతి ।

1. అచ్చ తరువాత వచ్చు తేకారము త్తగా మారును. పదాంతంలోగాని వ్యాకరణాంశము చివరగానీ ఉన్న అచ్చ దీర్ఘ మైనప్పుడు ఈ మార్పు వికల్పంగా వస్తుంది. కాని నిషేధార్థకమగు మా ఇను అవ్యయమునకు, ఆ అను ఉపసర్గకు ఈ త కారము పరమైనప్పుడు అది త్త గా మారుట నిత్యము.

త్వష్టామరావతీ నిరమీయత । పితరో వన్ధ్యంతే పుత్రైః ।
 రామో జనకస్య జామాతా । పాండవా ద్వేష్టున్ యుద్ధేఽజయన్ ।
 భర్తారమనుసరతి కింకరః । మనునా ధర్మః ప్రాణీయత ।
 ఖాత్రా ప్రజాః సృజ్యంతే । తడాగస్య జలం మార్గం గన్తుభిరపీయత ।
 యాచకా దాతారం నాలభంత ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

రాముడు అపూపమును పిల్లలకు యిచ్చును.
 ఆకాశము ధూళితోనిండినది.
 పరశురాముడు తన శత్రువులను గొడ్డలితో పడగొట్టెను.
 నీటి చుక్కలు మేఘమునుండి పడుచున్నవి.
 రాజు సందర్శకులను నగరమునకు పిలిచెను.
 బాలుడు తన తండ్రి(యందు)తో అణిగి మణిగి వుంటున్నాడు.
 అవంతి ప్రభువు తనమిత్రులతో సంభాషించెను.
 బాలుడు తన నాలుకతో రుచిని చూచెను.
 స్త్రీలు తమభర్తలతో ఉద్యానమునకు వెళ్లిరి.
 ఋషులు మంత్రద్రష్టులు.
 జనులు విష్ణువును పూజింతురు.
 ఋతుపర్ణుడు తన సారథితో మాట్లాడెను.
 రాముడు తన తమ్ముడైన లక్ష్మణునితో అడవికి వెళ్లెను.

రావణుని తలలు రాముని బాణములతో నరకబడినవి.

తరచుగా విఘ్నములు కలుగుతాయనిభయంతో మనుష్యులు పనిని

ప్రారంభించలేదు.

భీముడు తన బాహువులతో శత్రువులతో పోరాడెను.

ఉపద్రవమును(చేయువారిని)కల్పించువారిని దేవతలుశిక్షించుదురు.

చెడుపూర్ణములలో పోవువారిని జనులు తూలనాడెదరు.

గణము వినాశమునుండి దేశముయొక్క సంరక్షణ చేయునది.

దుష్టుని జిహ్వపై శేనె, అతని హృదయంలో విషము వుంటుంది.

నృక్షములు తమ ఛాయతో బాటసారులను ఆనందింప చేయును.

విశ్వామిత్రునితో రామ వనగమనము తండ్రిచే అంగీకరింపబడెను.

ఐయ్యవ నల్లని మేఘములను చెదరగొట్టుచున్నది.

ప్రజలు తమ ఆకలికి అన్నం పెట్టు వారిని పొగుడుదురు.

సీత తన ఆడపడచు భర్తయగు ఋష్యశృంగునకు సమస్కరించెను.

ఇరువదియవ పాఠము

నామవాచకములు

పంచమీ , షష్ఠీ , సప్తమీ విభక్తులు

ఉకారాంత ఋకారాంత పుంలింగ, నపుంసకలింగములు.

ఏ.

ద్వి.

బ.

ఋకారాంత పుంలింగ పం.

ఋమ్

ఋస్

నామనాచకములు.	ష.	-	ఆస్	నామ్
	స.	ఇ	ఆస్	షు

ఋకారస్థానములో **ఆ** ను గ్రహించుటచేత పంచమీ షష్ఠీ విభక్తులలోని ఏకవచనరూపాలు ఏర్పడును. సప్తమ్యేకవచనములో **ఇ** అనే ప్రత్యయాంశమునకుముందు **ఋ** కారము, **ఆ** గా మారును. షష్ఠీ బహువచనములో **నామ్** ప్రత్యయముందు ఋ కారానికి దీర్ఘము వచ్చును. 'స్' అనే ప్రాతిపదికకు **నామ్** చేర్చునపుడే ఈ మార్పు వైకల్పికము. ఋకార స్థానంలో **ఆ** ను గ్రహించడంతో సప్తమ్యేకవచనము సిద్ధించును. ఏకవచనద్వీవచనములు ప్రథమావిభక్తిని పోలివుండును.

పుంలింగము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
పంచమీ	నేతుః	నేతృభ్యామ్	నేతృభ్యః
షష్ఠీ	నేతుః	నేత్రోః	నేతృణామ్
సప్తమీ	నేతరి	నేత్రోః	నేతృషు
సం.	నేతర్	నేతారౌ	నేతారః

ఋకారాంత నపుంసకలింగము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
పంచమీ	కర్తృణః	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః
షష్ఠీ	కర్తృణః	కర్తృణోః	కర్తృణామ్
సప్తమీ	కర్తృణి, కర్తరీ	కర్తృణోః	కర్తృషు
సం.	కర్త	కర్తృణి	కర్తృణి

ఉకారాంతపుంలింగము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
పంచమా	గురోః	గురుభ్యామ్	గురుభ్యః
షష్ఠీ	గురోః	గుర్వోః	గురుణామ్
సప్తమీ	గురౌ	గుర్వోః	గురుషు
సంబోధన.	గురో	గురు	గురవః

ఉకారాంతపుంసకలింగము

పంచమీ	మధునః	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః
షష్ఠీ	మధునః	మధునోః	మధునామ్
సప్తమీ	మధుని,మధౌ	మధునోః	మధుషు
సంబోధన	మధో, మధు	మధునీ	మధూని

పదములు

అనుజ్ఞా	స్త్రీ. ఆజ్ఞ	అప్రియ	వి. ప్రేయము కానిది
అర్జున	పుం. పాండుకుమారుడు		
అలङ्కణీయ	విణ. దాటశక్యముగానిది. జవదాటరానిది		
అలమ్	అ. తగినంత, చాలును. ఈ అవ్యయాన్నితరచుగా		
అతీయావిభక్తితో	ఉపయోగింతురు. ఉదా :- అలं వివాదేన		
అవస్తు	న. వస్తువుకానిది, యథార్థంకానిది		
అవస్త్వారోప	పుం. వస్తువు కానిదానిని ఆరోపించుట		
ఆదర	పుం. గౌరవము	ఆరోప	పుం. ఆరోపించుట
ఆర్య	పుం. గౌరవించదగినవాడు	ఇచ్ఛా	స్త్రీ. కోరిక
ఇన్ద్ర	పుం. చంద్రుడు	ఉత్కంఠా	స్త్రీ. వ్యాకులము
ఉత్సాహ	పుం. ఉత్సాహము	కర్ణ	పుం. కర్ణుడు
కలङ్క	పుం. మచ్చ	కారుణ్య	న. దయ
కూరు	పుం. ఒకదేశముపేరు	కృతశతా	స్త్రీ. కృతజ్ఞత, చేసిన
			మేలుతలచుట
జ్ఞాతి	పుం.సంబంధీకుడు , పాలివాడు	తను	వి. చిన్నకొద్దిపాటి
తూల	పుం. దూది, పత్తి	ద్విజ	పు. మూడువర్గములలో
			ఒకడు (బ్రాహ్మణుడు)
నమృ	పుం. మనుషుడు	నిర్బన్ధ	పుం.నిర్బంధము,ఇబ్బంది
నిశిత	విణ. పదునైన,చురుకైన	పథ్య	న. పథ్యము

పశు పుం. పశువు పాత పుం. పడు, పాతము

పితృవ్య పుం. తండ్రికి సోదరుడు బన్ధు పుం. బంధువు

భారతవర్షీయ పుం. భారత నర్మీయుడు, భారత దేశమునకు

చెందినవాడు.

లక్ష్మీ (ప్ర.గ.ఆ.ప.)దాయిరు శ్రోతృ పుం. వినువాడు

వక్తృ పుం. మాట్లాడువాడు వస్తు న. వస్తువు

వార్తా స్త్రీ. పార్త విభవ పుం. ధనము, ఐశ్వర్యము

వైకుంఠ న. విష్ణువునివసించుస్థలము

సాధు పుం. ఋషి, దయగలవాడు సౌందర్య పుం.న. సృష్టికర్త, బ్రహ్మ

వి. మంచి

రమా స్త్రీ. ఒకస్త్రీపేరు

లక్ష్మీ స్త్రీ, విష్ణుపుభార్య,

ధనాధిదేవత

భూత న. భూతము, జంతువు

భ్రాతృ పుం. అన్న

మద పుం. మైకము, మత్తు

మూల్య వి. ముఖ్యమైన

మృగ పుం. జింక, వేడి

మృత్యు పుం. మృత్యువు, చావు

రఘు పుం. రఘువు -రఘువంశమునకు సంబంధించినవారు

రాఘవ: రాఘవౌ రఘవ:

తెలుగులోనికి అనువదించుము

తరో: పుష్పాన్యపతన్ । శంభో: కృపయా కల్యాణం భవతి ।

గुरूణామాదేశాననురుధ్యామహే । సాధవో మృత్యోర్భయం న గణయన్తి ।

పితరీ రామస్య పరమ ఆదరః । విశ్వస్య సృష్టరీచ్ఛాఽలఙ్ఘనీయా ।
 ద్వేషణామత్సాహం న సహతే । ఇందో కలఙ్కొ దృశ్యతే ।
 రామో బన్ధుషు స్నేహేన వర్తతే । మధునీ మాధుర్యమస్తి ।
 నృషు సాధుః శ్రేష్ఠః । దాతృభ్యో ధనం లభంతే ।
 కురుభ్యో దూత ఆగచ్ఛత్ । పితృభ్యః పితృభ్రాతా ।
 వస్తున్యవస్త్వారోపోఽజ్ఞానమ్ । బాహ్నోర్బలేన పృథ్వీమజయత్ ।
 భీమస్య భ్రాతర్యర్జునే కర్ణో బాణానమృజ్యత్ ।
 తూలస్య రాశావగ్రేరీవ మృదునీ మృగస్య శరీరే నీశితస్య బాణస్య పాతః ।
 తనుషు విభవేషు జ్ఞాతీభిస్త్వజ్యంతే పశుష్వపి కృతజ్ఞతా దృశ్యతే ।
 నరాః । కన్యాం జామాతుర్గృహం నయతి ।
 శ్రోతృణాం నీర్బన్ధాత్కథామారభత । అప్రీయస్యాపి పథ్యస్య వక్తృణి
 పరమం కారుణ్యం సాధూనాం భూతేషు । మిత్రేఽలం క్రోధేన ।
 నన్మూర్తాభేఽతీవోక్తకణ్ఠా భారతవర్షీయాణామ్ ।

సంస్కృతములోనికీ అనువదించుము

రాముడు రఘు వంశీయులలో ముఖ్యుడు.

నేను రచయిత నుండి పుస్తకమును పొందితిని.

లక్ష్మీ' విష్ణువుయొక్క భార్య.

ప్రథమా ఏకపదనములో ఈ పదము చివరిలో స్ చేరును. లక్ష్మీః.

అతడు తన శ్రోతలనుండి క్షమాపణలను యాచించెను.
 అతడు తన మనుమల యొక్క రథమును చూచెను.
 అతడు యెదురు హరియొక్క అల్లుని గుఱ్ఱములను చూసెను.
 ఆర్యులు కురుదేశములో నివసించిరి.
 వృక్షముపై ఒక చిలుక కూర్చున్నది.
 హరియొక్క మనుమడి భృత్యుడు ఒక గ్రామమునకు వెళ్ళెను.
 కర్ణుడు దాతలలో ప్రథముడు.
 సింహము జంతువుల యొక్క ప్రభువు.
 హరి రమ భర్తయొక్క స్నేహితుడు.
 చంద్ర బింబము వృద్ధి చెందుచు క్రీణించుచుండును.
 తన అన్నయగు రాముని ఆజ్ఞచే లక్ష్యుడు సీతను అడవిలో
 సృష్టి కర్తనుండి ప్రపంచము పుట్టినది. వదిలిపెట్టెను.
 ఆమె తన భర్తనుండి వార్తను అందుకొనెను.
 తన బాహుబలంచేత అతడు శత్రువులను జయించెను.
 పర్వతములకు తీవ్రమైన వాయువు నుండి కూడా భయంలేదు.
 బుధజనులు శిశువులనుండి కూడా జ్ఞానము పొందెదరు.
 ఓ శంభు ! పాపములు నాశ్చర్యదయమును పీడించుచున్నవి.
 దైవములయందు మిక్కిలిభక్తి మునులలో చూడబడును.
 పక్షులు వృక్షములయొక్క కొమ్మలపై కూర్చుండును.
 భృత్యులు తమప్రభువుల యొక్క ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించరు.

అమె తనభర్తనుండి తన తల్లియింటికి పోవుటకు అనుమతిని
వైకుంఠంలో నివాసము విష్ణుభక్తులకు లభించును. పొందెను.

పరీక్ష

1. ఈ క్రింది శబ్దరూపములను వ్రాయండి .

(1) పుంలింగ శబ్దరూపమును నపుంసకలింగ శబ్దరూపములను
వ్రాయుము. ద్రృ, మన్, జామాత్, ధాత్ , దేవ్ , నృ, శక్త, విశ్, వాక్
భాత్ , సౌత్

(2) నపుంసకలింగ రూపములను వ్రాయుము.

మధు , అశ్రు , వస్తు

2. ఉకారాంత, ఋకారాంత పుంలింగ, నపుంసకలింగ శబ్దాలను ఇ
కారాంత శబ్దములతో పోల్చిచూడండి.

3. ఋకారాంత పుంలింగ శబ్దములు మొదటి ఐదు రూపాలలో
ఏమార్పులను పొందుతాయి.

4. య్, య్ గా ఎప్పుడు మారును? ఆదిఎస్పృడు నియతం, ఎప్పుడు
ఐచ్ఛికం లేదా వైకల్పికము?

ఇరువది ఒకటవ పాఠము

(నామవాచకములు - నురి కొన్ని)

इ,उ,ऊ,ऋ काराంత स्त्रीलिङ्गशब्दములు.

ఈ కారాంత స్త్రీలింగ శబ్దరూపములు, ఈ కారాంత స్త్రీలింగ శబ్దపములను పోలియేయుండును.

ఉదాహరణం -

गौरी गौर्या गौर्यः

వధూః వధ్వా వధ్వః

ఇకార, ఈకార, యకారములస్థానంలో 'ఉ' కార , 'ఊ' కార 'వ' కారములు వచ్చును.

ఈ కారాంతస్త్రీలింగ ప్రథమైకవచనము చివరిలో 'స్' వచ్చును.

ఉదా - वधूः - चम्पूः

ఇకారాంత , ఉకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములలో తృతీయైకవచన ప్రత్యయం आ అగును. అట్లే ద్వితీయాబహువచన ప్రత్యయము स् అగును.

ఉదాహరణం -

नद्या - धेन्या

నదీః - ధేనూః

ఈ శబ్దముల ఇతర విభక్తి రూపములు ఇకారాంత ఉకారాంత పుంలింగ శబ్దములను పోలియేయుండును.

చతుర్థీ, పంచమీ, షష్ఠీ, సప్తమీ, ఏకవచనరూప
విషయంలో ఈకారాంత, ఊకారాంతస్త్రీలింగ శబ్దరూపములను
పోలినరూపములే బిచ్చికముగా వచ్చును.

ఉదాహరణం -	మత్యై	-	మతయే	చ.
	మత్యాః	-	మతేః	పం.
	మత్యాః	-	మతేః	ష
	మత్యాం	-	మతౌ	స

ఇక్కడ మత్యై మత్యాః మత్యాం అను రూపములు, ఈకారాంతమగు
గౌరీశబ్దముయొక్క రూపములైన గౌర్యై, గౌర్యాః, గౌర్యాం అను
వానిని పోలియున్నవి.

ఋకారాంత స్త్రీలింగశబ్దములలో బంధుత్వ వాచకములు
స్వస్మ - మాతృ - దుహితృ - ననాందృ - యాతృ అనునవి అట్టి
శబ్దములు. ఈశబ్దములలో ద్వితీయా బహువచనమునకు చివర స్
అను ప్రత్యయము వచ్చి అంతకుముందున్న ఋకారమునకు
దీర్ఘము వచ్చును.

నృః । స్వస్మః । మాతృః । ననాన్దృః । దుహితృః । యాతృః । అన్యథా
స్వస్మ శబ్దము పుంలింగములైన నప్తృ, గన్తృ శబ్దములను
పోలియుండును.

స్వసా	స్వసారౌ	స్వసారః ।
స్వసారమ్	స్వసారౌ	స్వస్మః ।

పూర్వ దుహితృ వంటి అదితరశబ్దములు పితృశబ్దమును పోలియుండును.

माता मातरौ मातरः
दुहिता दुहितरौ दुहितरः

శ్రోతృ, గన్తృ వంటి ఋకారాంతములైన విశేషణవాచక శబ్దములకు స్త్రీలింగములో ఈకారము వచ్చును.

ఉదా - శ్రోత్రీ - గన్త్రీ

శ్వశ్రూ

ఏక

ద్వి

బహు

ప్రథమా

శ్వశ్రూ:

శ్వశ్రౌ

శ్వశ్రవ:

ద్వితీయా

శ్వశ్రూమ్

శ్వశ్రౌ

శ్వశ్రూ:

తృతీయా

శ్వశ్రా

శ్వశ్రూభ్యామ్

శ్వశ్రూభి:

చతుర్థీ

శ్వశ్రే

శ్వశ్రూభ్యామ్

శ్వశ్రూభ్య:

పంచమీ

శ్వశ్రా:

శ్వశ్రూభ్యామ్

శ్వశ్రూభ్య:

షష్ఠీ

శ్వశ్రా:

శ్వశ్రౌ:

శ్వశ్రూణామ్

సప్తమీ

శ్వశ్రామ్

శ్వశ్రౌ:

శ్వశ్రౌ

సంబోధన

हे श्वश्रू

हे श्वश्रौ

हे श्वश्रव:

मति

	ఏక	ద్వి	బహు
ప్రథమా	मतिः	मती	मतयः
द्वितीया	मतिम्	मती	मतीः
तृतीय्या	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
चतुर्थी	मत्यै, मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पञ्चमी	मत्याः, मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
षष्ठी	मत्याः, मतेः	मत्योः	मतीनाम्
सप्तमी	मत्याम्, मतौ	मत्योः	मतिषु
अष्टम	हे मते	हे मती	हे मतयः
		धेनु	
ప్రథమా	धेनुः	धेनू	धेनवः
द्वितीया	धेनुम्	धेनू	धेनूः
तृतीय्या	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
चतुर्थी	धेन्वै, धेनवे	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
पञ्चमी	धेन्वाः, धेनोः	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
षष्ठी	धेन्वाः, धेनोः	धेन्वोः	धेनूनाम्
सप्तमी	धेन्वाम्, धेनौ	धेन्वोः	धेनुषु
अष्टम	हे धेनो	हे धेनू	हे धेनवः

మాతృ

माता	मातरौ	मातरः
मातरम्	मातरौ	मातृः
मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
मातुः	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
मातुः	मात्रोः	मातृणाम्
मातरि	मात्रोः	मातृषु
हे मातः	हे मातरौ	हे मातरः

పదములు

స్త్రీలింగములు ' '

आङ्गभूमि ఇంగ్లండు ననాన్దభర్తయొక్క చెల్లెలు, మృతివిడుదల,

అక్క

మోక్షము

अनुरक्ति ప్రేమ

नीति నీతి, రాజనీతి

मूर्ति ప్రతిమ

1. పైన సూచించిన స్త్రీలింగపదములలో చాలవరకు 'క్తిన్' అనే ప్రత్యయమును ధాతువునకు చేర్చుటచే ఏర్పడినవే. నీతి, గతి, మతి, సృష్టి, బుద్ధి మున్నగునవి అట్టి పదములే. 'క్తిన్' ప్రత్యయాంతాలు స్త్రీలింగములు అని గుర్తుంచుకొనవలెను.

కాంతి కాంతి,	ప్రకృతి ప్రకృతి	ప్రతికృతి ప్రతిమా,
సౌందర్యము	స్వభావము, తొలియాపు	ప్రతిరూపము
కీర్తి కీర్తి	యాత్ తోటికోడలు	రాత్రి రాత్రి
గతి గమనము	గ్రీతి సంతోషము,	రతి సంతోషము,
		మన్మథునిభార్య
జాతి కులము	బుద్ధి బుద్ధి	వధు యువతి, కోడలు
దుష్కృతి చెడ్డపని	భక్తి భక్తి	వసతి నివాసస్థలము
దుహిత బిడ్డ, కూతురు	భూతి ఐశ్వర్యము, నంపద	వృత్తి వృత్తి
ధృతి ధైర్యము	భూమి భూమి	
స్మృతిజ్ఞానకంచేసుకొనుట	ధేను ఆవు	మాత్ తల్లి
హిందున్యాయశాస్త్రం	శిశ్ను అత్త	సృష్టి సృష్టి
ధర్మశాస్త్రము		
శ్రుతి వినుట,	సుకృతి పుణ్యము, స్వస్త్ ఆక్క, సోదరి	
• వేదము	మంచిపని	స్తుతి స్తుతి, పొగడుట
ఆత్మ పుం.	ఋషిగృహ పుం.దశరథుని	ధ్యాన న.ధ్యానము
ఆంక్షేయము	అల్లుడు	ధీర పుం.ధైర్యవంతుడు
నిందా స్త్రీనింద	బహువిణ, చాలా	ఆశ్రమ
పుం.ఆశ్రమము		
నిపుణ వి.వేర్పరి	మదన పుం.మదనుడు	మంద వి.మెల్లగా
పరవిణ.గొప్ప	వికాస పుం.అభివృద్ధి	వివర న.బొరియ

उद्+पद (చ.గ.ఆ.ప.) ఉత్పత్తిచేయుట	लोभ పుం.ఆశ
एलापुरन.పట్టణముపేరు .వేలూరు	परिणाम పుం.ఫలితము
अधि + कृ గుర్తింపు అధిక్రియత(క.ప్ర)	पश्चात् అవ్య. తరువాత
पिण्ड పుం.పిండము, అన్నపుముద్ద	चिह्नन.చిహ్నము
चल् (ప.ప.ప్ర.గ.)చలిజుట్టు	शम्बूक పుం.ఒకవ్యక్తి
शान्ता స్త్రీ.రాముని చెల్లెలుపేరు	प्रकर्ष पुं.గొప్పదనము
शौर्य న.శౌర్యము	शूद्र పుం.శూద్రుడు
प्र + सृ పొరుట, వ్యాపించుట	संनिधि पुं.సామీప్యము
सुजन పుం. మంచివ్యక్తి, మనుష్యుడు	
आ + प्रच्छ्(पृच्छ्)(ఆ.ప.)సెలవు తీసుకొనుట	
अभि + धा (धी)పిలువబడుట, పేరిడుట, अभिधीयते(క.ప్ర.)	
आ + श्लिष् (చ..గ.ప.ప.) కొగలిజుట్టు	
नि + सद (सीद्)(निषीद्)(ప్ర.గ.ప.ప.) కూర్చొనుట.	
स्निह् (చ..గ. ప.ప.)ప్రేమించుట, స్నేహముచేయుట	

తెలుగులోనికి అనువదించుము.

सुजनस्य कीर्तिर्लोकं प्रसरति ।	संकटे धीरो धृतिं न मुञ्चति ।
रामः प्रीत्या पुत्रमाश्लिष्यति ।	मुक्तये देवं भजति ।
यक्षाणां वसत्या आगच्छत् ।	दुःखं दुष्कृतेरुत्पद्यते ।
मदनो रतेर्बल्लभः ।	सृष्ट्या पालक ईश्वरः ।

బుద్ధే: ప్రకర్ష: కీర్తయే భవతి । భూమౌ నిషీదతి ।
 రథో: పితా వసిష్ఠస్య ధేనుమరక్షత్ । శ్రుత్యాం యజ్ఞ: ఉపవర్ణ్యతే ।
 నారాయణస్య కృతయో హరే: ప్రీత్యై న భవంతి ।
 మూర్ఖాణాం స్తుతీర్నిన్దాం వా న గణయంతి బుధా: ।
 ప్రకృతిభి: నృప: సేవ్యతే । గోపో ధేనూ రక్షతి ।
 వద్ధ్యో నద్యా జలమానయంతి । శ్వశ్రూర్జామాతరీం స్నిహ్యతి ।
 చంద్రస్య కాంతిం పశ్యసి । సుకృతీనాం ఫలమనుభవతి ।
 లోభేన బుద్ధిశ్చలతి । హరి: ప్రకృత్యా సాధుర్భవతి ।
 రామ: పితృభ్య: పిణ్డానయచ్ఛత్ । స్మృత్యాం ధర్మ: కథ్యతే ।
 జామాతర్నరకృష్యశృంగస్యాశ్రమం రామస్య మాతరోఽగచ్ఛన్ ।
 యాతృర్ననాందరం చాపృచ్ఛత్, సీతా పశ్చాదగచ్ఛత్ పితుర్గృహమ్ ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము.

సీత ఋష్యశృంగునకు నమస్కరించెను.

ఆయన సీతయొక్క ఆడపడుచుభర్త.

విశ్వామిత్రుడు కులము చేత క్షత్రీయుడు. ఆతరువాత అతడు బ్రాహ్మణుడాయెను.

శంబూకుడు వృత్తిచేత కావు.

సీత ఎల్లప్పుడు తనయొక్క అత్తను సంతోష పెట్టును.

రాజుయొక్క మంత్రి రాజనీతిలో నేర్పరి.

స్కృతులలో మనువు యొక్క స్మృతి ఉత్తమము.

మహా రాష్ట్రంలోని యువతుల వినమ్రత స్తుతియోగ్యమైనది.

రాముడు తన సోదరి శారతను చూచెను. తల్లికి నమస్కరించెను.

రాముడు అతని కులమును గూర్చి ప్రశ్నించెను.

జనులు అభ్యుదయమును కోరెదరు.

ఆంగ్లేయులు ఆంగ్లదేశమునుండి ఇక్కడకు వత్తురు.

వేలూరు గ్రామంవద్ద వున్న గుహలలో పెక్కు దైవప్రతిమలు

హరి అనేక రాత్రులను ధ్యానములో గడిపెను. వున్నవి.

కృష్ణునికి చాలామంది కుమార్తెలు ఉండిరి.

పీఠత్యము యశమును కల్పించును.

మనిషి యొక్క స్వభావము అతని చేష్టల వలన తెలియును.

నారాయణుని యొక్క నాశనము అతని దుశ్చేష్టల ఫలితమే.

భైర్యము మానవునకు గొప్ప అలంకారము.

భగవంతునియందు అప్రతిమాప్రేమయే భక్తి అనబడును.

సీతయొక్క ముఖము కాంతిమంతమగు చంద్రబింబమువలె వున్నది.

మానవునిలోని ప్రతిభావికాసము ఉపదేశ ఫలమే.

1 ఇక్కడ 'నీ' ధాతువును ప్రయోగించవలెను.

2 ఇక్కడ కృష్ణ శబ్దమును షష్ఠీ విభక్తిలో, దుహితృ శబ్దాన్ని ప్రథమా విభక్తిలోనూ ప్రయోగించి 'అన్' ధాతువును ప్రయోగించవలెను.

ఏనుగు గతి మందముగా నుండును.

తండ్రి తన కుమార్తెలకు బహుధనము నిచ్చెను.

సోదరి ఇచ్చిన ఉపహారము ఆమె స్నేహచిహ్నము.

అభ్యాసము

1. ఉకారాంతస్త్రిలింగశబ్దములను ఈకారాంత స్త్రిలింగ శబ్దములతో పోల్చిచూడండి.

(అ) ఇకారాంత, ఉకారాంత స్త్రిలింగ శబ్దములలోని మత్వైధ్వై వంటి రూపములు ఏ రూపములను పోలియుండును?

(ఆ) స్వస్వ, మాత్వ, పితృ, నప్తృ, గన్తృ మొదలగు వానిని పరస్పరం పోల్చండి.

2. ఉకార, ఋకారాంతములైన విశేషణవాచకశబ్దముల స్త్రిలింగ రూపములు ఎట్లు ఏర్పడును?

3. సనాందృ, స్వస్వ, రుచి, కీర్తి, వధూ, రజ్జు, నితీ, పృథు మొదలగు శబ్దరూపములను వ్రాయండి.

ఇరువది రెండవపాఠము

క్రియలు "లోడ్" (అజ్ఞాతక ప్రయోగాలు)

పరస్మైపదప్రత్యయములు.

	ఏక,	ద్వి,	బహు
ప్రథమ	తు ,తాత్	తామ్	అన్తు
మధ్యమ	- , తాత్	తమ్	త
ఉత్తమ	ఆని	ఆవ	ఆమ్

ప్రథమ	వదతు , వదతాత్	వదతామ్	వదన్తు
మధ్యమ	వద , వదతాత్	వదతమ్	వదత
ఉత్తమ	వదాని	వదావ	వదామ్

ధాతువులకు లోడ్ లకార ప్రత్యయమును చేర్చుటకు ముందు ఆయా వికరణ చిహ్నములు కూడచేరును.

ఉదా - వద్ + ఆ + తు

పదములు

అన్త న.అసత్యము దుర్గ న.దాటరానిది పూజ్య విణ.గౌరవించ దగిన
 ఆభిధాన న.పేరు వదమ్ న.దృఢంగా ప్రతిక్రియా స్త్రీ. ప్రతీకారము
 పాఠ పుం.పాఠము దగ్గరగా పితృ ద్వి. తల్లిదండ్రులు

డిమ్మ పుం.శిశువు,పిల్లవాడు రస పుం.రసము వి + శ్రమ్ విశ్రాంతి

భద్ర న.మంచి కల్యాణము, శుభమునొందుట

అను + భూ అనుభవించుట సత్వ న.మంచితవము, సత్యము

ఒక జీవము,జంతువు

ప్ర + మద్(చ.గ.ప.ప.) తప్పుట,పొరబడుట, ప్రమాదమునకులోనగుట

మా అ.తేదు,వలదు,కాదు, నిషేధార్థకం

ప్ర + సద్ (సీద్)ప్ర.గ.ప.ప.ప్రసన్నతను చెందుట

वंश పుం.వంశము

वत्स పుం.పిల్లవాడు

सुवर्णकार పుం.స్వర్ణకారుడు, కంసాలి

सर्वदा అ.ఎల్లవేళల

रे रे ఆశ్చర్యార్థకం ఓరి ! ఓరి !

वयस्य పుం. చెలికాడు

शङ्का స్త్రీ. సంశయము

सोम పుం. యజ్ఞములలో ఉపయోగించు నోమరసము.

अनु + स्था నెరవేర్చుట,అనుష్ఠించుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము.

सत्त्वं जयतु ।

वत्स पितरं प्रणम ।

अयोध्यां दूता गच्छन्तु ।

पुत्रावश्वमारोहताम् ।

रे रे मा विनयं त्यजत ।

सख्यौ पुष्पाण्यानयतम् ।

वयस्य!उपवनं प्रविशाव ।

जलं त्यज घृतं पिब ।

कथं व्याघ्राणां संनिधौ निवसानि । नराणां व्याधयो नश्यन्तु ।

లోకో దుర్గాणि తరతు భద్రాणि పश्यతు । బాలకా అనృతం మా వదత ।
 మయూరౌ ప్రాసాదస్య శిఖరే నృత్యతామ్ । ఆసనయోర్నిషీదతమ్ ।
 భూపతయః సర్వదా ప్రజా ధర్మేణ రక్షన్తు । డిమ్భ జననీమాహ్వయ ।
 జనాః సదానందమనుభవన్తు । శత్రోః ప్రతిక్రియामుపదిశత ।
 పితరౌ ప్రసీదతమ్ । సత్యాన్మా ప్రమాద్యామ్ ।
 సువర్ణకారస్సువర్ణం తోలయతు । పిత్రోగృరోశ్చ వచనమనుతిష్ఠ ।
 విశ్రామ్యన్తు పాన్థాస్తరోశ్చాయాయామ్ । పూజ్యాన్పూజయ ।
 క్షాలయతాం హస్తౌ బాలౌ ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుచుము.

మీ పోదరుని నామము చెప్పుము.

బాలులారా ! పాఠశాలకు పోయి మీపాఠములను నేర్చుకొనుడు.

దేవుడు రాజును రక్షించుగాక !

మనము ధీమంతుల ఉపదేశము అనుసరించెదము గాక !

దేవతలు తృప్తిచెందెదరుగాక !

ఓ హరీ ! ఓ మాధవా ! ప్రలాపములు చేయవద్దు.

రామునియొక్క ఫలప్రాప్తి ' గూర్చిన సందేహమును విడుపుము.

ప్రజల శత్రువులు ఆ విధంగా నశించెదరు గాక !

పేదవారికి ధనము నివృత్తుము.

1. ఇక్కడ సప్తమీ భుయోగముండును

మూర్ఖుడా అగ్నిని తాకవద్దు.

అతడు తనవంశముయొక్క గొప్పచరితములను స్మరించుగాక !

మనము జనుల స్తుతులకు అర్హులమగుదుము గాక !

మనము మన మిత్రుల తప్పులు క్షమించెదము గాక !

బాలకా ! నీ తండ్రిని గాఢముగా కౌగలిజ్ఞుకొనుము.

హరి మనస్సు కోపంచేత క్షోభింప బడకుండుగాక !

బాలులారా ! మూగజంతువులను కష్టపెట్టవద్దు ! (గ్ర)

మనము పాపములో కొట్టుకొన కుందుము గాక ! (ధ్ర)

గోపాలుడు గోవులను ఇంటికి తీసుకొని పోవుగాక !

జనులకు బంగారముపైనున్న దురాశ నశించుగాక !

కుమారులిద్దరు తమ తల్లిని ప్రసన్నులాలిని చేయుదురుగాక !

భిక్షుకులు ధాన్యమును ఏరుకొందురు గాక !

మూర్ఖులు ప్రగల్భములు పలుకుదురు గాక !

ఇరవదిమూడవ పాఠము

క్రియలు

లోడ్ (అజ్ఞార్థకము)

ఆత్మసేవదరూపములు.

	ఏక	ద్వి	బహు
ప్ర.పు.	తామ్	ఇతామ్	అంతామ్
మ.పు.	స్వ	ఇథామ్	ఋమ్

(ఆ.పు.)

ऐ

आवहै

आमहै

मोदताम्

मोदेताम्

मोदन्ताम्

मोदस्व

मोदेथाम्

मोदध्वम्

मोदै

मोदावहै

मोदामहै

धातुపులు

वि+जि ఆ.ప. జయించుట

प्रति+पद् అడుగిడుట

मन् చ.గ.ఆ.ప.ఆలోచించుట

पू+నుకొనుట

अव्+लम्ब् ప్ర.గ.ఆ.ప.వ్రేలాడుట, అవలంబించుట

प्र+वृत् ప్రవర్తించుట

పదములు

अभिलाष పు.కోరిక,అభిలాష

आचार పు.ఆచారము,ప్రవర్తన

ऋजुता స్త్రీ.నూటియైన స్వభావముగల

देवदत्त పు.ఒక వ్యక్తిపేరు

सूनु పు.కొడుకు

पात्र न.యోగ్యతగలవ్యక్తి, వస్తువు

प्रश्रय పు.మంచితనము

पार्थिव పు.రాజు

समृद्धि స్త్రీ.సమృద్ధి

विद्या స్త్రీ.విద్య

తెలుగులోనికి అనువదించుము

शत्रुभिः सह युद्ध्यस्व । चित्तं स्वास्थ्यं लभताम् ।

ప్రజానాం హితాయ పార్థివాః ప్రవర్తంతామ్ । కన్యే గీతం శిక్షేతామ్ ।
 నరా ధాన్యస్య సమృద్ధ్యా మోదంతామ్ । భర్తారం సేవేతామ్ ।
 జనానాం ధర్మేఽభిలాషో వర్ధతామ్ । కథం దుఃఖం సహే ।
 కీర్తయే యతామహే । భూపతే విజయస్వ ।
 భ్రాతుర్గుణాన్ మా శ్శ్రాగధ్వమ్ । ఆచారం ప్రతిపద్యేతామ్ ।
 ప్రకాశంతాం పరాక్రమేణ నృపస్య సూనవః । శృగాలౌ మ్రియేతామ్ ।
 శోభంతాం తరవః ఫలానాముద్గమేన । వార్తాః శ్రూయంతామ్ ।
 దురాచారేభ్యః కల్యాణం మా శంసద్ధ్వమ్ । ప్రశ్రయమవల్మ్బస్వ ।
 రమతాం చిత్తం छात्राणां विद्यायाम् । सङ्गीतमारभामहे ।
 ప్రజానాం కల్యాణాయ క్లేశాఃసహ్యంతాం నృపేః । ప్రేక్షస్వ వనస్య శోభామ్ ।
 సంకటేఽప్యనృతం మా భాషావహే । మానిశ్ఠమాశంకేతామ్ ।
 శిష్యా గురూన్ వందద్ధ్వమ్ ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

రాజద్రోహంబారా! భయముతో కంపించండి.

నీవు మామిడిపండును రుచిచూడుము.

మీరు సంస్కృత అధ్యయనము ప్రారంభింపుడు.

భగవంతుని ఆజ్ఞలను మనము శిరసావహించెదముగాక!.

చంద్రుడు ప్రకాశించుగాక!.

రెండు పుస్తకములను ఇక్కడకు తీసుకొవచ్చెదరుగాక !

మీరిద్దరు దేవదత్తుని శత్రువుగా భావించుట లేదా?

జనుల అభ్యుదయము పట్ల సంతోషించుము.

ఓ మూర్ఖుడా! చావుము.

జనులు తమ దుష్టకార్యముల వలన సిగ్గుపడెదరుగాక!

బైషధము యొక్క గుణము పరీక్షించ బడుగాక!

అర్హులకు సంపదలివ్వబడుగాక!

జనులు సత్యమును సర్వదా అన్వేషింతురుగాక!

పాపులను పొగడవద్దు.

వృక్షపు కొమ్మలనుండి పక్షులు ఎగురుగాక.

ఋజువర్తనమును చూసి ధూర్తులు (నవ్విన) నవ్వనిమ్ము.

ధాన్యపురాశులు బ్రాహ్మణులకు యివ్వబడునుగాక!

రాజునకు పుత్రుడు జన్మించుగాక!

నీవు నీకోరికలను పొందెదవుగాక!

నేను మాతండ్రి ఆజ్ఞను ధిక్కరించకుండెదనుగాక!

మనమిద్దరము శత్రువులను జయింతుముగాక!

భృత్యుడు చేసిన తప్పులను యజమాని క్షమించుగాక!

ధనమును కష్టపడి సంపాదించుము, యాచించవద్దు.

ఇద్దరు పిల్లలు అపూపమును రుచి చూచెదరుగాక!

మనమిద్దరము యుద్ధములో చంపబడక ఉండెదముగాక!

ఇరువది నాల్గవపాఠము

ధాతువునకు కృత్ప్రత్యయములు చేర్చుటవలన ఏర్పడు రూపములకు కృదంతములని పేరు. అందులో ఒకటి ' క్త ' ప్రత్యయము. ధాతువునకు ' క్త ' ప్రత్యయమును చేర్చుట వలన ' క్త ' ప్రత్యయాంత రూపమేర్పడును. దీనినే నిష్ఠా రూపమని అందురు. ఇది భూత కాలకర్మణి ప్రయోగార్థమును తెలుపు కృదంతము. ఉదా - శ్చ+త్ = శ్చత్ (క్షప్రత్యయములోని క్ లోపించును) ఈ కృదంత రూపమునకు సుప్ ప్రత్యయములు చేరి మూడు లింగములలో వీని శబ్దరూపములేర్పడును.

పుం.	స్త్రీ.	న.
శ్చత్:	శ్చతా	శ్చతమ్
(వినబడెను)	(వినబడెను)	(వినబడెను)

పైమూడు శబ్దములు వరుసగా రామశబ్దమును రమాశబ్దమును జ్ఞానశబ్దమును పోలియుండును.

క్రమన్ ప్రత్యయరూపము:- ధాతువునకు తుమున్ ప్రత్యయం చేరుటవలన ఈ రూపము ఏర్పడును.

శ్చ+క్రమ్ = శ్చక్రమ్ (వినబడు) (దీనికి విభక్తిరూప ములుండవు. ఇది ఆన్యయ ప్రాయము.)

క్తవా, ల్యా ప్రత్యయములు - శ్చ + త్వా = శ్చత్వా (విన) ' క్త్వా '

ప్రత్యయములోని 'క' కారము లోపించును. ఒకవేళ ధాతువునకు ముందు ఉపసర్గచేరినచో ఇదే అర్థమును సూచించుటకు 'క్వా' ప్రత్యయమునకు 'ల్యప్' ఆదేశమగును. 'ల్యప్' ప్రత్యయంలో 'య' కారము మాత్రమే మిగులును. అను+భ్య (అనుభవించి). ఒక వేళధాతువు చివర ప్రాస్వమైన అచ్చుఉండి ధాతువుముందు ఉపసర్గ చేరినచో ఈ ల్యప్ ప్రత్యయమునకు ముందు త్ అను ప్రత్యయము ఆగమంగా వచ్చి చేరును. అను+కృ+త్య = అనుకృత్య, స+హ+త్య = సंहత్య క్తవా, ల్యప్ ప్రత్యయాంత రూపములు. తుమున్నంత రూపములవలెనే అవ్యయ ప్రాయములు. వీనికి విభక్తిరూపములుండవు. 'య్' కారము తప్ప తదితర కృత్ప్రత్యయములు చేర్చుటకు ముందు చాలా ధాతువులకు ఇడ్ (ఇ) ఆగమంగా వచ్చును. ఇడ్ ఆగమంగా వచ్చు ధాతువులను, సేడ్ ధాతువులని, ఇడ్ ఆగమంగా రాని ధాతువులను అనిడ్ ధాతువులని వ్యవహరింతురు. ప్రాయీకముగా ధాతువుల చివరిలో ప్రాస్వమైన అచ్చు వున్నచో వానికి ఇడ్ ఆగమము రాదు. ఈ అంశము చాలా విస్తృతమైనది. మున్నుండు గమనించవచ్చును. 'శతృ, శానచ్' ప్రత్యయములు రెండుకూడ వర్తమాన వాచక కృదంతములే. ఈ ప్రత్యయములను ఆయా ధాతువులకు చేర్చుటకు ముందు ధాతువు యొక్క ఆయాగణములకు చెందిన చిహ్నములను చేర్చవలెను. శిత్ ప్రత్యయమును పరస్మై పద

ధాతువునకు శానచ్ ప్రత్యయమును ఆత్మవేపద ధాతువునకు చేర్చవలెను. శానచ్ లో ఆన్ అనురూపము మిగులును. ధాతువునకు చివర ఆయాగణముల చిహ్నములను చేర్చిన తరువాత ఆ రూపము 'అ' కారాంతమైనచో ఆన్ ప్రత్యయమునకు ముందు 'మ' కారముఆగమముగా వచ్చి అది. 'మాన' ప్రత్యయముగా మారును. ఈ శత్ - శానచ్ ప్రత్యయాంతములు రెండుకూడ వర్తమానకాల అసమాపక క్రియా రూపములే.

ఉదా - గच्छ + ఆ + శత్ (అత్) = గच्छత్

వర్త్ + ఆ + మాన = వర్తమాన

ఈ శత్ - శానచ్ ప్రత్యయాంతములకు మూడు లింగములలోనూ విభక్తిరూపములుండును. ఉదా -

పుం.	స్త్రీ.	నపుం.
గच्छన్	గच्छంతీ	గच्छత్
వర్తమాన్:	వర్తమానా	వర్తమానమ్

క్ ప్రత్యయముల (జాబితా) పట్టిక

అస్ విసురుట అస్త

ఆప్ పొందుట ఆప్

కమ్ కోరుట క్వాన్త

కృష్ దున్నుట కృష్

క్రమ్ వెళ్లుట, క్రాన్త

క్రౌధ్ క్రోధము, వహించుట క్రౌధ్

క్షాన్త క్షాన్తమిందుట క్షాన్త
 క్షాన్త క్షాన్తమిందుట క్షాన్త
 గాన్త గాన్తమిందుట గాన్త
 త్వాన్త త్వాన్తమిందుట త్వాన్త
 దహ్ దహ్మిందుట దహ్
 దుష్ దుష్మిందుట దుష్
 ధా పెట్టుట,ధరించుట హిత
 నమ్ నమస్కరించుట నత
 పచ్ పంచుట పక్
 పుష్ పోషించుట పుష్
 బన్ధ కట్టుట,ధరించుట బద్ధ
 భుజ్ తినుట,అనుభవించుట భుక్త
 మస్జ్ మునుగుట మగ్న
 ముహ్ మోహ ముచెందుట మూఢ-మూఢ
 యజ్ పూజించుట ఇష్ట
 రమ్ ప్రారంభించుట రంభ
 రుహ్ మొలకెత్తుట రుఢ
 లుమ్ లోభపడుట లుంభ
 వద్ మాట్లాడుట ఉదిత
 వహ్ మోయుట ఉఢ

క్షమ్ క్షమించుట క్షాన్త
 క్షన్త క్షన్తమిందుట క్షాన్త
 గుహ్ దాచిపెట్టుట గూఢ
 త్యజ్ వదలిపెట్టుట త్యక్త
 దిశ్ చూపించుట దిష్ట
 దశ్ చూచుట దృష్ట
 భృష్ గర్వించుట భృష్ట
 నశ్ నశించుట నష్ట
 పద్ వెళ్లుట పత్ర
 ప్రచ్ఛ్ అడుగుట పృష్ట
 భజ్ తినుట,సేవించుట భక్త
 మన్ ఆలోచించుట మత
 ముచ్ వదలిపెట్టుట ముక్త
 మృ చచ్చుట మృత
 యుజ్ కలుపుట యుక్త
 రమ్ ఆడుట,రమించుట రత
 లమ్ పొందుట లంభ
 వచ్ మాట్లాడుట ఉక్త
 వప్ విత్తుట ఉప్త
 విశ్ ప్రవేశించుట విష్ట

వృత్తుండుట వృత్త	శంస్ ప్రశసించుట శస్త
శమ్ శాంతించుట శాంత	శ్లిష్ కౌగలింబుట శ్లిష్ట
సహసహించుట, ఓర్పుకొనుట సోఢ	సృజ్ సృష్టించుట,
	వదిలివేయుట సృష్ట
స్మృశ్ స్మృశించుట స్మృష్ట	హన్ చంపుట హత

య వ ర ల లకు సంప్రసారణము అనే వ్యాకరణకార్యము
 వచ్చినప్పుడు అవి క్రమముగా ఇ త థే ల్ల లు గా మారును. యజ్ -
 ఇష్ట ; వచ్ - ఉక్త

పదములు

అఖిల నిణ.సమస్తము	అభిషేక పు.అభిషేకము
నిర్+అస్ వెదజల్లుట(నిరస్త)	ఉఠజ పు.పఠశాల
ఉద్యత (ఉద్+యమ్ క్తాంతము) సిద్ధము	ఉపాయ పు.ఉపాయము
చేయబడిన, తయారుచేయబడిన	కారాగృహ న.కాం.గారము, జైలు
క్రమ్మకార పు.కుమ్మరి	కూప పు.బావి
క్షేత్ర న.సాగుభూమి, క్షేత్రము	ఉద్+ఖన్ ప్ర.గ.ఉ.ప.తవ్వట
ఘట పు.ఘటము, కుండ	తూణీమ్ అ.ఊరకనే, తూణ్ణి
నిర్+దిష్ నిర్దేశించుట	ని+ధా ఉంచుట భావము
ఉద్+ధ్ ప్ర.గ.ఉ.ప.ఉద్ధరించుట	

వి+నీ వినయముగా ఉండుట

पङ्क पु.బురద

पीडा స్త్రీ.నొప్పి,బాధ

प्रातर् అ.ఉదయము

भङ् ప్ర.గ.ఉ.ప.సేవించుట

प्रति+भाष् ప్రత్యుత్తరమిచ్చుట

అనుభవించుట

मति స్త్రీ.బుద్ధి

मद पु.గర్వము

मूल न.మూలము

मूर्च्छ (ప్ర.గ.ప.ప.)ముర్చిల్లుట

यज्ञिय విణ.యజ్ఞసంబంధమైన

राजपुरुष पु.రాజపురుషుడు

आ+रुह् ఎక్కుట

प्रति+नि+वृत् తిరిగివచ్చుట, నురలుట

समर्थ వి.సమర్థము, శక్తిమంతము

सम्यक् క్రి.వి.మంచిగా,బాగుగా

सर्प पु.పాము

परि+ह प्र.ग.ऊ.प.తొలగించుట,

सारमेय पु.కుక్క

పొరద్రోలుట, పరిహరించుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము

जलं पातुं नदीमगच्छत् ।

कुम्भकारेण घटः कृतः ।

हरिणा सर्पो दृष्टः ।

ग्रामं गन्तुमिच्छामि ।

जनानां पीडा परिहर्तुमीश्वरः समर्थोऽस्ति ।

भार्या त्यक्त्वा वनं गतः ।

रामस्य पीडा नष्टा ।

गृहं प्रविष्टः किङ्करः ।

उपायश्चिन्तितः ।

शम्बूकेन कथितां वार्ता श्रुत्वा रामोऽमुह्यत् ।

నద్యాస్తీరే చిరం విहत్యోటజం నివృత్తా సీతా ।

గృహం ప్రవిश्य क्क मातेत्यपृच्छत् । लक्ष्म्या मदेन स्पृष्टोऽसि ।

रामेण बहवः कूपास्तडागाश्चोत्खाताः ।

एवमुक्तो हरिर्ब्राह्मणाय धनमयच्छत् ।

अश्वमारोढुं मतिर्जाता ।

शत्रूञ् जित्वा नगरीं प्राविशत् ।

सखीभिः पृष्टा ललनाऽलङ्घत ।

क्लेशः सोढः सीतया ।

पृथिव्यां चरितुं यज्ञियोऽश्वो मुक्तः ।

वनात्प्रतिनिवृत्य रामो राज्यं कर्तुमारभत ।

पङ्के पतितां धेनुमुद्धरति ।

रक्षितोऽस्मि देवेन ।

बहूनि काव्यानि पठितानि हरिणा ।

आतपेन क्लान्तास्तरौर्मूलं भजामः ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

మేఘములు వాయువుచేత చెదగరగొట్ట బడినవి.(నిరస్త)

క్షేత్రములు రైతులచే దున్నబడినవి. బీజములు విత్తబడినవి.(కృష్ణ, ౩౮)

ఆచార్యుడు శిష్యునికి విద్యాబోధచేసి వివాహమునకు అనుజ్ఞ నిచ్చెను.

సముద్రము వాయువు వలన కల్లోలితమైనది.(శ్లోక)

కుక్క యొక్క కాలి అడుగులను అనుసరించి అతడు నిర్దేశించ

బడిన ప్రదేశమునకు వచ్చెను.(అన్వృత్య, నిర్దిష్ట)

రావణుని యొక్క భక్తిచేత శివుడు సంతోష్టుడయ్యెను.

దేవుడు మంచివారియొక్క హృదయములలో గుణములు
అనువిత్తనములను వుంచెను.(నిర్దిష్ట)

మీశత్రువును జయించుటకు సిద్ధముగా నుండుము.

చాలామంది సైనికులు యుద్ధములో సహరించబడిరి.

ఆమె భర్తను స్మరించి తిరిగి స్పృహను కోల్పోయినది.(స్మృత్వా, మూఢ)
పట్టాభిషేక సమయంలో కారాగారమునుండి జనులందరు విముక్తిని
పొందిరి.(విముక్త)

శిశువు చంద్రుని పట్టుకొనుటకు కోరును.(స్పృశ్య)

నారాయణునిచేత తన శ్రమకు ఫలితము పొందబడినది.(లాభ్య)

దేవతకు సమస్కరించి అతడు దేవాలయమునుండి తిరిగి

వచ్చెను.(నివృత్త)

హరియొక్క అపరాధములు అతని తండ్రిచే క్షమించబడినవి.(క్షింత)

పర్జితమును అధిరోహించి అతడు సరస్సును చూచెను.(అధిర్హ)

భయమునకు కారణము పోయినది.

అతడు మూర్ఖులను మంచి మార్గములో నడిపించుటకు ప్రయత్నము

శిశువు సముద్రతీరములో త్రవ్వించబడినది.(త్యక్త) చేసెను.

ప్రపంచముయొక్క బాధలను అనుభవించి అతడు సన్యాసి

అయ్యెను.(అన్వృత్య)

మూర్ఖములో చాలా గ్రామములు పైనికులచే దహింపబడినవి. (దాఖ)

అతడు మిత్రునికీ ప్రతుత్సరమునిచ్చి నిశ్శబ్దముగానుండెను.

పా రిభిఃర్శకు కొడుకుపుట్టెను.(జాత)

ప్రాతఃకాలమున నిద్రలేచిన తరువాత మనుష్యులు

తమమధ్యమలన కడుక్కొందురు. (ఉత్థాయ)

రాజాధికారులచేత దొంగలు కట్టివేయబడినారు.(అచ్చ)

అభ్యాసము

जीव, ईक्ष, जन्, स्पृश, हृद्, स्था ढातुप्रत्ययान्तः पा, स्फुर, अट्, निन्द,

శుభ్ర, అనుభ్ర, సహ్ ఘోషువుల యొక్కయు 'కర్తరి', 'కర్కణి' లోట్

రుపములను ప్రయోగించుడు.

ఈ క్రిందివాటిని గుర్తించుము

అ. భూతకాలిక కర్మణి ప్రత్యయము- క్త ప్రత్యయాంతము.

ఆ. వర్తమాన కర్తరి ప్రత్యయము- శత్య ప్రత్యయాలము.

ఇ. వర్తమాన కర్మణి ప్రత్యయము-శత్రు, శానచ్ లకు కర్మణి

రూపమితి.

ఈ ప్రయోజనార్థక ప్రత్యయము-అనుమన్యంత రూపము.

ఉ. ఉపసర్గతో ఉపసర్గతేకుండా భూతకాలిక కర్మణి

ప్రత్యయము-క్వా,ల్డ్ ప్రత్యయంతములు.

3) मन्, यज्, मुच्, खन्, दह्, सृज्, वह्, लभ्, रभ्, श्लिष्, మొదలగు ధాతువులకు పై ప్రత్యయములను చేర్చి రూపములను వ్రాయుడు.

4) స్థా ముందున్న స కారమెప్పుడులోపించును?

ఇరువది అయిదవ పాఠము

సంస్కృత వ్యాకరణములో సాధారణంగా వుండే నిభక్త్యంతములు, ప్రత్యయములు ఏమారుచులేకుండా హలంత వుంలిజ్ స్త్రీలిజ్ శబ్దములకు చేరును. కాని ప్రాతిపదికకు కొన్ని మార్పులు కలుగ వచ్చును. వాటిని మున్ముందు గమనించెదము.

	ఏ.వ	ద్వీ.వ	బ.వ
ప్ర.	స్	औ	अस्
ద్వీ.	अम्	औ	अस्
త్ప.	आ	भ्याम्	भिस्
చ.	ए	भ्याम्	भ्यस्
పం.	अस्	भ्याम्	भ्यस्
ష.	अस्	ओस्	आम्
స.	इ	ओस्	सु,

1. వుంలిజ్మైనా, స్త్రీలిజ్మైనా కొన్ని శబ్దములు మార్పులు పొందక

ఒకేరీతిగా రూపములను పొందును.

ఉదా - భూమత్ (పుం) మరుత్ (పుం) దృషద్ (స్త్రీ)

మరుత్ పుంలింగము

ప్ర.సం.ప్ర	మరుత్ ¹	మరుతౌ	మరుతః
ద్వి.	మరుతమ్	మరుతౌ	మరుతః
తృ.	మరుతా	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భిః
చ.	మరుతే	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
పం.	మరుతః	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
ష.	మరుతః	మరుతోః	మరుతామ్
స.	మరుతి	మరుతోః	మరుత్సు ।

వాచ్ స్త్రీలింగము

ప్ర.సం.ప్ర	వాక్ ²	వాచౌ	వాచః
ద్వి.	వాచమ్	వాచౌ	వాచః

1. శబ్దము చివర ఒకటికంటె ఎక్కువగా హల్లులున్నచో మొదటిది తప్ప మిగిలినవి లోపించును. మరుత్+స్ మరుత్స్ స్ లోపించగా మరుత్ అను రూపమేర్పడును.

2. చ్ చ్ అను అక్షరాలు పరుష వ్యంజనములకు ముందు క్ గా, మృదు వ్యంజనములకు ముందు గ్ గా మారుతాయి. ఇది అనునాపిక

తృ.	వాచా	వాగ్భ్యామ్	వాగ్భి:
చ.	వాచే	వాగ్భ్యామ్	వాగ్భ్య:
పం.	వాచ:	వాగ్భ్యామ్	వాగ్భ్య:
ష.	వాచ:	వాచో:	వాచామ్
స.	వాచి	వాచో:	వాక్షు ¹

భగవత్ పుం.

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్ర.	భగవాన్ ²	భగవంతౌ	భగవంత:
ద్వి.	భగవంతమ్	భగవంతౌ	భగవత:
తృ.	భగవతా	భగవద్భ్యామ్	భగవద్భి:
చ.	భగవతే	భగవద్భ్యామ్	భగవద్భ్య:

ములకు, య వ ర ల కు వర్తించదు. పాలస్త శబ్దాలకు అనునాసికములు య వ ర ల పరరక్షునప్పటికీ, ఇది వర్తిస్తుంది. ఉదా - వాచ్ + యత = వాగ్యత అనునాసికము తప్ప మిగతా ఏ హల్లైనా శబ్దము చివరిలో తన వర్గము యొక్క మొదటి లేదా మూడవ అక్షరంగా మారును.

1. అ, ఆ లు తప్ప ఇతర అచ్చులకు పరమయిన సకారానికి షత్వము వస్తుంది. ఉదా-రామే + సు = రామేషు క వర్గకు రేఫకు పరమయిన సకారానికి షత్వము వస్తుంది. వాక్షు, ద్వాక్షు .

2. వత్ మత్ లతో అంతమగు శబ్దాలకు పుంలింగంలో మొదటి ఐదు రూపాలలో చివరి త్ కు ముందు గ్ కూడ చేరుతుంది.

పం.	భగవత:	భగవద్భ్యామ్	భగవద్భ్య:
ష.	భగవత:	భగవతో:	భగవతామ్
స.	భగవతి	భగవతో:	భగవత్సు
సం.	భగవన్	భగవంతో	భగవంత:

2భగవత్ శబ్దానికి వర్తమాన కాలిక శత్రు ప్రత్యయాంత పుంలిङ्గ రూపాలకు భేదము ప్రథమా ఏకవచనంలోనే ఉన్నది. భగవాన్ అనే రూపము లో దీర్ఘముండగా గచ్ఛన్ అను రూపములో హ్రస్వముంటుంది. గచ్ఛన్ గచ్ఛంతో గచ్ఛంత:

3.. హ లంత నపుంసకలిङ్గ శబ్దాల ప్రథమా, సంబోధన ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తులలో రూపాలిలా వుంటాయి.

जगत् जगती जगन्ति

4.ప్రథమ, చతుర్థ, దశమ గణాల ధాతువులకు వర్తమాన కాలిక 'శత్రు' ప్రత్యయాన్ని చేర్చినపుడు చివరి త్ కుముందు ప్రథమా, సంబోధన ప్రథమా, ద్వితీయా ద్వీవచనములలో న్ చేరును. ఆరవగణములోని ధాతువులకిది నైకల్పికము.

भवत् भवन्ती भवन्ति ప్ర.గ

विशत् - विशन्ती, विशती - विशन्ति ష.గ

పదములు

आपद् स्त्री.ఆపద

आयुष्मत् వి.చిరకాలముజీవించువాడు

గృణవత్ విణ.మంచిగుణములు	జగత్ న.ప్రపంచము
కలవాడు,గుణవంతుడు	దృఢత్ స్త్రీ.రాయి
ధీమత్ విణ.బుద్ధిమంతుడు	పరవత్ వి.పరాధీనుడు
ప్రతిపద్ స్త్రీ.పాద్యమి	వియత్ న.ఆకాశము
భగవత్ విణ.పూజ్యుడు,	భవత్(స.నా) మీరు,తమరు
కీర్తిమంతుడు,దేవుడు	శరద్ స్త్రీ.శరత్కాలము
భూమత్ పు.రాజు	మరుత్ పు.గాలి,వాయుదేవుడు
మूर्తిమత్ విణ.రూపముకలది.	మృద్ స్త్రీ.మట్టి భూమి
యశస్వత్ విణ.గొప్పవైన,పేరుపొందిన	వాచ్ స్త్రీ.మాట,వాక్కు
విద్యుత్ న.మెరుపు	విపద్ స్త్రీ.ఆపద
శ్రీమత్ విణ.సంపన్నమైనది	సంపద్ స్త్రీ.సంపద
సుఖిభాజ్ విణ.సంతోషముపొందువాడు	ఇహ ల.ఇక్కడ
సుహృద్ పు.స్నేహితుడు,మిత్రుడు	उच्चैस् అ.ఉన్నతముగా
हुतभुज् పు.అగ్ని,నిప్పు	అకాల పు. (అ+కాల)
అత్యయ పు.గడచుట నాశము	సరికానివేళ,అకాలము
అధమణ్ పు.అప్పుచేసినవాడు	उद्भव పు.పుట్టుట
अन्तःकरण న.అంతఃకరణము(మనస్సు, బుద్ధి,అహంకారము)	
अभि+अर्थ ద.గ.ఆ.ప.ప్రార్థించుట	जीवित న.జీవితము
उप+ईक्ष् లక్క చేయకుండుట,ఉపేక్షించుట	
उद्धत (క్రంతము) గర్జముగల	कार्तिक పు.కార్తీకమాసము

॥११॥ (१) శాస్త్రపునాండి ఏర్పడినది వుంటున్న, మంచిగా వుంటున్న

తెలుగులోనికి అనువదించుము

నृశంసేभ्यो गुणवतामपि भयं विद्यते ।

चन्द्रस्य प्रकाशः शरद्याह्लादको भवति । सुहृदोर्वचनमलङ्घनीयम् ।

विद्युता सह मेघो वियति वर्तते । वत्स आयुष्मान् भव ।

धीमन्तो लोके यशस्वन्तो भवन्ति । रामो मूर्तिमान् धर्म इव ।

जयतः शत्रून् मोपेक्षस्व । मरुतां भर्तार्जुनं द्रष्टुमिच्छति ।

भवद्भिरादिष्टः किंकरो नगरमगच्छत् । नमो भगवते वासदेवाय ।

पश्यतो गुरोः शिष्येणाविनयः कृतः । विपद्युच्चैः स्थीयते सद्भिः ।

हुतभुजा दग्धमरण्यमपश्यन्नलः ।

दिनेषु गच्छत्सु नारायणः पण्डितोऽभवत् ।

महीं शासति दशरथे भूभृति जनाः सुखभाजोऽभवन् ।

कवीनां वाक्षु माधुर्यमस्ति ।

भवन्तः पुत्रैः सहागच्छन्त्विति श्रीमतो देवस्याज्ञा ।

घटा मृदो विकारा अलङ्काराश्च सुवर्णस्य विकाराः ।

प्राणानामत्ययेऽप्यसन्तः सद्भिर्नाभ्यर्थ्यन्ते ।

शासन्ताम्

शासन्तौ

ॐ

शासत्

शासती

शासन्ति

इह जगति पुत्रस्योद्भव उत्सवस्य हेतुः ।
 सन्देहे सतामन्तःकरणस्य प्रवृत्तयः प्रमाणम् ।
 दृषदि निषण्णो गुरुः शिष्यान् धर्ममुपादिशत् ।
 अधमर्णाः सर्वथा परवन्तो भवन्ति ।
 अकालो नास्ति धर्मस्य जीविते चञ्चले सति ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము
 నారాయణుడు పరులపైన ఆధారపడువాడు కాదు.
 అరణ్యంలో శిలలపై మృగములు కూర్చుండును.
 ఇంద్రుడు దేవతలకు అధిపతి.
 కార్తిక మాసారంభంలో ఉత్సవము జరుగును.
 నేను పాదశాలకు వెళ్లుచున్న బాలుని చూచితిని.
 పంపిస్తుని బహుజనము అనుసరించెదరు.
 ఆపదలో నున్న స్నేహితుని జనులు పరిశ్రమింపెదరు.
 జనులు అశ్వములను చోదనము చేయుటను కృష్ణుడు చూచెను.
 సన్న్యాసులు ప్రపంచమును అరణ్యముగా భావించెదరు.
 దక్షుడైన నారాయణునిచే మంచిగ్రంథము వ్రాయబడినది.
 దుష్టులచే గుణములు గూడ నిందింప బడుదురు.
 జనులు చిరకాలము జీవించుటకు కాంక్షించెదరు.
 దివ్యుడైన సూనపునిచే ఆవిధముగా ధర్మము విధించబడినది.

మృదు భాషణముచే ఆగ్రహము చల్లబడును.

నారదుడు ఆకాశమునుండి అనతరించెను.

మంచివారు ధనము వలన అహంకారము పొందరు.

ఆచార్యుడు స్వర్ణమునకు వెళ్లుచూ ఈవిధముగా ఉపదేశించెను.

అరణ్యంలో నివసించుచున్న రామలక్ష్మణులు సెక్కురు రాక్షసులను
నాశనము చేసిరి.

మీ గౌరవమునకు నేను చాలా సంతసించితిని.

సుఖానుభవము పొందువారి సుఖేచ్ఛ తరచుగా సుఖమును
అనుభవించు కొలది పెరుగును.

గాలి పుప్పును దాని తొడిమనుండి వేరుచేసి తీసుకొని పోవును.

కవులచేత మెరుపు మేధుము యొక్క భార్యగా గణింపబడినది.

అగ్నిని తాకినట్లేత హోతను కూడ అది దహించును.

రాముడు సుసంపన్నునుగు అయోధ్యలో నివసించెను.

ఆభ్యాసము

1) సంస్కృత శబ్దములకు చేరు విభక్తి ప్రత్యయములను
పేర్కొనుము.

2) ఇत् లేక मत् ప్రత్యయాంత నామవాచకముల విభక్తి
రూపములను శత్రుంత విభక్తి రూపములతో పోల్చుము. వీటిని भ्रातृ
వంటి హలంత శబ్దముల విభక్తి రూపములతో పోల్చుము.

3) శత్రు ప్రత్యయారంభ శబ్దముల స్త్రీలింగ రూపములు, నపుంసక లింగములలో ప్రథమా, సంబోధన ప్రథమా, ద్వితీయా రూపములు, వత్, మత్ ప్రత్యయారంభములైన విశేషణ శబ్ద రూపములు ఎట్లేర్పడును ?

4) చ్ జ్ లకు పరుష వ్యంజనములు పరమయినప్పుడు, మృదు వ్యంజనములు పరమయినప్పుడు ఏ యే మార్పులు వచ్చును? ఈ అక్షరములు పదాంతమునందుగడునప్పుడు ఎట్టి రూపము లేర్పడును?

5. స కారము ఏ సందర్భములో ష కారంగా మారుతుంది?

6) प्रतिपद्, हुतभुज्, यशस्वत् పు.స్త్రీ.న కుर्वत् పు.స్త్రీ.న सुखभाज् పు.స్త్రీ.న. आयुष्मत् పు.న. दिशत् పు.స్త్రీ.న. परवत् పు. ఆపద్, चोदयत् పు.స్త్రీ.న. ఇత్యాది శబ్దముల విభక్తి రూపములను పేర్కొనుము.

7) సతి సప్తమీ సన్ షష్ఠీ కృదంత ప్రయోగములను సోదాహరణముగా వివరించుము.

ఇరువది ఆరవపాఠము

అన్నంత, ఇన్నంత నామవాచకములు

నియమములు -

1. హాలంత పుంలిङ्గ, స్త్రీలిङ्గ ప్రథమా, సంబోధన ప్రథమా, -ఏక వచనాలలో अ ప్రత్యయము లోపించును.
 2. ప్రథమైక వచనమునందు హాలాది విభక్త్యంత ప్రత్యయముల నుందున్న अ కు లోపము వచ్చును.
 3. సర్వసామస్థానము¹లలో అన్నంత శబ్దములలోని అకారమునకు దీర్ఘము వచ్చును. ఇన్నంతశబ్దములలోని ఇ కారమునకు ప్రథమైక వచనంలో మాత్రమే దీర్ఘము వచ్చును. ఈ నియమము నపుంసక లిङ्గశబ్దములకు నర్తించదు. కాని అన్నంత, ఇన్నంత శబ్దములైన నపుంసక లిङ्గశబ్దములలో ప్రథమా, సంబోధన ప్రథమా, ద్వితీయా విభక్తుల బహువచన రూపములలో ఈ "అ" కార "ఇ" కారములకు దీర్ఘము వచ్చును.
 4. ద్వితీయా బహువచన ప్రత్యయమైన अस् ప్రత్యయం మొదలుకొని అజంతప్రత్యయములకు ముందు ఈ అన్నంత
-
1. ప్రథమా విభక్తి రూపములు. ద్వితీయా విభక్తిలోని ఏకవచన, ద్వీవచనములకు సర్వసామస్థానములు అని పేరు.

ధాతువులలోని ఆ కారమునకు లోపము వచ్చును. కాని లోపించ
బోవు ఈ "అ" కారము కంటే ముందు సంయుక్తాక్షర మున్నచో ఆ
సంయుక్తాక్షరమునకు చివర మ్ లు కాని పున్నచో ఇట్టి లోపము
వర్తించదు. ఇదే నియమము పుంలిङ्గ నపుంసకలిङ्గ శబ్దముల లోని
సప్తమీ ఏకవచన రూపములకు బచ్చికముగా వర్తించును. అట్లే ఈ
నియమము అన్నంతనపుంలిङ्గశబ్దములలోని ప్రథమా,సంబోధన
ప్రథమా,ద్వితీయ ల ద్వీవచనములకునూ బచ్చికంగా వర్తించును.
5. అన్నంత ఇన్నంత శబ్దముల పుంలిङ्గ రూపములలో సంబోధన
ప్రథమైక వచనము ప్రాతిపదికను పోలియే వుండును. ఆత్మన్,
రాజన్, దండిన్.

రాజన్ పుంలిङ्గము

	ఏ.వ	ద్వీ.వ	బ.వ
ప్ర.వి.	రాజా	రాజానౌ	రాజాన:
ద్వీ.వి	రాజానమ్	రాజానౌ	రాజ:
తృ.వి.	రాజా	రాజభ్యామ్	రాజభి:
చ.వి.	రాజే	రాజభ్యామ్	రాజభ్య:
పం.వి	రాజ:	రాజభ్యామ్	రాజభ్య:
ష.వి.	రాజ:	రాజో:	రాజామ్
స.వి.	రాజి,రాజని	రాజో:	రాజసు
సం.స	రాజన్	రాజానౌ	రాజాన:

आत्मन् పుంలిङ्గము

ప్ర.వి	आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
ద్వి.వి	आत्मानम्	आत्मानौ	आत्मनः
తృ.వి.	आत्मना	आत्मभ्याम्	आत्मभिः
చ.వి.	आत्मने	आत्मभ्याम्	आत्मभ्यः
పం.వి.	आत्मनः	आत्मभ्याम्	आत्मभ्यः
ష.వి.	आत्मनः	आत्मनोः	आत्मनाम्
స.వి.	आत्मनि	आत्मनोः	आत्मसु
సం.ప్ర.	आत्मन्	आत्मानौ	आत्मानः

नामन् నపుంసకలిङ्గము

ప్ర.వి.	नाम	नामनी, नाम्नी	नामानि
ద్వి.	नाम	नामनी, नाम्नी	नामानि
తృ.	नाम्ना	नामभ्याम्	नामभिः
చ.	नाम्ने	नामभ्याम्	नामभ्यः
పం.	नाम्नः	नामभ्याम्	नामभ्यः
ష.	नाम्नः	नाम्नोः	नाम्नाम्
స.	नाम्नि, नामनि	नाम्నोः	नामसु
సం.	नामन्, नाम	नामनी, नाम्नी	नामानि.

శశిన్ పుంలింగము

ప్ర.	శశీ	శశినౌ	శశినః
ద్వి.	శశినమ్	శశినౌ	శశినః
తృ.	శశినా	శశిభ్యమ్	శశిభిః
చ.	శశినే	శశిభ్యమ్	శశిభ్యః
పం.	శశినః	శశిభ్యమ్	శశిభ్యః
ష.	శశినః	శశినోః	శశినామ్
స.	శశిని	శశినోః	శశిషు
సం.	శశిన్	శశినౌ	శశినః

భావిన్ నపుంసకలింగము.

ప్ర.	భావి	భావిनी	భావీని
ద్వి.	భావి	భావిनी	భావీని
సం.	భావిన్, భావి	భావిని	భావీని

మిగతా విభక్తిరూపములు శశిన్ శబ్దరూపముల వలెనే అన్వయించుకొనవలయును.

పదములు

అనుజీవిన్ పు. సేవకుడు, దాసుడు అంతరాత్మన్ పు. అంతః

అపరాధిన్ పు.అపరాధి	అశమన్ పు.రాము
ఆత్మన్ పు.ఆత్మ	కమన్ న.పని,కృత్యము
ఉత్సాహిన్ విణ.(ఉత్సాహ్ పు.తొడుతొడపై కూర్చున్నవాడు	
కశ్చుకిన్ పు.అంతః పురమునందలి సేవకుడు, పరిచారకుడు	
కుశలిన్ వి.వేర్పరి,కౌశలముగలవాడు	క్షయిన్ వి.క్షీణించువాడు
క్షేత్రగామిన్ వి.క్షేత్రమునకు వెళ్లువాడు	చమన్ న.చర్మము,తోలు
నామన్ న.పేరు,అభిధానము	పక్షిన్ పు.పక్షి
ప్రాణిన్ పు.ప్రాణిమనుష్యాదులు	ప్రేమన్ న.ప్రేతి,స్నేహము
ప్రియవాదిన్ విణ.ప్రియంగా మాట్లాడువాడు	మూర్ధన్ పు.తల
ఫలాశిన్ విణ.పు.న.ఫలములు తినువాడు	రాజన్ పు.రాజు
బ్రహ్మన్ పు.బ్రహ్మదేవుడు,సృష్టికర్త	సదాన్ న.ఇల్లు
భావిన్ విణ.జరుగనున్నది,భవిష్యత్తు	సీమన్ స్త్రీ.పొద్దు
మహిమన్ పు.గొప్పదనము,మహిమ,గొప్పవాడు	హేమన్ న.బంగారము
లఘిమన్ పు.తేలిక,లఘుత్వము	స్వామిన్ పు.యజమాని
వర్తమన్ న.మార్గము,బాట,తోవ	విశ్వకర్మన్ పు.దేవశిల్పి
మేధావిన్ వి.మేధావి,బుద్ధిమంతుడు	యోగిన్ పు.సాధువు,యోగి
శిఖరిన్ పు.పర్వతము,కొండ	శూలిన్ పు.శివుడు

1. ఇన్నంత విశేషణములకు స్త్రీలింగములో ఇవ్ కు ఈ చేర్చవలెను.
ఉదా - మేధావినీ - బుద్ధిమంతురాలు.స్త్రీ.

అనర్థ పు.సప్తము,దుఃఖము	అంతఃపుర న.రాణివాసము
అమాత్య పు.మంత్రి	అంబర న.ఆకాశము
అర్థ పు.పస్తవు,సంఘటన,సందర్భము	
అవతరత్ (అవ+తృ శత్రంతము) దిగుచున్న	
ఆత్మజా స్త్రీ.పుత్రిక,బిడ్డ	ఆరమ్భ పు.ప్రారంభించుట
उपकार పు.సహాయము చేయుట	उपानह ¹ స్త్రీ.కాలి చెప్పు
कुण्ठित (కుంఠ్+క్తంతము) కుంటుబడిన	
आविस्+कृ (आविष्कृ)ఆవిష్కరించుట,చూపుట బయట పెట్టుట	
केवलम् క్రి.వి.కేవలము,అంతే	
कैकेयी స్త్రీ.దశరథుని చిన్నభార్య	कौशल न.తేర్పు,తేర్పరితనము
क्रमेण క్రమ తృ.వి.వి.క్రమంగా	
गण् ద.గ.తెక్కించుట	गुरुविण्.పొడవైనది,గురువైనది
जगत्कर्तृ పు.జగత్తును సృష్టించువాడు	जीविका स्त्री.జీవనోపాయము
दिन न.దినము	दुष्ट (दु ३+క్తంతము) చెడు
दूर वि.దూరము	दैव्य न.దీవావస్త
द्व (द.ग.३.३).ద్రవించుట	न कदापि ఎప్పుడును కాదు

1. ఈపదములో ह् కొన్నిచోట్ల त् గా మరికొన్ని చోట్ల దకారము ద్గా మారుతుంది.

నిర్మిత (నిర్+మా+క్తాంతము) పుట్టించినది, నిర్మించబడినది
నివేశిత(ని+విశ్+క్తాంతం) ఉంచబడినది.

నిర్వృతిమత్ వి.సుఖవంతుడు	మధురమ్ క్రి.వి.తీయని
పరార్థ పు.రండవసగము, రెండవది	पूर्वार्థ పు.మొదటిసగము
पश्चात् అ.తరుపరి, తరువాత	पुण्यवत् వి.పుణ్యవంతుడు
प्रसन्न (ప్ర+సద్+క్తాంతము) ప్రసన్నుడు	
प्रियवादित्व న.ప్రియంగా పలుకుట	बुद्धि స్త్రి.బుద్ధి, నూతి
यात्रिक పు.యాత్రలు చేయువాడు	वृद्धिमत् వి.వృద్ధిపొందుచున్న
सम्+लक्ष् (ద.గ)చూచుట	लघु విణ.చిన్న, తేలికైన
वसुदेव పు.కృష్ణుని తండ్రి	विनाश పు.వినాశము
विशुद्धि స్త్రి.విశుద్ధత, స్వచ్ఛత	व्याली స్త్రి.అడపులి
विश्वास పు.విశ్వాసము, నమ్మకము	सुख న.సుఖము
शुभ విణ.మంచి, గుణవంతమైన	श्यामिका స్త్రి.నలుపు
श्रवण న.వినుట	श्रीषेण పు.ఒక వ్యక్తిపేరు
साशङ्क విణ.సందేహముతో కూడిన	स्वप्न పు.కల
सोत्कण्ठ వి.ఉత్సాహకలకలవాడు	

తెలుగులోనికి అనువదించుము

योगिनः फलशिनो भवन्ति ।	अपराधिनं मा क्षमस्व ।
अनुजीविने कुप्यति भर्ता ।	दशरथस्य पुत्रो नाम्ना रामः ।

ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते । राजन् कुशली भव ।

कञ्चुकी राज्ञामान्तःपुरेऽधिकृतः पुरुषः ।

भाविनोऽनर्थाज्ञातुं न समर्थोऽस्ति जनः ।

अश्मभिरश्वस्य गतिः कुण्ठिता ।

जगत्कर्तुर्महिम्नां फलं सर्वत्र दृश्यते ।

क्षेत्रगामिना वर्त्मना गच्छन्तं यात्रिकमपश्यम् ।

जनस्य कल्याणाय यतमानेन रामेणात्मा क्लेशमुपानीयत ।

आत्मनः पुत्राणां कर्मसु कौशलं प्रशंसति ।

कृष्णो वसुदेवस्य सद्मनि वसन्नम्बरादवतरन्तं नारदमपश्यत् ।

श्रीषेणस्य राज्ञो महिषी सूर्यं चन्द्रं चात्मन उत्सङ्गवर्तिनौ

स्वप्नेऽपश्यत् ।

अपराधिनः पुरुषान्दण्डयन्तु राजानः ।

अश्मनैव निर्मितं दुष्टानां हृदयं परकीयस्य दुःखस्य श्रवणेन न

कदापि द्रवति ।

शुभानां कर्मणामारम्भः कल्याणाय ।

जगतः कुटुम्बिनं मन्यत + आत्मानं साधुः ।

प्राणिनामुपकारायैव साधूनां जगति जीवितम् ।

प्रियवादिनां प्रियवादित्वं दैन्यं गण्यते शठैः ।

अज्ञानादात्मनो विनाशायैव केवलं राज्ञा दशरथेन व्यालीव

कैकेय्यात्मनः सद्मनि निवेशिता ।

ప్రసన్నో భవతోఽంతరాత్మా ।

దినస్య పూర్వార్థే వృక్షాణాం చాయా ఆరమ్భే గుర్యః క్రమేణ చ క్షయిణ్యః

పరార్థే తు పురా లఘవః పశ్చాన్న వృద్ధిమత్యః ।

हेमः संलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा ।

సంస్కృత ములోనికి అనువదించుము

దేవదత్తుడు మేధావి.

తండ్రి(తన)కొడుకును ప్రేమతో కాగలిఁబుకొనెను.

నలుడు విశ్వకర్మ పుత్రుడు.

పక్షులు ఆకాశములో ఎగురును.

సేవకులు శమ ప్రభువును అనుసరించురు.

చెట్లు పర్వతములపై పెరుగును.

నేను పిల్లల సేర్పను గుర్తు తెచ్చుకొనుటలేదు.

చెప్పలు చర్మముతో చేయబడును.

హరిసాశము అతని గుష్కృతముల పరిణామమే.

అసరాధులైన మానవుల యొక్క మనస్సులు ఎప్పుడును

శంకించుచునే యుండును.

రాజసందేశము కంచుకెచే రాజునకు వినిపించబడినది.

మధురముగా మాట్లాడుచునే నిజమును చెప్పుటాను.

ఈ సనుస్తస్పృష్టి బ్రహ్మనుండి ఆవిర్భవించినదే.

నరులు జరగ బోవుదానిని తెలుసుకొనుటయందు ఆసక్తిగలవారై
వుందురు.

యశులచేత తను అంతఃకరణములలో శివుడు వెతకబడును.

రాజు శత్రువుల శిరస్సుపై తనపొదములనుంచెను.

సుశిక్షుతుడైన వ్యక్తి సత్సవర్తననుండి తొలగడు.

దూరదేశములో ఉన్నపుత్రుల కుశలవార్తవిని అతడు ప్రమోదము
నొందెను.

తను సంతానముపై ప్రేమ కలిగి యుండుచు జంతువులలో కూడ
యున్నది.

ఫలాహారములకు ఆరణ్యములో జీవిక సులభము.

అతడు అతిథులను తన ఇంటిలో దేవతలవలె పూజించెను.

మానవుడు బుద్ధికుశలత వలన గొప్పవాడగును.

ప్రజల విశ్వాసము చూరగొన్న రాజే మంచిరాజు.

మనుష్యుల సంకుచితత్వము (వారల) పనులచే బయట

పెట్టబడును.

బ్రహ్మ పర్యవేక్షణములను సశువులను ఆకాశమును సృజించెను.

పరీక్ష

1. 'అన్నంత నామనాచకాలలోని నకారమెప్పుడు లోపించును?

విప్పుడు ఆ కారములోపించదు. ఉదాహరణములను చూపించండి.

(అన్ అంతముందు న్నది అన్నంతము)

2. అన్నంత నామవాచకములను శబ్దములను పేర్కొని వానిని

ఇన్నంత (ఇన్ అంతముందున్నది) శబ్దములతోపోల్చుము.

3. మ్నన్ ఇత్యాది శబ్దముల విభక్తి రూపములను పేర్కొనుము.

4. ఇన్నంత విశేషణ వాచక స్త్రీలింగ శబ్దములు ఎట్లు ఏర్పడును?

5. జ, ణ, నకారములు ఎప్పుడు ద్విత్వమునొందును?

6. నామవాచక అథవా క్రియావాచక పదములు ఏ ఐ ఓ ఔలతో

అంతమై అచ్చు పరముగ వున్నచో ఏ మార్పులుకలుగును?

ఇరువది ఏడవపాఠము

నామవాచకములు

సకారాంతములు वस् ईयम् ऐयस् ప్రత్యయాంత నామవాచకములు.

1. సకారాంత నామవాచకముల ప్రథమైకవచన స్ ప్రత్యయము

లోపించును. దానికి ముందు హ్రస్వ అకారమున్నచో అది

దీర్ఘమగును. ప్రాతిపదికయందలి స కారము విసర్గగా మారుతుంది.

2. హలాదులైన విభక్త్యంత ప్రత్యయముల ముందున్న స కారము

విసర్గగా మారుతుంది. ఆ విసర్గ విభక్త్యంతములతో చేరి సంధి

నియమముల ప్రకారము మళ్లీ మారుతుంది. సంధినియమములు

ईयस् एयस् ప్రత్యయాంతనామవాచకములకు గూడా వర్తించును.

3. वस् ప్రత్యయాంతములు మరియు ईयस् లేదా एयस् ప్రత్యయాంత నామవాచకముల పుంలింగ ప్రథమా విభక్తి మూడు వచనములు ద్వితీయా విభక్తి ఏక, ద్వీవచనములు ఈ ఐదింటి యందు (సర్వనామస్థానములందు) చివరి స కారమునకు ముందు సకారము ఆగమంగా వస్తుంది. ప్రక్కవేవున్న హ్రస్వ అకారము దీర్ఘమౌతుంది. కావున ప్రథమైకవచనము वान् మరియు यान् లుగా మారుతాయి..

4. సకారాంతపుంలింగ శబ్దములలో ద్వితీయా బహువచన ప్రత్యయము నెదురుకొని అజాది విభక్త్యంతములందున్న ప్రత్యయములకు నపుంసకలింగ శబ్దముల ప్రథమా సంప్రథమా, ద్వితీయా, ద్వీవచన రూపముల చివరనున్న ఈకారమునకున్నూ, వస్ ప్రత్యయములోని "స" కారమునకు ఈ కారము ఆదేశముగును.

5. నపుంసకలింగ నామవాచకముల ప్రథమా, సంప్రథమా, ద్వితీయా ఏకవచన రూపములందు సకారముకంటే ముందున్న హ్రస్వ అకారము దీర్ఘముకాదు. బహువచన ఇకారముకంటే పూర్వమున్న ఉపాంత్యమగు(penultimate) అచ్చుకూడా దీర్ఘముకాదు మరియు

దానిముందు అనునాసికము ఆగమంగా నస్తుంది.

ర. ఈ పైన పేర్కొనిన అన్ని నామవాచకములలో సంబోధన ఏకవచనమునందు ఉపాంత్యస్వరము దీర్ఘముకాదు. ఉదా -

చంద్రమన్, విద్వన్ ఇత్యాదులు

ఉపాంత్యము=ఉపధ(penultimate).

చంద్రమస్ పుంలింగము

ప్రథమా	చంద్రమా:	చంద్రమసౌ	చంద్రమస:
ద్వితీయా	చంద్రమసమ్	చంద్రమసౌ	చంద్రమస:
తృతీయా	చంద్రమసా	చంద్రమోభ్యామ్	చంద్రమోభి:
చతుర్థీ	చంద్రమసే	చంద్రమోభ్యామ్	చంద్రమోభ్య:
పంచమీ	చంద్రమస:	చంద్రమోభ్యామ్	చంద్రమోభ్య:
షష్ఠీ	చంద్రమస:	చంద్రమసో:	చంద్రమసామ్
సప్తమీ	చంద్రమసి	చంద్రమసో:	చంద్రమ:సు-స్సు
సంబోధన	చంద్రమ:	చంద్రమసౌ	చంద్రమస:

విద్వస్ పుంలింగము

ప్రథమా	విద్వాన్	విద్వాసౌ	విద్వాస:
ద్వితీయా	విద్వాసమ్	విద్వాసౌ	విదుష:

తృతీయం	విదుషా	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భి:
చతుర్థీ	విదుషే	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్య:
పంచమీ	విదుష:	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్య:
షష్ఠీ	విదుష:	విదుషో:	విదుషామ్
సప్తమీ	విదుషి	విదుషో:	విద్వత్సు
సంబోధన	విద్వన్	విద్వాंसో	విద్వాंस:

శ్రేయస్ పుం.

ప్రథమా	శ్రేయాన్	శ్రేయాंसౌ	శ్రేయాंस:
ద్వితీయా	శ్రేయాंसమ్	శ్రేయాंसౌ	శ్రేయస:
తృతీయం	శ్రేయసా	శ్రేయోభ్యామ్	శ్రేయోభి:
చతుర్థీ	శ్రేయసే	శ్రేయోభ్యామ్	శ్రేయోభ్య:
పంచమీ	శ్రేయస:	శ్రేయోభ్యామ్	శ్రేయోభ్య:
షష్ఠీ	శ్రేయస:	శ్రేయసో:	శ్రేయసామ్
సప్తమీ	శ్రేయసి	శ్రేయసో	శ్రేయ:సు-స్సు
సంబోధన	శ్రేయన్	శ్రేయాंसౌ	శ్రేయాंस:

मनस् नपुंसकलिङ्गम्

ఏ.వ

ద్వి.వ

బ.వ

ప్రథమా

సం.ప్రథమా

मनः

मनसी

मनांसि

द्वितीया

మిగిలిన రూపములు చంద్రమస్ శబ్దమును పోలియుండును.

तस्थिवस् नपुंसकलिङ्गम्

ప్రథమా

సం.ప్రథమా

तस्थिवत्

तस्थुषी

तस्थिवांसि

द्वितीया

మిగిలిన రూపములు విద్వస్ శబ్దమును పోలియుండును

अचिस् स्त्रीलिङ्गम्

ప్రథమా

अचिः

अचिषौ

अचिषः

द्वितीया

अचिषम्

अचिषौ

अचिषः

तृतीया

अचिषा

अचिभ्याम्

अचिभिः

चतुर्थी

अचिषे

अचिभ्याम्

अचिभ्यः

पंचमी

अचिषः

अचिभ्याम्

अचिभ्यः

षष्ठी

अचिषः

अचिषोः

अचिषाम्

సప్తమీ	అర్చిషి	అర్చిషో:	అర్చి:షు - షు
సంబోధనా	అర్చి:	అర్చిషౌ	అర్చిష:

పదములు

అధ్యుషివస్ విణ. నివసించినవాడు	కనీయస్ విణ. చిన్న
చక్షుస్ న. కన్ను	చంద్రమస్ పుం. చంద్రుడు
ఛందస్ న. వేదము	తపస్ న. తపస్సు
జ్యాయస్ విణ. ఒకరికంటె పెద్దవాడు	తమస్ న. చీకటి
తస్థివస్ విణ. కూర్చున్నవాడు	తేజస్ న. కాంతి, ప్రకాశము
దివౌకస్ పుం. స్వర్గనివాసి	ధనుస్ న. ధనుస్సు
దుర్వాసస్ పుం. దుర్వాస ఋషి	నభస్ న. ఆకాశము
పయస్ న. నీరు	ప్రేయస్ విణ. మిక్కిలి ఇష్టుడు
భూయస్ న. చాలాగోష్ఠివాడు	మనస్ న. మనస్సు, చిత్తము
యశస్ న. కీర్తి	రక్షస్ న. రాక్షసుడు
రజస్ న. ధూళి, పరాగము, పుప్పొడి	వక్షస్ న. వక్ష:స్థలము
వచస్ న. మాట, పలుకు	వనౌకస్ విణ. వనవాసి
వయస్ న. వయస్సు	వాసస్ న. వస్త్రము
విద్వస్ విణ. విద్వాంసుడు	వేధస్ పుం. బ్రహ్మ
శిరస్ న. తల	శ్రేయస్ విణ. శ్రేయస్సు
సరస్ న. సరస్సు	హవిస్ న. హోమద్రవ్యము

అవిచలిత (అ+ వి+చల్ +త)చలించనిది

అధర్మ పుం. అధర్మము

అనంతరమ్ క్రి.వి. తరువాత

అభూమి స్త్రీ. స్థానముకానిది

కण्टక పుం.న. ముల్లు

కీచక పుం. కీచకుడు

కుశ పుం. రాముని కుమారుడు

కృత. కృ+త చేయబడిన

కృతే అ.కొరకు

గుణిన్ గుణవంతుడు

జీర్ణ, జృ+త జీర్ణమైన

దరిద్ర విణ. బీదవాడు, దరిద్రుడు

దారుణ విణ. భయంకరము

ద్వారకా స్త్రీ. ఒకనగరము

నవ విణ. కొత్తది

నిశ్చేష్ట విణ. అచేతనము

పరిహిత (పరి + ధా) ధా+త

పూజాస్థాన న. పూజాస్థానము

ఉంచిన, ధరించిన

ప్రియవదా స్త్రీ. బాగుగామాట్లాడునిది.

వర పుం. వరము

భగీరథ పుం. సూర్యవంశపురాజు

శాఖా స్త్రీ. కొమ్మ

మహారాజ పుం. మహారాజు

లిङ్గ న. లిङ్గము

శ్వేత విణ. తెల్లనివాడు

ప్ర + అస్ విసరిజేయుట

సంతప్త సమ్ + తప్+త తపించిన

हरण న. తీసుకొనిపోవుట

సహసా అ.అనాలోచితముగా, వెంటనే వి + ఆప్ వ్యాపించుట

उद् + यत् శతృప్ర. ఉదయించుచున్న వ్రజ్ (ప్ర.గ.ప.ప.) వెళ్లుట

आ + श्रि ప్ర.గ.ఉ.ప.ఆశ్రయించుట

आ + ह् ప్ర.గ.ప.ప. తినుట, బలిజచ్చుట, కూర్చుట

తెలుగులోనికి అనువదించుము

మునయో వనౌకసోఽభవన్ । దేవాన్ దివౌకసో వదన్తి ।
 కనీయాసం భ్రాతరమాహ్వ । కుశో లవస్య జ్యాయాన్ భ్రాతా ।
 ప్రేయసో జనాన్ స్మరన్తి । ఉదన్తం చన్ద్రమసం ప్రేక్షస్వ ।
 తమోభిర్నభో వ్యాప్యతే । వాససీ పరిహితే కన్యయా ।
 విద్వద్ధిరుపదిష్టో దశరథో యజ్ఞమాహరత్ । శ్రేయసే యతతే ।
 బహుని హవీష్యగ్రౌ ప్రాస్యన్తి ।
 నగరస్య సమీపే తస్థివద్రాజసేన్యమపశ్యమ్ ।
 భీమేన వక్షసి తాడితః కీచకోఽమృతమ్ ।
 సూర్యస్య తేజసా సన్తాప్తః పాన్థశ్చాయామాశ్రయతే ।
 ద్వారకామధ్యుషుషో జనస్య సమ్పదో మనసోఽప్యభూమిరభవన్ ।
 వసిష్ఠస్య వచాన్సి శ్రుత్వా విశ్వామిత్రేణ సహ రామస్య గమనం
 దశరథోఽన్వమన్యత ।
 గుణాః పూజాస్థానం గుణిషు న చ లిङ్గం న చ వయః ।
 కైకేయ్యాః దారుణం వచః శ్రుత్వా మహారాజో దశరథః సహసా
 భూమావపతన్నిశ్చేష్టశ్చాభవత్ ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము.

హరి తన మాటలతో (తన) తల్లిని సంతోషపరచెను.
 నారాయణుని తమ్ముడు కాశీలో వున్నాడు.

పాణిని మహర్షి వేదములను భందస్సులని పేర్కొనెను.

గాలి పువ్వులనుండి పుప్పొడిని కొనివచ్చును.

రాజుఁడొక్క కీర్తిభూమి యంతట వ్యాపించుగాక !

ప్రియంపద దుర్వాసునివద్దకు వెళ్లి క్షమాభిక్షను కోరెను.

హరి (తన) కన్నులతో గుర్రములను నడుపుతున్న పారథిని చూచెను.

రాముడు (తన) తమ్ములచే సేవింపబడెను.

పనములలో నివసించు ఋషుల అశ్రమములు వృక్షముల కొమ్మలతోను, ఆకులతోను నిర్మింపబడును.

భగీరథుడు (తన) తపస్సుచే బ్రహ్మదేవుని సంతోషపరచెను.

సరస్సులలోని నీటిలో కమలములున్నవి.

రాజు నిద్వాంసులను గౌరవించును.

నరుడు జీర్ణములైన పాతబట్టలను వదిలిపెట్టి కొత్తవానిని ధరించినట్లు ఆత్మపాతశరీరములను వదిలి కొత్తవానిలో ప్రవేశించును.

రఘుమహారాజు తన ధనుర్పాణములతో, భూమిని జయించెను.

అగ్నిలో వేసిన హోమద్రవ్యములను అగ్నిజ్వలదేవతలకందించును.

అయోధ్యలో నివసించు ప్రజలు సుఖముగా నుండిరి.

వెలుతురు తరువాత చీకటి, చీకటి తరువాత వెలుతురు వస్తుంది.

ముళ్ళపైనున్న నలసు వదిలిపెట్టి పక్షులు ఆకాశములోకి ఎగిరిపోయినవి.

బీదల ద్రవ్యమును హరించుట మహా పాపము.

యోధులు కీర్తికొరకు మృత్యువుకైనను భయపడరు.

తమ్ముడు, అన్నను అనుసరించినాడు.

అతడు దేవతలనుండి అనేక వరములను పొందినాడు.

గుణవంతులకు ప్రాణం కంటే సత్యము ప్రీయమైనది.

దేవుడు స్థిరచిత్తులైన భక్తులచే పొందదగినవాడు.

విద్వాంసుడు అన్నిచోట్ల (ఎల్లయెడల) గౌరవింపబడును.

అభ్యాసము

1. అస్, ఇస్, ఐయస్, ఐయస్, వస్, ఈ ప్రత్యయములు చివరననున్న శబ్దములయొక్క విభక్తిరూపములను తులనాత్మకంగా పేర్కొనుము.
2. వస్ ప్రత్యయమునందలి వకారము ఉ గా ఎపుడుమారును.
3. వస్, ఐయస్, ఐయస్ ప్రత్యయాంతసామవాచకముల స్త్రీలింగ రూపములను పేర్కొనుము.
4. నభస్, ధనుస్, జగ్మివస్ పుం - స్త్రీ - న. లఘీయస్ పుం. స్త్రీ. పయస్ చక్రవస్ పుం. స్త్రీ. న. జ్ఞాయస్ పుం. స్త్రీ. న. చక్షుస్, వనౌకస్ పుం. స్త్రీ, సేదివస్ పుం. స్త్రీ. న. మొదలగు శబ్దములను వ్రాయుము.

ఇరువది ఎనిమిదవ పాఠము

క్రియలు - విధ్యర్థకములు

పరస్మైపదము¹

విధిలిజ్

అనద్యతనభూతకాలము లజ్

ని.వ

ద్వి.వ

బ.వ

ఏ.వ

ద్వి.వ

బ.వ

ప్ర.పు.	ఇత్	ఇతామ్	ఇయస్	త్	తామ్	అన్
మ.పు.	ఇస్	ఇతమ్	ఇత్	స్	తమ్	త
ఉ.పు.	ఇయమ్	ఇవ	ఇమ్	అమ్	వ	మ

ఆత్మనేపదము

విధిలిజ్

అనద్యతనభూతకాలము లజ్

ప్ర.పు.	ఇత్	ఇయాతామ్	ఇరన్	త	ఇతామ్	అన్త
మ.పు.	ఇథాః	ఇయాథామ్	ఇఱమ్	థాః	ఇథామ్	ఱమ్
ఉ.పు.	ఇయ	ఇవహి	ఇమహి	ఇ	వహి	మహి

1. ఈ విధిలిజ్ ప్రత్యయములు, అనద్యతనభూతకాల ప్రత్యయములను పోలి యున్నవి. పరస్మైపదములో విధిలిజ్లోని 'ఇ' అనే అంశమును తొలగిస్తే ఇవి భూతకాలిక ప్రత్యయములతో సమానము. ప్ర.పు.బ.వ. మూత్రము ఇయస్ అనే ప్రత్యయము ఉన్నది.

విధ్యర్థకప్రత్యయములు చేర్చుటకు ముందు ఆయాగణములకు సంబంధించిన చిహ్నములను చేర్చవలెను.

పదస్మైపదము

	వీ.వ	ద్వీ.వ	బ.వ
ప్ర.పు.	వసేత్	వసేताम्	వసేयुः
మ.పు.	వసే:	వసేतम्	వసేत
ఉ.పు.	వసేయమ్	వసేవ	వసేమ

ఆత్మనేపదము

ప్ర.పు.	युध्येत	युध्येयाताम्	युध्येरन्
మ.పు.	युध्येथाः	युध्येयाथाम्	युध्येध्वम्
ఉ.పు.	युध्येय	युध्येवहि	युध्येमहि

సంభావనా, आज्ञा, प्रार्थना, इच्छा, आशा మొదలగు అర్థములలో లేక అట్టి అర్థములను ద్యోతింపజేయు విషయములలోను ఒక విషయము ఇంకొక విషయముపై, మరియొక కారణముపై పరిస్థితిపై ఆధారపడియున్న సాపేక్షకవాక్యములలోను విధ్యర్థకము ప్రయోగింపబడును. చివరిరెండు విషయములు ఆంగ్లములోని సంశయార్థ ప్రయోగములను (Subjunctive) ఆనుకరించు చున్నవి.

बहिस् अव्य. వెలుపల, పంచమీవిభక్తితో వాడబడుతుంది.

अधि + वस् పైనకూర్చునుట, అధివసించుట

विश्रामहेतोः పుం. విశ్రామపుం. విశ్రాంతిహేతుః పుం. కారణము పుం.

विश्रामమును గూర్చి

भागीरथी స్త్రీ. గంగానది

भूरि విణ. పుష్కలం

भोस् అవ్య. సంబోధనావాచకము

रज्जु స్త్రీ. త్రాడు

रक्षण न. రక్షించుట, పాలిజుట్టుట

वि + स्मृ మరచుట

विघ्न पुं. విఘ్నము. అడ్డంకు

विपत्ति स्त్రీ. ఆపద

विमार्ग पुं. చెడుత్రోవ, చెడుశీలము

विमुख विण. పరాజుమ్మలుడు

शोभन विमु. మంచిది, మంచివాడు

संश्रय पुं. విశ్రాంతిస్థానము

सुकृत न. మంచిపని

सुचरित न. మంచిసడవడిక

समाज पुं. మండలి, సమాజము

सुरभि वि. సుగంధయుక్తము

सुवृत्त विण. నీతిమంతుడు, ఉత్తముడు

తెలుగులోనికి అనువదించుము

विपदाभिभूतोऽपि न धर्मं त्यजेयम् ।

इच्छामि सोमं पिबेद् भवान् । किं भो नृत्यं शिक्षेयोत गानम् ।

भूरिणा प्रयत्नेन तत्त्वमवगच्छेः । रज्जुं सर्पं न मन्येध्वम् ।

पुत्राः सुचरितैः पितरौ प्रीणयेयुः । शिष्यस्याविनयं गुरुर्न सहेत ।

ईश्वरस्य पूजया शान्तिं विन्देवहि ।

దుర్దశాం గతే నరీ క్షుద్రోఽప్యహితమాచరేత్ ।
 వర్ధమానం వ్యాధిం జయంతం శత్రుం చ నోపేక్షేత్ ।
 పण्डితానాం సమాజేఽపణ్డితాః మౌనం భజేయః ।
 కుసుమైః సురభిణి హమ్యేఽధ్వఖేదం నయేతాః ।
 ప్రజానామనరజ్జనాయ రాజానో యతేరన్ ।
 సువృత్తాయ నృపతయే ప్రజా న ద్రుహ్యేయః ।
 యది హరిర్విమార్గాన్నివర్తేత శోభనం భవేత్ ।
 ధర్మే రతాః ప్రజా హరిం పశ్యేయః ।
 వత్సో మాతూరాజామనరుధ్వేయాథామ్ ।
 ధైర్యమవలంబ్య శత్రుభిః సహ యుध्येతాః ।
 నారాయణస్యాలస్యదారిద్ర్యం నిష్పద్యేత్ ।
 విపత్తౌ ధీరో న ముహ్యేద్ధర్మం వా న పరిత్యజేత్ ।
 ఇచ్ఛామి పునరపి పుण्याం భాగీరథీమవగాహేవహీత్యవదద్రామం సోతా ।
 సంశ్రయాయ ప్రాప్తే మిత్రేప్రథమసుకృతాని స్మృత్వా క్షుద్రోఽపి న విముఖోభవేత్ ।
 తృప్తితాయ జలం యచ్ఛేద్ధరేద్దీనస్య చాపదమ్ ।
 నీచైరాఖ్యం గిరిమధివసేస్తత్ర విశ్రామహేతోః ।
 సూర్యే తపత్యావరణాయ దృష్టేః కల్పేత లోకస్య కథం తమిస్త్వా ।

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

(మీరివ్వరు) ఇంటికివచ్చిన తరువాత (మీ) కాళ్ళుచేతులు కడుగు
 కొనగలరు.

మానవులు (తను) మిత్రులను మరువరాదు.

విషాన్నిరుచిచూచినచో (నీవు) మరణించెదవు.

(రెండు) చేతులలో (రెండు) పుస్తకాలను తీసుకుపోవచ్చును.

(మీరిద్దరు) మీ గురువునుండి న్యాయశాస్త్రాన్ని నేర్చుకొనగలరు.

(మీరు) ఈ చెట్టునీడలో కూర్చొనగలరు.

రాజులు (తను) ప్రజలను కష్టములనుండి రక్షించవలెను.

(మనము) నిర్మలాంతఃకరణముతో దేవుని పూజింపగలము.

(నీవు) బీదలకు ధనము నివ్వగలవు.

(నీవు) (నీ) ధర్మమునుండి తప్పుకొనవద్దు.

మానవులు కారణములేకుండా కలతనొందరాదు.

మానవులు ఇతరుల సంపత్తిని కోరుకోకూడదు.

రాజు ఇద్దరు ధూర్జులను కొట్టుటకు ఆజ్ఞాపించెను.

(మనము) మనదేశ రక్షణకై మరణించినచో కీర్తి లభించగలదు.

న్యాయాలయమున సాక్షి నిజాన్ని చెప్పవలెను.

(నేను) కాశికి వెళ్లినచో చాలాసంస్కృత పుస్తకాలను తెచ్చెదను.

(నీవు) అసత్యమును పలికినచో (నీ) ప్రభువులు నిన్ను కొట్టగలరు.

శత్రువులతో పోరాడదలచి రాజు పైనికులను పట్టణమువెలుపలికి పంపెను.

నేను సాపము చేసినటుల నాప్రభువులు చూచినచో నన్ను దండింపగలరు.

దరిద్రులు పట్టణంలో భిక్ష మడిగినచో వారికి ధనము లభించునా !
నా తల్లిదండ్రులు సంతోషింపవలయునని నేను నా సోదరికి
చాలాధనమునిచ్చితిని.

భార్యాభర్తలు ప్రతిదినము ఇంటిలో అగ్నిని పూజింపవలయును.
మానవుడు ధర్మాచరణమున శ్రమను లెక్కించకూడదు
విద్యార్థులు గురువుకు నమస్కరింపవలెను.
సంకటములడ్డువచ్చినను ఆరంభించిన పనిని వదలరాదు.

అభ్యాసము

1. అనన్యతనభూతకాలము యేక విధ్యర్థకముల యొక్క ప్రత్యయములను తులనాత్మకంగా పరిశీలింపుము.
2. ఏ ఏ ఆర్థములలో విధ్యర్థకములు ఉపయోగింపబడును?
3. భోస్ లోని స్ విప్పుడు లోపించును?
4. (ఏ) ఈక్రింది ధాతువుల విధ్యర్థక రూపములను కర్తరి ప్రయోగంలో వ్రాయుడు
 मृ, ईक्ष्, नि + मन्त्र, सृज्, ह
 (బి.) ఈక్రింది ధాతువుల విధ్యర్థక కర్తరి, కర్మణి, ప్రయోగములను వ్రాయుడు
 मृग्, स्था, जन्, पा, अनु + भ्, मुच्
 (సి.) कृ, श्रु, ధాతువుల విధ్యర్థకకర్మణి రూపములను వ్రాయుడు.

ఇరవై తొమ్మిదవ పాఠము

సర్వనామములు

సంస్కృత భాషలో ముఖ్యసర్వనామములు - సర్వ అందరు,

అన్ని తద్ అది, పాడు, యద్ ఎవడు, ఏది, ప్రశ్నార్థకము అస్మద్ నేను, మేము, యుష్మద్ నీవు మీరు, ఇదమ్ ఇది, ఇతను, అదస్ ఇది లేక అది. అకారాంత పుంలింగ సర్వనామశబ్దములకు క్రింద పేర్కొనబోవు అయిదు ప్రత్యయములు మాత్రమే ప్రత్యేకములు. ఇతర ప్రత్యయ ములు అకారాంత పుంలింగ శబ్దములవలె చెప్పుకొనవలయును.

ప్రథమా	బ.వ	ई
చతుర్థీ	ఏ.వ	स्मै
సంచమీ	ఏ.వ	स्मात्
షష్ఠీ	బ.వ	इषाम्.
సప్తమీ	ఏ.వ	स्मिन्

సర్వ సమస్తము పుంలింగము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్రథమా	सर्वः	सर्वौ	सर्वे
ద్వితీయా	सर्वम्	सर्वौ	सर्वान्
తృతీయా	सर्वेण	सर्वाभ्याम्	सर्वैः

చతుర్థీ	సर्वस्मै	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
పంచమీ	सर्वस्मात्	सर्वाभ्याम्	सर्वेभ्यः
షష్ఠీ	सर्वस्य	सर्वयोः	सर्वेषाम्
సప్తమీ	सर्वस्मिन्	सर्वयोः	सर्वेषु

2. "ఆ" కారాంత స్త్రీలిङ్గ సర్వనాను శబ్దములకు క్రింద పేర్కొనబోవు ఐదు ప్రత్యయములు మాత్రమే ప్రత్యేకములు. ఈ ప్రత్యయములకు ముందున్న ఆ స్రాస్వంగా మారును. సామ్లను షష్ఠీ బహువచన రూపము ముందుమాత్రము మారదు. ఇతరప్రత్యయములు "ఆ" కారాంత శబ్దము వలెనే దెప్పుకొనవలయును.

చతుర్థీ	ఏ.వ	स्यै
పంచమీ	ఏ.వ	स्याः
షష్ఠీ	ఏ.వ	स्याः
షష్ఠీ	బ.వ	साम्
సప్తమీ	ఏ.వ	स्याम्

सर्व సమస్తము - స్త్రీలిङ్గము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్రథమా	सर्वा	सर्वे	सर्वाः

ద్వితీయా	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
तृतीया	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
चतुर्थी	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
पंचमी	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
षष्ठी	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
सप्तमी	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु

నపుంసకలిङ్గ సర్వశబ్ద ప్రథమ, ద్వితీయా విభక్తులు

सर्वम् सर्वे सर्वाणि

మిగిలిన రూపములు పుంలిङ्గశబ్దమువలెనే వుండును.

3 तद्, एतद्, यद्, किं, శబ్దములకు त एत य क అంతమునందున్న శబ్దములవలె పుంలిङ्గ రూపములను చెప్పవలయును. అకారాంత సర్వనామ శబ్దములవలె చెప్పవలెనని తాత్పర్యము. तद्, एतद्, పుంలిङ్గ ప్రథమ ఏకవచన రూపము లను మాత్రమే सः एषः అని చెప్పవలెను.

ఉదా - सः तौ ते
 एषः एषौ एते

4. तद् एतद् यद् किम् సర్వనామముల స్త్రీలింగ రూపములు తా
 एता या का अणि आ కాలాంత శబ్దములవలె చెప్పవలెను. తా एता ల
 యొక్క ప్రథమైకవచనము రూపములు క్రమంగా सा एषा అని
 చెప్పవలెను.

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
నపుంసకలింగ ప్రథమా	तत्	ते	तानि
ద్వితీయా విభక్తులు	एतत्	एते	एतानि
	यत्	ये	यानि
	किम्	के	कानि

ద్వితీయా విభక్తి మూడువచనములలో, తృతీయక వచనములలో,
 షష్ఠీ, సప్తమీ ద్వివచనాలలో అన్నిలింగములలో एत కు (బదులు) एन
 వికల్పంగా చెప్పవలెను.

	పుంలింగము		
ద్వితీయా	एतम्	एतौ	एतान्
	एनम्	एनौ	एनान्

తృతీయా ఏ.వ	एतेन, एनेन
షష్ఠీ, సప్తమీ ద్వి.వ	एतयोः, एनयोः

	స్త్రీలింగము		
ద్వితీయా	एताम्	एते	एताः
	एनाम्	एने	एनाः

తృతీయా ఏ,వ एतया, एनया

షష్ఠీ, సప్తమీద్వీ.వ एतयोः, एनयोः

నపుంసకలిङ्గ ద్వితీయా एतत् एते एतानि
एनद् एने एनानि

పదములు

अक्षरविण. నాశనములేనిది, అక్షరము अखिल विण. సర్వము

अटवी स्त्री అడవి कपिल पुं. ఒకఋషి

अल्प विण. చిన్నది, కొంచెము काञ्चन न. బంగారము

अवदात विण. శుద్ధము, గౌరము आत्मज पुं. కుమారుడు

आयास पुं. శ్రమ, ఆయాసము जाल्म पुं. మోసకారి

कुलीन विण. మంచివంశములో పుట్టిన दर्शनीय विण. సుందరమైన

चारु विण. అందమైన, సుందరమైన चौर्य न. దొంగతనము

दक्षिणा स्त्री. బ్రాహ్మణులకిచ్చు ధనము दिश् स्त्री. దిక్కు

गुणज्ञ विण. గుణమును (యోగ్యతను) తెలుసు కొనువాడు.

प्र + अर्थ (द.ग.अ.प.) కోరుట, ప్రార్థించుట

इष्ट (इष् + क्त) వచ్చినవాడు, ఇష్టమయినది

द्यावापृथिवी स्त्री. ద్వి. వ. పృథివ్యాకాశములు

प्रपन्न (प्र+पद्+क्त)ముందుకుపోవుట, భక్తితో ప్రసన్నుడగుట

दुराप विण. పాండశక్యముగాని दुर्गा स्त्री. దుర్గాదేవత

దేవావతన న. దేవాలయము, గుడి	నాట ద.గ.ఉ.ప. నటించుట
నిష్ణాత విణ. నిపుణుడు	పురాణ న. పురాణము
పూత (పూ+క్త) శుద్ధము, పవిత్రము	ప్రయాగ న. అలహాబాదు
బ్రహ్మవిద్ విణ. బ్రహ్మవేత్త, తత్త్వవేత్త	మహత్ విణ. గొప్ప
మేదిని స్త్రీ. భూమి	రాజపుత్ర పుం. రాకుమారుడు
రాశి స్త్రీ. రాజి	రోదన న. ఏడ్చు
వి + ధృత (ధృ+క్త) ధరింపబడిన	విత న. ధనము
సాధ్య విణ. సాధింప సులభము	సామర్థ్య న. శక్తి, సామర్థ్యము
శ్రద్ధేయ విణ. శ్రద్ధగలవాడు, విశ్వాసపాత్రుడు	
శ్రుతిమత్ విణ. వేదము తెలిసినవాడు	
సగర పుం. సూర్యపంశపురాజు	

తెలుగులోనికి అనువదించుము

కోఽనాగతః ।	కస్యేతాని పుస్తకాని ?
కస్యాః పుత్రా అతే ।	యం పురుషం హ్యోఽపశ్యం తమేవాహ్మయమి ।
సా బాలా న కించిదవదత్ ।	తేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దక్షిణామయచ్ఛమ్ ।
కస్మాన్నగరాదూత ఆగతః ।	అతేషాం యద్యదిష్టం తత్తత్క్రియతామ్ ।
యాః కథాః పురాణేషు శ్రూయంతే తా అవేతే నాటయంతి ।	
స అవేష ప్రదేశో యస్మిన్ ప్రియయా సహ చిరమవసమ్ ।	
యేనైతదఖిలం జగన్నిరమీయత తస్మై నమ ఇశ్వరాయ ।	

तेषु तेषु शास्त्रेषु निष्णातैः पण्डितैः सह राजाऽभाषत ।

कयोस्ते वाससी ।

ययात्मानं पूतं मन्यते वसिष्ठस्तामरुन्धतीं वन्दस्व ।

सर्वासु कलासु प्रावीण्यमुपगतो राजपुत्रः ।

यया महिषासुरो हतस्तस्यै दुर्गायै नमः ।

ते नद्यौ प्रयागे सङ्गच्छेते ।

याभ्यां चौर्यं कृतं तौ पुरुषौ राजाऽदण्डयत् ।

एतस्यामटव्यां पुरा ब्रह्मविदो मुनयो न्यवसन् ।

यैर्मेदिन्युत्खाता ये च कपिलस्य कोपेन दग्धास्तान् सगरस्यात्मजान्

भगीरथो गङ्गाया जलेनोदधरत् ।

यासां विवाहाः स्वपुत्रैः सह समजायन्त ताभिर्जनकस्य कन्याभिः

प्रपन्नो राजा दशरथोऽयोध्यामगच्छत् ।

न दृश्यतेऽत्र कोऽपि रोदनं तु श्रूयते ।

पुरा यानि वस्तूनि महता श्रमेण साध्यान्यासंस्तान्वधुना यन्त्राणां

सामर्थ्यादल्पेनैवायासेन साध्यानि ।

किं तया धेन्वा क्रियते यस्या दुग्धं नोपलभ्यते ।

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः

स पण्डितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ।

स एव वक्ता स च दर्शनीयः

सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

మీరెవరు ?

మీ వ్యాపారమేమి ?

ఆమె హరి కూతురు.

ఆమె పేరేమి ?

అతడు గోవిందుని సోదరుడు.

ఆ నదిలో చేపలున్నవి.

నేను అతనితో పాఠశాలకు వెళ్ళినాను.

నారాయణుడు ఆ పిల్లలతో ఆడుచుండగా అతడు చూచినాడు.

అతని మిత్రులలో ఎవరిని అతడు గుర్తు తెచ్చుకున్నాడు?

ఆమె అతనిని అనుసరించినది.

ఆ గ్రామములనుండి వచ్చిన మనుష్యులు ఎక్కడ వున్నారు?

శూద్రకుడు రాజుగా పున్నదేశమునుండి వారలు వచ్చినారు.

తన దాసీలలో ఎవరైతే తనకు దగ్గరగా వున్నారో వారిని పూలు

తీసుకునిరావడానికి రాజు ఆజ్ఞాపించినది.

మహారాష్ట్రరాజు ఈ ఇంటిలో నివసించెను.

ఈ బాలకలలో ఎవరై పాటపాడును?

ఎవరిచే ఈపుస్తకము పెట్టబడినది.

ఆకాశము, భూమి ఈ అక్షరపరబ్రహ్మ శక్తిచేత ధరించ బడుచున్నవి.

ఈ ఇద్దరిచేత ఒక్క మంచిపని కూడ చేయబడలేదు

ఆ ఆరణ్యంలో నేను చాలా కాలం నివసించినాను.

ఆ దుష్టుడు ఏమార్గమున వెళ్ళినాడు.

ఆ దేవాలయంలో అందమైన లక్ష్మీవిగ్రహమున్నది.

హరి అతనికి సమ్మతకృతంగాని కథను చెప్పినాడు.

ఎవరినైతే లక్ష్మీకోరుకొనుచున్నదో అతడు ఆమెకు దొరకుట

కష్టమెట్లు?

అభ్యాసము

1. నానువాచకముల సర్వనామముల విభక్తిరూపములకు గల భేదములను పేర్కొనుము.

2. నిర్దేశకము, సాపేక్షములు ప్రశ్నార్థకములు అయిన సర్వ నామముల రూపములు అజంతములా ? హలంతములా ? వాని విభక్తి రూపములు అజంత నామవాచక విభక్తిరూపములతో సమములా ! లేదా హలంత నామవాచక విభక్తి రూపములతో సమములా పేర్కొనుము.

3. వాక్యము మధ్యలో నున్న **సః**, **एषः**, **అయొక్క** విసర్గ ఏమగును?

4. **यद्, तद्, किम्, एतद्** శబ్దరూపములను మూడులిङ्గములలోను **महत्** శబ్దమును పుం, నపుంసకలిङ्గములలోను **दिश्** శబ్దమును స్త్రీలిङ्గములోను వ్రాయండి

ముప్పదియవ పాఠము

సర్వనామములు

ఉత్తమ, మధ్యమ పురుషములు

అస్మద్ (నేను లేదా మేము)

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్రథమా	అహమ్	आवाम्	वयम्
ద్వితీయా	మామ్, మా	अवाम्, नौ	अस्मान्, नः
తృతీయా	మయా	आवाभ्याम्	अस्माभिः
చతుర్థి	మహ్యమ్, మే	आवाभ्याम्, नौ	अस्मभ्यम्, नः
పంచమీ	మత్	आवाभ्याम्	अस्मत्
షష్ఠీ	మమ, మే	आवयोः, नौ	अस्माकम्, नः
సప్తమీ	మయి	आवयोः	अस्मासु

		युष्मद्	
ప్రథమా	त्वम्	युवाम्	यूयम्
ద్వితీయా	त्वाम्, त्वा	युवाम्, वाम्	युष्मान्, वः
తృతీయా	त्वया	युवाभ्याम्	युष्माभिः
చతుర్థి	तुभ्यम्, ते	युवाभ्याम्, वाम्	युष्मभ्यम्, वः
పంచమీ	त्वत्	युवाभ्याम्	युष्मत्
షష్ఠీ	तव, ते	युवयोः, वाम्	युष्माकम्, वः

సప్తమీ

త్వయి

యువయో:

యృష్మాసు

పదములు

అపరాధలవ పుం.చిన్నతప్పు

అవ్ ప్ర.గ.ప.ప.రక్షించుట

అవిశ్వాस्य విణ.విశ్వసించదగని

आर्या స్త్రీ.పూజ్యురాలు

उचित విణ.యోగ్యమైన

ऋत्विज् పుం.ఋత్విక్కు

एतादृश విణ.ఇటువంటి

कारुणिक విణ.దయాళువు

शरणं गत वशं गत విణ.

जेत् పుం.జయశీలుడు,విజేత

శరణము పొందిన,నశమునొందిన

ताडन న.కొట్టుట,దెబ్బ

त्वर प्र.ग.अ.प.తోందరపడుట

दासजन పుం.నౌకరు,దాసజనము

दूरम् క్రి.వి.దూరము

दैव న.ప్రార్థనము,భాగ్యము

नन्दिनी స్త్రీ.బాలిక,ఆనందింప

निष्फल విణ.ప్రయోజనములేని,

निमित्त న.కారణము | జేయునది

నిష్ఫలమైన

आ+पत् కలుగుట,వచ్చిపడుట

पर्याकुल విణ.వ్యాకులమైన

पार् द.ग.ऊ.प.చాటుట,గట్టెక్కుట

प्रतनु విణ.చిన్నది,కృశించినది

भूतार्थ పుం.యథార్థము

मति స్త్రీ.బుద్ధి

मानिनी స్త్రీ.మానవతి,మానినీ

मेघजाल న.మేఘసమూహము

रघुनाथ పుం.శ్రీరాముడు

लव పుం.అణువు

वियोग పుం.వియోగము,విడబాటు

शिव న.క్షేమము,మంగళము

सवित् పుం.సూర్యుడు

साक्षिन् పుం.సాక్షి

सोमवासरः పుం.సోమవారము

తెలుగులోనికి అనువదించుము

నాహమపరాధీ । రघునాథ: స్నిహ్యత్వావयो: ।
 కుత్రాస్తి మే పుత్రక: ? భగవతి ! త్వామహం వन्दే ।
 మాస్మానవధీరయ । విष्ణుర్వోఽవతు ।
 త్వయా सह उपवनं गन्तुमिच्छामि । आर्ये कथयामि ते भूतार्थम् ।
 मह्यं धनं न यच्छसि । शिवो व: शिवाय भवतु ।
 बालकौ ! युवयो: पिता क्वास्ति ?
 पृथिवीं रक्षत्सु युष्मासु कुतो नो भयम् ।
 युष्मदधिगतां वार्तां सर्वेभ्य: शंసामि ।
 तस्य पीडां हर्तुमस्माभिश्चिन्तित: उपायो निष्फलोऽभवत् ।
 तव अस्माकमश्व एष: ।
 सुचरितं ममेव प्रतनु यतो नदीर्घकालमावां सुखमन्वभवाव ।
 क्व गता ते माता?
 त्वरते मम मनोऽध्ययनाय ।
 एतस्य वृत्तान्तस्य श्रवणेन पर्याकुलमावयोर्मन: ।
 दीनेष्वस्మాस्वप्येतादृशो भवत: स्नेह: ।
 मरुता मेघजालमिव दैवेनास्మాकं सर्वे मनोरथा निरस्ता: ।
 किं तव पापे रामेण मया वा पापं कृतमित्यपृच्छत् क्रुद्धो दशरथ:
 केन निमित्तेन तस्यैवं त्वमनर्थायाद्योद्यता । ! कैकेयीम् ।

1 'కమపరాధలవం మయి పశ్యసి త్యజసి మానిని దాసజనం యతః ।

2 'తేషాం వధూస్త్వమసి నన్దిని పార్థివనామ్ ।

యేషాం కులేషు సవితా చ గురువయం చ ॥

య్యం వయం వయం య్యమిత్యాసీన్మతిరావయోః ।

కిం జాతమధునా యేన య్యం య్యం వయం వయమ్ ॥

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

నీవు బుద్ధిమంతుడవు.

నన్ను నీవు విశ్వాసహీనునిగా సందేహించుచుంటివా?

ఈ కథను ఎవరు చెప్పినారు.

మా తండ్రి కాశికి పోయెను, అతడు తిరిగి వచ్చినపుడు చాలా పుస్తకములను తెచ్చెను.

నీవు పర్వతము నారోహించినపుడు నీమార్గదర్శకుడెవరు?

అక్కడ ఏమిజరిగినదో మాకు చెప్పుము.

నాపుస్తకమెక్కడున్నదని విన్నడిగినాను.

మానుండి దూరమైనందుకు బాధపడకుము.

మీకృపతో అన్ని కష్టాలను దాటినాము.

ఆ సమయంలో నీవలన ఏమి జరిగినదో నాకు గుర్తున్నది.

1. భర్త భార్యతో పలుకు అనునయవాక్యములు.

2. వసిష్ఠమహర్షి సీతాదేవితో పలికిన పలుకులు.

సోమవారము రావలసినదిగా సాక్షులు నాచే ఆజ్ఞాపించబడినారు..

నీవు మాయింటికి వచ్చినపుడు నేను ప్రోగుచేసిన ధాన్యము.

నిచ్చినాను

మీరిద్దరు అందరిని నిందించెదరు.

నీవు ఓడిపోయినందులకు(ఆప+గ్ని) నీ పైనికులు విజేతకు

లోంగిపోయిరి.

నీకు నేను ఆ బహుమతినిస్తాను.

మేమిద్దరము అనేక ఋషుల ఆశ్రమములను చూచితిమి.

ఈ ష్రాలు మాతద్దరిచే తీసుకొని రాబడినవి.

అతడు బుద్ధికుశలతను నానుండే పొందినాడు.

నేను మీనుండే సాధుజనుల మార్గమును నేర్చుకున్నాను.

దయా శాలివైన ఓతండ్రి ! మీపిల్లలమైన మాపై కోపించకుము.

ఋత్విక్కులు ఏఐపరాధము లేకదే నన్ను కొట్టిరి.

అతడు మిత్రులమైన మానుండి దూరంగా తిరుగు చున్నాడు.

మీచేత కుక్కను కొట్టుట అను అకార్యము చేయబడినది.

నీవు రక్షకుడవై పుండగా వ్రజలు దుఃఖితులు ఎందుకయ్యెదరు?

మాఅందరిలో హరి ఉత్తముడు.

ముప్పదిఒకటవ పాఠము

అదస్ అది,ఇది ఇదమ్ ఇది

అదస్ అది,ఇది

పుంలింగము

	ఏ.వ	ద్వి.వ	బ.వ
ప్రథమా	అసౌ	అమ్	అమీ
ద్వితీయా	అమమ్	అమ్	అమన్
తృతీయా	అమనా	అమూభ్యామ్	అమీభిః
చతుర్థీ	అమృష్యే	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
పంచమీ	అమృషాత్	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
షష్ఠీ	అమృష్య	అమృయోః	అమీషామ్
సప్తమీ	అమృషిన్	అమృయోః	అమీషు

స్త్రీలింగము

	అసౌ	అమ్	అమూః
ప్రథమా	అసౌ	అమ్	అమూః
ద్వితీయా	అమమ్	అమ్	అమూః
తృతీయా	అమయా	అమూభ్యామ్	అమూభిః
చతుర్థీ	అమృష్యే	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః
పంచమీ	అమృష్యాః	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః

షష్ఠీ	అమృష్యా:	అమృయో:	అమృషామ్
సప్తమీ	అమృష్యామ్	అమృయో:	అమృషు

నపుంసకలింగము

	ఏ.వ	ద్వీ.వ	బ.వ
ప్ర. & ద్వితీయ	అద:	అమ్	అమూని

తక్కిన రూపములు పుంలింగరూపముల మాదిరిగానే వుంటాయి.

ఇదమ్ ఇది

పుంలింగము

ప్ర.	అయమ్	ఇమౌ	ఇమే
ద్వీ.	ఇమమ్, అనమ్	ఇమౌ, అనౌ	ఇమాన్, అనాన్
తృ.	అనేన, అనేన	ఆభ్యామ్	అభి:
చ.	అస్మై	ఆభ్యామ్	అభ్య:
పం.	అస్మాత్	ఆభ్యామ్	అభ్య:
ష.	అస్య	అనయో, అనయో:	అషామ్
స. " "	అస్మిన్	అనయో, అనయో:	అషు.

స్త్రీలింగము

ప్ర.	ఇయమ్	ఇమే	ఇమా:
------	------	-----	------

ద్వి.	ఇమామ్, ఎనామ్	ఇమే, ఎనే	ఇమా:, ఎనా:
తృ.	అనయా, ఎనయా	ఆభ్యామ్	ఆభి:
చ.	అస్యే	ఆభ్యామ్	ఆభ్య:
పం.	అస్యా:	ఆభ్యామ్	ఆభ్య:
ష.	అస్యా:	అనయో:, ఎనయో:	ఆసామ్
స.	అస్యామ్	అనయో:, ఎనయో:	ఆసు.

నపుంసకలింగము

ప్ర.&ద్వితీయా ఇదమ్ ఇమే ఇమాని

మిగిలినరూపములు పుంలింగ రూపములను పోలియుండును.

పదములు

అక్షమా స్త్రీ.సప్తర్ష, ఈర్ష్య

అथవా అ.లేదా

తర్వశో స్త్రీ.అప్పరస ,

కదయ పు.కృపణుడు

కవీశ పు.(కవి కవి ఇశ పు.దేవుడు) కిల అ.అట్లు ఉన్నదట

కవీశ్వరుడు కవిశ్రేష్ఠుడు.

అలం+కృ అలంకరించుట

గత: పుం.గుంట, గర్తము

గృధ్రరాజ పు.జటాయువు.

తన (తద్+క్త)కప్పబడినది.

గద్దలకురాజు

జవ పు.గతి.వేగము

దు:ఖిత విణ.దు:ఖితుడు, భిన్నుడు

దశ్య విణ.కనిపించునది.దృశ్యము దేవదారు పు.ఒక వృక్షముపేరు

ద్రుతమ్ క్రి.వి.శీఘ్రముగా

పురీకృత విణ.పుత్రుడుగా

పుర: అ.ముందు,ఎదురుగా

గ్రహింపబడినవాడు

పుష్పధారిన్ విణ.పూలను ధరించువాడు పూర్ ద.గ.నింపుట, పూరించుట

ప్రదేయ విణ.ఇవ్వదగినది

ప్రభవ పు.పుట్టుక

ప్రియతమా స్త్రీ.ప్రియసి

ప్రియాప్రవృత్తి స్త్రీ.ప్రియా ప్రేయసి,

భిక్షా స్త్రీ.భిక్ష

ప్రవృత్తి వృత్తాంతము

భీరు విణ.స్త్రీ.భయపడునది

ప్రేయసిని గూర్చిన వార్త

మదిరాక్షి స్త్రీ.మత్తెక్కించు

మధుకర పు.తుమ్మెద

కన్వులున్న స్త్రీ

రథ్య పు.గుర్రము

వి+రమ్ (ప్ర.గ).విరమించుకొనుట

రీతి స్త్రీ.పద్ధతి,మార్గము

లతాగృహ న.పొదరిల్లు

వరతను వి.సుందరమైన

వశా స్త్రీ.భార్య,వశములోనున్నది

తనువుకలిగినది

వాస పు.నివాసము

విప్రియ వి. అప్రియ.ము,తప్పు

వీధి\వీధి స్త్రీ.మార్గము

వృషభధ్వజ పు.శివుడు

వ్యాఖ్యేయ వి.వ్యాఖ్యాన యోగ్యము

శివాలయ న.శివాలయము

సంగత న.మైత్రి, సాహచర్యము

సంగమ పు.సంయోగము,

సంగమోత్సుక విణ.కలియవలెనను కోరికగల సంగమము

సారంగ పు.చాతకపక్షి,నెమలి,జింక,కోకిల, సాహస న.వీరకృత్యము

రంగు కలది

శ్రీరత్న న.స్త్రీరత్నము

స్వాదు వి.మధురము

తలుగులోనికి అనువదించుము

ఇదాసనమలంక్రియతాం భవతా ।

మృగస్య జవస్యాక్షమయేవामी రథ్యా ధావంతి ।

అనయా రీత్యా వ్యాఖ్యేయోఽయం గ్రంథః ।

వత్స విరమాస్మాత్సాహసాత్ ।

అమౌ తౌ తరూ యౌ ద్యోఽపశ్యత్ ।

అస్మై విదుషే బ్రాహ్మణాయ దక్షిణాం ప్రయచ్ఛ ।

అనయోః కన్యయోః సంగతం మే రోచతే ।

¹ఇమం సారङ్గం ప్రియాప్రవృత్తయేఽభ్యర్థయే ।

²అయం స తే తిष्ठతి సంగమోత్సుకో

విశङ్కసే భీరూ యతోఽవధీరణామ్ ।

³అమృ పురః పశ్యసి దేవదారం పుత్రీకృతోఽసౌ వృషభధ్వజేన ।

స్త్రీరత్నేషు మమోర్వశీ ప్రియతమా యూథే తవేయం వశా ।

1) ఉద్యానవనంలో ప్రేయసితో సంచరిస్తున్న ఒక రాజు ఆకస్మాత్తుగా ప్రేయసి ఆదృశ్యం కాగా పశువులు పక్షులు తన ప్రేయసిని గురించి చెప్పుగలవన్న ఆశతో వాటిని అడుగుతున్న సందర్భములోనిది.

2) తన ప్రియుడు ఢిక్కరిస్తాడన్న భయమొందుచున్న స్త్రీతో ప్రియుడు పలికిన పలుకులివి.

3) శివునకు ప్రీతి పొత్తమైన ఒక వృక్షమును కూర్చి ఒక సింహము దిలీపునితో చెప్పుచున్న మాటలివి.

మధుకర మదిరాక్ష్యాః శంస తస్యాః ప్రవృత్తిం

వరతనరథవాసౌ నేవ దృష్టా త్వయా మే ।

హంస ప్రయచ్ఛ మే కాంతాం గతిరస్యాస్త్వయా హతా ।

అస్మిన్నేవ లతాగృహే త్వమభవః ।

అస్యేవాసీన్ మహతి శిఖరే గృధ్రరాజస్య వాసః ।

మనోహరా అమీ వృక్షా దృశ్యంతే పుష్పధారిణః ।

అగచ్ఛదమయా వీథ్యా దాస్యమ్ ద్రుతమానయ ।

కృతం కిమేభిస్తవ విప్రయం

యదనిష్ఠమేషామసి కర్తుముదతః ।

పాదానమీషాం ప్రణతో యతోఽసౌ

భద్రం తతోఽమీభిరమృష్య కార్యమ్ ।

పూర్వా పురాఽస్యాం కిల కాలిదాసో

నామ్నాభవద్దో న్యవసత్కవీశః ।

యది ప్రసన్నా భగవతీమం వరం యాచే ।

అస్మింశ్లోకే యత్క్రియతే తస్య ఫలమమృష్టింశ్లోకేఽనుభూయతే ।

ఏభిర్వచోభిః సాన్త్వయ మే దుఃఖితాం భార్యామ్ ।

హే సీతే పుత్రావిమౌ తే ।

1.దంత్యజైన హల్లునకు 'ల్' పరమయినచో లకారానికి ద్విత్యమువచ్చి, అందుకు స్పృశ్యమున్న న కారమును సూచించు అర్థచంద్రచిహ్నము వచ్చును.

సంస్కృతములోనికి అనువదించుము

ఇది నా పుస్తకము.

తమరాజు విజయంపల్ల వారు ఆనందించుచున్నారు.

ఈ బాలికలు నాట్యము వేర్చుకొన్నారు.

ఈ కళ్లతో నేను చూడను.

ఈచెట్టుపై ఒక కోతి ఉన్నది.

ఈ నదులలో చాలా జలమున్నది.

ఈ పర్వతములనుండి పెక్కు రాళ్లుపడెను.

కర్రలతో దొంగను కొట్టెదను.

ఈ స్త్రీలను శివాలయములోచూచితిని.

ఈ నదులకు జన్మస్థానము హిమాలయము.

ఈ బాలబాలికలకు మోదకములనిమ్ము.

పర్వతాగ్రమునుండి క్రిందికివచ్చుచున్న వ్యాఘ్రమును చూసినాను.

ఈ ఇద్దరు దొంగలనుండి నాబంగారమును రక్షించినాను.

యుద్ధరంగమునుండి పారిపోవుచున్న ఆ సైనికుని చూసినాను.

యాత్రికుడు ఆతోవనే వెళ్లెను.

ఈ రెండు గుంటలను మట్టితో పూడ్చుము.

నేను కృపణుని నుండి భిక్షను అపేక్షించను.

రాజ భవనము నదినుండి రెండు కోసుల దూరమున నున్నది.

మధురమైన ఆమామిడి పండును నాకిమ్ము.

ఈ లేడిచేత ఏతప్పు(అపరాధము) చేయబడినది?

ఈ రెండునదుల సంగమము పవిత్రము.

ఈ బట్టతో కప్పబడి నేను అదృశ్యుడనగుదును.

ఈ ఇద్దరు కన్యలు కూడ వివాహములో (వరులకు) ఇవ్వదగినవారే.

ఈ గ్రామములలో పెక్కుమంది విద్వాంసులు నివసించెదరు

పరీక్ష

1. ఏ సర్వనామములయొక్క విభక్తి రూపములు అనియతములో పేర్కొనుము.
2. పుం.స్త్రీ.నపుంసకలింగములలో అదస్, ఇదస్, ఆస్మద్, యుష్మద్ శబ్దములను వ్రాయుము.
3. అదస్ శబ్దము యొక్క విభక్తిరూప ప్రక్రియను సులభంగా గుర్తుంచుకొను పద్ధతిని పేర్కొనుము.
4. దంత్యములైన హల్లులకు 'లీ' సరముయినప్పుడు ఏమౌర్పువచ్చును.

ముప్పది రెండవపాఠము

కొన్ని సుభాషితములు

పద్య భాగము

విद्वत्త్वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजా विद्वాన్ सर्वत्र पूज्यते ॥ ౧ ॥

वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि ।

एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणोऽपि च ॥ २ ॥

१ एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना ।

वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा ॥ ३ ॥

उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे ।

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ४ ॥

दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।

मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥ ५ ॥

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतोऽपि सन् ।

मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ६ ॥

कुलीनैः सह संपर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् ।

ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥ ७ ॥

ఏక అను సర్వనామమనకు సర్వశబ్దమువలె విభక్తిరూపములువచ్చును.

यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते ।

ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ८ ॥

पादपानां भयं वातः पद्मानां शिशिरो भयम् ।

पर्वतानां भयं वज्रः साधूनां दुर्जनो भयम् ॥ ९ ॥

तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ।

यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ॥ १० ॥

यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयम् ।

एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥ ११ ॥

न भीतो मरणादस्मि केवलं दूषितं यशः ।

विशुद्धस्य हि मे मृत्युः पुत्रजन्मसमः किल ॥ १२ ॥

अपापानां कुले जाते मयि पापं न विद्यते ।

यदि संभाव्यते पापमपापेन च किं मया ॥ १३ ॥

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।

पुत्रादपि धनभाजां भीतिः सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥ १४ ॥

का तव कान्ता कस्ते पुत्रः संसारोऽयमतीव विचित्रः ।

कस्य त्वं वा कुत आयातस्तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः ॥ १५ ॥

शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ मा कुरु यत्नं विग्रहसन्धौ ।

भव समचित्तः सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद्यदि सत्तत्त्वम् ॥ १६ ॥

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं कायनौस्त्वया ।

पारं दुःखोदधेर्गन्तुं तर यावन्न भिद्यते ॥ १७ ॥

धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी

सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।

शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजन -

मेते यस्य कुटुम्बिनो वद सखे^१ कस्माद्भयं योगिनः ॥ १८ ॥

विपदि धैर्यमथाम्युदये क्षमा

सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ

प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ १९ ॥

1.సఖి శబ్దముయొక్క విభక్తిరూపములు విశిష్టముగ ఉండును.

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महारिपुः ।

नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ॥ २० ॥

గద్య భాగము

अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे
शृगालाश्चिन्तयन्ति स्म यद्ययं केनाप्युपायेन म्रियते तदास्माकमेतद्देहेन
मासचतुष्टयस्य भोजनं भविष्यति । तत्रैकेन वृद्धशृगालेन प्रतिज्ञातं
मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं साधयितव्यम् । अनन्तरं स वञ्चकः
कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं प्रणम्यावददेव दृष्टिप्रसादं कुरु ।
हस्ती ब्रूते कस्त्वं कुतः समायातः । सोऽवदज्जम्बूकोऽहं सर्वैर्वन-
वासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं प्रस्थापितो यद्विना राज्ञोऽव-
स्थातुं न युक्तं तदत्राटवीराज्येऽभिषेक्तुं भवान्सर्वस्वामिगुणोपेतो
निरूपितस्तद्यथा लग्नवेला न विचलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां
देवेन । इत्युक्तवोत्थाय चलितः । ततोऽसौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूर-
तिलकः शृगालवर्त्मना धावन् महापङ्के निमग्नः । ततस्तेन हस्तिनोक्तं
सखे शृगाल किमधुना विधेयं पङ्के निपतितोऽहं म्रिये परावृत्य पश्य ।
शृगालेन विहस्योक्तं देव मम पुच्छकावलम्बनं कृत्योत्तिष्ठ । यन्मद्वचसि
त्वया प्रत्ययः कृतस्तदनुभूयतामशरणं दुःखम् ।

పరిశిష్టము

సంధినియమములు

గుణము - వృద్ధి

1. ఇ ఈ లకు గుణము ఏ; ఉ ఊ లకు ఓ; ఋ ఋలకు అర్, ఇ కు ఆల్ అగును.
2. అకారమునకు వృద్ధి అక్షరము ఆ; ఇ ఈ ఏలకు ఐ; ఉ ఊ ఓ లకు ఔ; ఋ ఋలకు ఆర్. ఇ కు ఆల్ అగును.
3. సంస్కృత భాషలో రెండు అచ్చులకు సంధి జరగకుండా వుండదు.
4. కొన్ని సంధర్భాలలో రెండు అచ్చులు ఒకదానివెంట వేరొకటి ప్రయుక్తమైనను వాటికి సంధి జరుగదు. ఇదినియమానికి అపవాదము.
5. నామవాచకముయొక్క గాని క్రియయొక్క గానీ ద్వివచనములు ఈకారాంత, ఊకారాంత ఏకారాంతములైనట్లైతే రూపములు తరువాత నున్న అచ్చులతో కలువవు. గిరీ+ఆరోహన్తి=గిరీ ఆరోహన్తి. (ఇది అపవాదము) (అలోగే 13,37,42 నియమములను చూడుము.)
6. ఏ,ఓ,ఐ,ఔ లు తప్ప ఇతర అచ్చులకుపరమైన హ్రస్వముకారానికి సంధి వైకల్పికము. ఋకారానికి పూర్వంగావున్న అచ్చు దీర్ఘమైతే అది హ్రస్వముగా నూరుతుంది. ఉదా - బ్రహ్మ+ఋషిః=బ్రహ్మర్షిః, బ్రహ్మఋషిః అర్ఘ్యణ+ఋషిమ్=అర్ఘ్యణ ఋషిమ్ లేదా (7వ నియమముచే) అర్ఘ్యణర్షిమ్.
7. గుణసంధి -అ అథవా 'అ' కుపరంగా ఇ,ఊ,ఋ, ఇ కు లు వుంటే ఆ

రెండు అచ్చుల స్థానాలల్లో గుణము ఆదేశంగా వస్తుంది. ఫల+ఈ= ఫలే. "అధుణః "

8.వృద్ధిసంధి - "అ" అథవా 'ఆ' కు ఏ ఐ ఓ ఔలు పరంగావుంటే ఏ,ఐ ల స్థానంలోఐకారము, ఓ,ఔలస్థానంలో ఔకారము ఆదేశములగును. న+ఏవ=నైవ, నృప+ఔ=నృపౌ"వృద్ధిరేచి"

9. సవర్ణదీర్ఘ సంధి- ఏ,ఓ,ఐ,ఔ లు తప్ప తక్కిన అచ్చులు , ప్రాస్వములు, అథవా దీర్ఘములైననూ ఆ అచ్చులకు సమానమైన అచ్చులు పరంగావుంటే దీర్ఘాచ్చు ఆదేశంగా వస్తుంది. దైత్య+అరిః = దైత్యారిః, కపి+ఈశః=కపిశః ఇత్యాదులు."అకః సవర్ణే దీర్ఘః"

10.యణాదేశ సంధి - ప్రాస్వములు అథవా దీర్ఘములైన ఇ ఉ ఋ ౠ లకు అసవర్ణములైన అచ్చులు పరంగా వుంటే యవరలు క్రమంగా ఆదేశంగా వస్తాయి. "ఇకో యణచి". తృణాని+అత్రి=తృణాన్యత్రి.

11. పూర్వరూపసంధి -పదాంతమునందు కాని వ్యక్తరణ అంశము చివర గానీ వున్న ఏ ఓలకు ప్రాస్వ అకారము పరమైనచో ప్రాస్వ అకారమునకు పూర్వరూపము వచ్చి అకారములోపించును. దాని స్థానంలో అనగ్రహ చిహ్నము చేరును. రామో+అశ్వమ్= రామోఽశ్వమ్.

12. ఏ ఓ ఐ ఔలకు అచ్చు పరంగా వుంటే అయ్ అన్ ఆయ్ ఆప్ లు క్రమంగా ఆదేశంగా వస్తాయి. వే+అ=నయ, భో+అ=భవ

13. సుబంధముల చివరగాని అథవా క్రియావాచకములకు చివరగానీ ఉన్న ఏ ఐ ఓ ఔ లకు అచ్చుపరంగా ఉంటే అయ్,ఆయ్,ఆప్,ఆప్లు

క్రమంగా ఆదేశంగా వస్తూ చివరి యకార వకారములకు ఐచ్ఛికంగా లోపము వచ్చును. యవలు లోపించగా మిగిలిన రెండు అచ్చులకు సంధిరాదు. మన్యతే+ఆత్మానమ్=మన్యతయాత్మానమ్. మన్యత ఆత్మానమ్.

హల్లుంధులు

14. పదాంతమున ఒకటి కంటే ఎక్కువగా హల్లులుంటే మొదటి హల్లు నిలుస్తుంది. మిగతావి లోపిస్తాయి. మరుత్+స్ అనుచోట స్ కారము లోపించగా మరుత్ అనురూపమేర్పడుతుంది.

15. పదాంతమునందు (అనునాసికములు తప్ప ఇతర హల్లు ఉన్నట్లైతే) అది ఆవర్గము యొక్క మొదటి లేదా మూడవ హల్లుగా మారుతుంది. మరుత్ లేదా మరుద్.

16. పరుష వ్యంజనములకు ముందు అనునాసికము తప్ప మిగతా హల్లు ఉన్నట్లైతే అది ఆవర్గము యొక్క మొదటి అక్షరంగా మారుతుంది. కకుభ్+ప్రాంత=కకుప్రాంత, దృషద్+పతతి=దృషత్పతతి.

17. ఒక హల్లునకు (అనునాసికము తప్ప) మృదు వ్యంజనముతో గాని, పదాది యందున్న అచ్చుతో గాని యోగము (సంధి) జరిగి నప్పుడు, ఆ హల్లు స్థానంలో ఆవర్గమునకు చెందిన మూడవ హల్లు ఆదేశమగును. ప్రాసాదాత్+జనమ్=ప్రాసాదాద్+జనమ్,

ప్రాసాదాజనమ్. (19న వ నియమానుసారము.)

18. పదాంతమునందు గాని వ్యాకరణ అంశము చివరగాని వున్న

హల్లునకు అనునాసికము పరమైనచో పూర్వమున్నహల్లునకు ఆ
వర్గమునకు చెందిన అనునాసికము ఐచ్ఛికముగా ఆదేశమగును.
ఏతద్+మురారి=ఏతమ్మరారి, ఏతద్మరారి చిత్+మయ=చిన్మయ.

19. సకార తవర్గములకు శకార చవర్గములతో యోగమేర్పడినపుడు
వానికి శకార చవర్గములు ఆదేశముగా వచ్చును. అనగా సకార
స్థానములో శకారము, త కారస్థానంలో, చకారము మున్నగునవి
ఆదేశము లగును. ('స్తోశ్చనాశ్చుః'). అరీన్+జయతి=అరీజ్ఞయతి,
రామ=+చోదకః=రామశోచదకః అదేవిధంగా స కార తవర్గములకు
ష కార టవర్గములతో యోగం కల్గినపుడు ష్టుత్వము వచ్చును.

(దంత్యములస్థానములలో మూర్ధన్యములు ఆదేశమగును)

సకారమునకు ష కారము, తకారమునకు టకారము, థకారమునకు
రకారము మున్నగునవి ఆదేశమగును. (ష్టునాష్టుః)

ఉదా - తత్+టీకా=తట్టీకా, రామన్+టీకతే=రామస్టీకతే, షట్+నవతిః=
షణ్ణవతిః.

20. దంత్య హల్లునకు లకారము పరమైనచో పూర్వహల్లునకు

లకారము ఆదేశమగును. (తోర్లి) భగవత్+లీలా=భగవల్లీలా,

అట్లే 'న' కారమునకు లకారము పరమైనచో ఆ సకారము అనునాసికా
త్వమగు లకారమగును. अस्मिन्+लोके=अस्मिँलोके.

21. షబాంతమునగాని వ్యాకరణ అంశం చివరిలో గాని వున్న జ, ణ, న
లకు పూర్వము ప్రాప్యమైన అచ్చువుండి వానికి అచ్చు పరమైనచో

ఈ మూడు అనునాసికములకును ద్విత్వమువచ్చును.

వసన్+అంబరాత్=వసన్నంబరాత్ సుగంజ్+రఃశః=సుగంజ్ఞశః

ప్రత్యజ్+అత్మ=ప్రత్యజ్జాత్మా

22. పరుష వ్యంజనములకు ముందున్న చకార జకారములకు కకారము ఆదేశమగును. ముచ్+త=ముక్త, వాచ్+యత=వాగ్యత. అట్లే అంతస్థమునకు గాని అనునాసికము తప్ప మిగిలిన మృదు వ్యంజనములకుగాని ముందున్న చకార, జకారములకు గకారము ఆదేశమగును. పదాంతముందున్న చ, జ లకు అనునాసికము, అంతస్థము పరమయినప్పుడు కూడా ఈ పరిణామమేర్పడును. (అపవాదముండదు).

23. అచ్చునకు పరమైన భకారము చ్చకారమగును.

అ+భిద్యంత+అచ్చిద్యంత

కొన్నిసందర్భములలో, పదాంతములోగాని, వ్యాకరణాంశము చివరగాని వున్న ఈ అచ్చు దీర్ఘమైనను దానికి పరమైన భకారమునకు చ్చకారము ఐచ్ఛికముగా వచ్చును.

లక్ష్మీ+భాయా=లక్ష్మీభాయా, లక్ష్మీచ్ఛాయా

వ్యతిరేకార్థమగు 'మా' అను నిపాతము తరువాత గాని 'అ' అను ఉపసర్గ తరువాత గాని వచ్చునటువంటి భకారమునకు చ్చకారము విధి(నిత్యము)గా ఆదేశమగును.

మా+భేత్సీః=మాభేత్సీః

అ+భిద్యంతే=అచ్చిద్యంతే

24. పదము అథవా ఒకవ్యాకరణాంశము మధ్యలోనున్న నకారానికి శషస హాలు పరంగా ఉంటే ఆ 'న'కారమునకు అనుస్వార మగును. విద్వాంసౌ.

25. పదాంతమున ఉన్న నకారానికి చభ, తథ, టరలు పరంగా ఉంటే, నకారము అనుస్వారము మరియు విసర్గగా మారుతుంది.

బిడాలాన్+తాడయతి=బిడాలాం : తాడయతి (బిడాలాంస్తాడయతి)

26. ఒకే పదంలో ఋ,ర,షల తరువాత నకారమున్నట్లైతే అది ణకారంగా మారుతుంది. ఋరష మరియు నకారముల మధ్యలో (౧) కంటే భిన్నమైన అచ్చుగాని, అంతస్థవర్ణముగాని హకారముగాని, కంఠ్యవర్ణము,ఓష్ఠ్యవర్ణము ఉన్నప్పటికిని నకారము ణకారంగా మారుతుంది. 'గృహిణి' కాని పదాంతమున ఉన్నట్లైతే నకారము ణకారంగా మారదు. ఉదా - నరాన్

27. పదము అథవా ఉపసర్గలు నిసౌతములు మొదలగు అవ్యయముల చివరన ఉన్న మకారమునకు హల్లు పరంగా ఉంటే అది వికల్పముగా అనుస్వారమౌతుంది. శషసహాలు పరంగా వుంటే ఈమార్పు నిత్యము. ఎప్పుడైతే మకారము అనుస్వారంగా మారకుండా ఉంటుందో అప్పుడు ఈ మకారానికి పరంగా ఉన్నహల్లు ఏ వర్ణమునకు చెందునో ఆవర్ణ యొక్క అనునాసికముగాను, యవలలు పరంగా ఉంటే క్రమంగా అనునాసికము లయిన యవలలుగాను ఈ మకారము మారుతుంది.

సమ్+గచ్ఛతే= సజ్ఞచ్ఛతే, సంగచ్ఛతే

28. పదాంతమునందు రేఫవుండి దానికి పరుషమైన వ్యంజనము పరమైనప్పుడుగాని, ఏ అక్షరము పరముగాకున్నను రేఫ విసర్గగా మారును. మాతర్+పశ్య=మాతఃపశ్య

29. రేఫకు పరంగా రేఫఉంటే మొదటి రేఫలోపిస్తుంది. లోపించిన రేఫకు పూర్వంగా వున్న (ఋకారభిన్నమైన) అచ్చుదీర్ఘమౌతుంది. ధూర్జటిర్+రక్షతి=ధూర్జటి రక్షతి
పునర్ + రమతే = పునా రమతే

30. పదాంతమున గాని వ్యకరణాంశము చివరిలో గాని ప్రతివర్గలోని మొదటి నాలుగు హల్లులలో ఏదొక్క హల్లైననువుండి ఆహల్లునకు శకారము పరమైనచో ఈ శకారము ఐచ్ఛికంగా ఛకారంగా మారును. ఐతే ఈశకారమునకు అచ్చుగానీ, అంతస్థవర్ణంగాని అనునాసికము గాని పరమైవుండవలెను.

అనదత్+శరః =అనదత్శరః లేదా అనదచ్చరః

(19వ నియమము చూడుము)

31. ఉద్ ఉపసర్గతో కూడిన స్థా ధాతువుయొక్క సకారము లోపిస్తుంది. ఉద్+స్థా+య=ఉద్+థాయ=ఉత్థాయ

32. వర్గాక్షరములలోని మొదటి నాలుగు అక్షరములకు హకారము పరమయినప్పుడు, ఆ అక్షరములస్థానములో, ఆ వర్గముయొక్క నాల్గవ అక్షరము వైకల్పికముగా ఆదేశమగును.

ఉద్యమాద్+హ రే = ఉద్యమాద్ధరే, ఉద్యమాద్ హ రే,

(17 వ నియమము చూడుము)

33. ఉపానహ్లోని హ కారము 22వ నియమాన్ననుసరించి తకారంగా లేక దకారంగా మారుతుంది.

34. అ,ఆలకంటే భిన్నమైన అచ్చునకు గాని కంఠ్యనుగు హల్లునకు గాని రేఫకు గాని పరమైన సకారము ఉకారంగా మారును.

వాక్+సు=వాక్సు.

35. పదాంతమున ఉన్న సకారానికి ఏదైనా పరంగా వున్నను లేక పోయినను అది విసర్గగా మారుతుంది వదామస్ - వదాను.

విసర్గకార్యము(సంధులు)

36. విసర్గకు ప్రాస్యమగు అకారము పూర్వమందుండి ప్రాస్య అకారముగాని మృదువ్యంజనముగాని పరమైనచో ఆవిసర్గ ఉకారముగా మారును. అట్లు మారిన ఉకారమునకు ముందున్న అకారము నిమిత్తముగా గుణమునచ్చి ఓకారమగును.

స్పృహః+జయతి=స్పృహోజయతి.

37. విసర్గకు పూర్వము ఆ' కారముండి, అచ్చుగాని,మృదువ్యంజనము పరమైనచో ఆ విసర్గ లోపించును. అట్లే విసర్గకు పూర్వము ప్రాస్య అకారముండి, ప్రాస్య అకారముకంటే భిన్నమైన అచ్చు పరమైనచో కూడ విసర్గ లోపించును. ఈ విసర్గలోపము పలన రెండు అచ్చులు

ఒకదానికే ఒకటి పరమై సన్నిహితములైనను అట్టి అచ్చుల మధ్య సంధికార్యము జరగదు.

సరాః+ఇమే=నరా ఇమే ; బుధః+ఇచ్చతి=బుధ ఇచ్చతి.

38. విసర్గకు పూర్వంగా అ,ఆలకంటే భిన్నమైన అచ్చువుండీ పరంగా అచ్చు లేదా మృదువ్యంజనము వుంటే అట్టి విసర్గ రేఖగా మారుతుంది. నృపతిః+జయతి=నృపతిర్జయతి.

39. విసర్గకు పరంగా చ అథవా ఛ ఉంటే శకారంగా త అథవా థ ఉంటే సకారంగా ట అథవా ఠ ఉంటే షకారంగా మారుతుంది.

ఉదా - హరిః+చరతి=హరిశ్చరతి ; రామః +తరతి=రామస్తరతి.

రామః+టీకతే=రామస్టీకతే

40. విసర్గకు శషసలు పరమైనచో విసర్గ క్రమంగా శషసలు గా మారును. లేదా ఏమార్పు లేకుండా వుండును.

ఋషయః+శామ్యన్తి = ఋషయః శామ్యన్తి, ఋషయఃశామ్యన్తి.

41. ఒక వాక్యములో సః,ఏషః లోని విసర్గకు పరంగా హల్లు ఉంటే విసర్గ లోపిస్తుంది. స పురుషః, ఏష రామః

42. భోన్ అనుపదమునకు అచ్చుగాని మృదువ్యంజనముగాని పరమై సచో పదాంతమునందున్న సకారమునకు లోపమువచ్చును.

భోన్+నృత్యమ్=భో నృత్యమ్.

కారకాదులు

1. కొన్ని ఛాతువులు ద్వికర్మకములు. వీటి ప్రయోగంలో రెండు కర్మ

లుంటాయి. ఉదా-నీ, యాచ్, ప్రచ్ఛ మొదలగునవి. వీనికి సమానార్థకములగు ధాతువులు కూడ ద్వికర్మకములే.

ఉదా- సైనికాన్ నగరం నయతి రామః.

2. కథ్ అను ధాతువు కొన్నిసార్లు ద్వికర్మకముగా ప్రయోగింపబడును. లేదా ఈ ధాతువు ప్రయుక్తమైన వాక్యంలో పరోక్ష కర్మవాచక శబ్దము చతుర్థి విభక్తిలోగాని, షష్ఠి విభక్తిలోగాని ప్రయోగింపబడును.

నృపం, నృపాయ, నృపస్య కథయతి వార్తామ్.

3. గత్యర్థకమగు ధాతువులు వాక్యములో ప్రయుక్తములైనపుడు ఏ స్థానమును ఉద్దేశించి ఈగమన క్రియకొనసాగుతున్నదో ఆ స్థానము సాధారణంగా ద్వితీయా విభక్తి యందుండును. ఒక్కొక్కసారి చతుర్థి విభక్తి కూడ అదేచోట వర్తించును.

ఉదా - నగరం, నగరాయ గచ్ఛామి.

4. వినా' అను అవ్యయ ప్రయోగం వాక్యంలో జరిగినచో ఏది 'వినా' అని చెప్పవలెనో ఆపదము ద్వితీయా విభక్తిలోగాని, తృతీయా విభక్తిలోగాని, పంచమీ విభక్తిలోగాని ప్రయుక్తమగును.

ఉదా - వధం, వధేన, వధాద్ వినారిర్ను శామ్యతి.

5. సహ' అను అవ్యయ ప్రయోగముంటే తృతీయాంత పదము దానికి ముందు వస్తుంది.

ఉదా - పుత్రైః సహ

6. 'రుచ్' లేదా రుచ్యర్థక ధాతుప్రయోగమున ఎవరికి సంతోషము కలుగుతుందో ఆ వ్యక్తి వాచక పదమునకు అథవా వస్సువాచక

పదమునకు చతుర్థి విభక్తి వస్తుంది. ఉదా - మోదకో బాలకాయ రోచతే.

7. కృద్, ద్రుహ్, ఈర్ష్యా, అసూయా అనే అర్థానికి వాచకములైన ధాతువుల ప్రయోగమునందు ఈభావములకు ఉద్దేశ్యమైన వ్యక్తి లేదా వస్తువునకు చతుర్థి విభక్తి వస్తుంది. పరయే కుప్యతి, ద్రుహ్యతి, స్పృహ ధాతువునందు కూడ ఆభావమునకు ఉద్దేశ్యమైన వస్తువునకు చతుర్థి విభక్తి వస్తుంది. ఉదా - మోదకేభ్యః స్పృహయతి బాలః.

8. ఋణార్థకమగు 'ధృ' ధాతువు ప్రయోగమునందు ఋణమును తిరిగి ఇవ్వవలసిన వ్యక్తి వాచకపదము చతుర్థి విభక్తిలో ఉండవలెను.

ఉదా - నిష్కాన్ ధారయతి రామాయ, వృక్షసేచనే ద్వే ధారయసి మే.

9. నమః మరియు స్వస్తి అవ్యయ ప్రయోగముల ముందు చతుర్థి విభక్తి వస్తుంది. ఉదా - నమో దేవేభ్యః, స్వస్తి ప్రజాభ్యః

10. 'చ, వా' అను అవ్యయములు ప్రతిపదము చివర అథనా పదముల తరువాత ఒక్కటే పారి కూడా ప్రయోగింపవచ్చును.

ఉదా - హరిశ్చ, గోవిందశ్చ లేదా హరిర్గోవిందశ్చ జల్పతః

కృదంతములు

క్ష అనునది కర్తరి ప్రయోగార్థమును తెలుపును. సకర్మక ధాతువులపై క్ష ప్రత్యయము చేరిన గూఢములు కర్మణి ప్రయోగార్థమును, అకర్మక ధాతువులపై కర్తరి ప్రయోగార్థమును తెలుపునని గమనించ వలెను. ఉదా. శ్రుతః (కర్మణ్యర్థము), గతః (కర్తృర్థము).

అ

అకాలపుం. సమయంగాని
 సమయం, సరికాని సమయం
 యోగ్యము కానికాలము
 అక్షమా స్త్రీ. ఈర్ష్య, ఓర్వలేనితనము
 అధ్యయన న. అధ్యయనము
 అభ్యాసము, చదవడము
 అక్షర వి.పుం.న. నశించనిది
 అఖిలవి.పుం.న. సమస్తము
 అగద పుం.ఔషధము
 అగ్ని పుం.అగ్ని
 అగ్ర న. అగ్రము, కొన
 అङ్గ పుం. ఇంగ్లీషువాడు
 అङ్గభూమి స్త్రీ. ఇంగ్లాండ్
 అచిరాత్ అ. ఈమధ్యకాలంలో
 అజ పుం.మౌళ
 అజ్ఞాన న. అజ్ఞానము
 అడ్ (ప్ర.గ.ప.ప.)తిరుగుట
 అటవీ స్త్రీ. అడవి
 అతః అ. అందువలన
 అతిథి పుం. అతిథి
 అతీవ అ. ఎక్కువ
 అత్యయ పుం. నాశము
 అత్ర అ. ఇక్కడ

అथవా అ. అట్లుగానిచో, లేదా
 అద్ (ద్వి.గ.ప.ప.)తినుట
 అఘఅ. ఈరోజు, నేడు, ఇప్పుడు
 అధమర్ణ పుం. ఋణముతీసు
 కొన్నవాడు, ఋణగ్రస్తుడు
 అధర్మ పుం. అధర్మము
 అధిపతి పుం. అధిపతి, యజమాని
 అధునా అ. ఇప్పుడు
 అధ్యుషివస్ వి.పుం.నీ. నివసించు
 అధ్రువ వి. అనిశ్చితము
 అఘ్ఖేద పుం (అఘ్ఖన్) పుం. మార్గ
 (ఖేద) పుం ఆయాసము) మార్గాయాసము
 అనంతరమ్ అ. తరువాత
 అనర్థ పుం. దుఃఖము
 అనల పుం. అగ్ని
 అనిష్ట న. అపద, కష్టము
 అనుజీవీన్ పుం. సేవకుడు
 అనుజ్ఞా స్త్రీ. అనుమతి
 అనురజ్జన న. ఆనంద పరచుట
 అనురక్తి స్త్రీ. ప్రేమ
 అనురాగ పుం. ప్రేమ
 అనుజ్ఞాన న. అనుస్థానము, ఆజ్ఞ
 అనృత న. అసత్యము
 అనేకశస్ అ. చాలాసార్లు

అంతఃకరణ న.మనస్సు
అంతఃపూర న.రాణివాసము
అంతరాత్మన్ పుం.అంతరాత్మ
అన్న న.అహారము
అన్యత్ర అ.ఇంకొకచోట
అపణ్డిత పుం.మూర్ఖుడు
అపరాధ పుం.తప్పు
అపరాధలవ పుం.చిన్నతప్పు
అపారాధిన్ వి.పుం.న.అపరాధి
తప్పుచేసినవాడు

అపాయ పుం.అపాయము,విడిపోవుట
అపి అ.కూడ
అప్రియ వి.పుం.న.కఠోరము,కఠువు
అభిధాన న.పేరు
అభిభూత (అభి+భూ
+క్త) తిరస్కరింపడిన
అభిరుచి స్త్రీ.ఇష్టము
అభిలాష పుం.కోరిక
అభిషేక పుం.అభిషేకము
అభిషేక్తుమ్ (అభి+సిచ్
తుమున్నంతము)అభిషేకించుట
అభూమి స్త్రీ.భూమికొనిది.

అనువుకొనిది

అభ్యుదయ పుం.ఉత్కర్ష,వృద్ధి
అమాత్య పుం.మంత్రి
అంబర న.అకాశము
అయోధ్యా స్త్రీ. నగరము పేరు
అరణ్యన.వనము,అడవి
అరి పుం.శత్రువు
అరున్ధతీ స్త్రీ.వశిష్ఠుని భార్య
అర్ఘ్య న.పూజాపామగ్రి
అర్చన న.పూజ
అర్జున పుం. అర్జునుడు
అర్థ పుం.ద్రవ్యము
అభి+అర్థ (ప్ర.గ.అ.ప.)అభి + అర్థ
భిక్షనడుగుట ప్ర+అర్థ విజ్ఞప్తిచేయుట
అహ (ప్ర.గ.ప.ప.)యోగ్యతపొందుట,
అర్హతనుపొందుట
అంలకార పుం.భూషణము
అలంఘనీయ వి.పుం.దాటుటకువీలుకొనిది
అలమ్ అ.చాలును
అలి పుం.తుమ్మెద
అల్య వి.పుం.న.కొంచెము
అవ (ప్ర.గ.ప.ప.)రక్షించుట
అవకాశ పుం.స్థానము
అవచయ పుం.ఒకచోటకి చేర్చుట

అవతరత్ (అవ+త్ప్ర.) (ప్ర.గ.వ.ప
 శత్రంతము)దిగుచున్నారు
 అవదాత్ వి.పుం.న.శుద్ధము
 అవధీరణా స్త్రీ.తిరస్కారము
 అవంతీ స్త్రీ.అవంతీదేశము
 అవలोक్య అ.(అవ+లోక్
 +ల్యప్) చూసి
 అవస్త్తు న.వస్తువు కానిది
 అవస్త్వారోప పుం.అవాస్తవమైన
 అరోపముచేయుట
 అవిచలత్ (అ+విచలిత,వి+చల్
 +త్)స్థిరమైనది.
 అవిశ్వాస్య వి.పుం.న.విశ్వసింప
 దగనివాడు
 అశరణ వి.ప.న.నిరాశ్రితుడు
 అశమన్ పుం.రాయి
 అశ్చ న.కన్నీరు
 అశ్చ పుం.గుర్రము
 అశ్చపతి పుం.ఒక నరునిపేరు
 అస్ (ద్వి.గ.వ.ప.)ఉండుట
 అస్ (చ.గ.వ.ప.)విసరుట
 అసంఖ్యేయ వి.పుం.న.లెక్కలేని, చాలా
 అసత్య న.అబద్ధము

అసారతా స్త్రీ.ఫలరాహిత్యము
 అసి పుం.కత్తి
 అసూర పుం.రాక్షసుడు
 అస్త్రి న.అద్భుతశస్త్రము
 అహిత న.ఉపద్రవము, నష్టము

ఆ

ఆకాశ పుం.న.ఆకాశము
 ఆఙ్గ పుం.శంఖముకుచెందిన
 ఆచార పుం.సత్ప్రవర్తనము
 ఆచార్య పుం.గురువు
 ఆజ్ఞా స్త్రీ.జాననము
 ఆతప పుం.ఎండ
 ఆత్మజ పుం.కొడుకు
 ఆత్మజా స్త్రీ.కుమార్తె
 ఆత్మన్ పుం.ఆత్మ,తాను
 ఆత్మీయ పుం.తనవాడు
 ఆదర పుం.సత్కారము
 ఆదేశ పుం.ఆజ్ఞ
 ఆధ్యాత్మిక షి.పుం.న.ఆత్మసంబంధి
 ఆధ్యాన న.విచారము,మననము
 ఆప్హండుట
 ఆపద్ స్త్రీ.అపత్తు
 ఆప్రపుం.మామిడి

ఆయాస పుం.శ్రమ
 ఆయుష్మత్ వి.పుం.న.చిరంజీవి
 ఆరమ్మ పుం.ప్రారంభము
 ఆరాధన న.పూజ
 ఆరోప పుం.ఆరోపించుట
 ఆరోపణ న.నాటుట, విత్తుట
 ఆర్య పుం.శ్రేష్ఠుడు, మాన్యుడు
 ఆర్యా స్త్రీ.పూజనీయురాలు
 ఆవరణ న.కప్పు, ఆవరణము
 ఆశా స్త్రీ.ఆశ
 ఆశీర్వాద పుం.ఆశీస్సు
 ఆశ్రమ పుం.మఠము
 ఆసన న.పీట
 ఆహ్లాదక వి.పుం.న.ఆనందకరము

ఇ

ఇచ్ఛా స్త్రీ.కోరిక
 ఇతి అ.అని
 ఇత్యమ్ అ.ఈవిధంగా
 ఇన్దు పుం.చంద్రుడు
 ఇన్ద్ర పుం.ఇంద్రుడు
 ఇన్ద్రాణి స్త్రీ.శవీదేవి
 ఇన్ధన న.ఇంధనము

ఇవ అ.వలె
 ఇష్(ఇచ్ఛా) (ష.గ.ప.ప.)కోరుట
 ఇష్ (చ.గ.ప.ప.)అను+ఇష్ వెదకుట
 ఇష్ట పుం.బాణము, శరము
 ఇఁ (ఇష్+క్త)కోరుకున్నది
 ఇఁ అ.ఇక్కడ

ई

ईक्ष 1.గ.ప.ప.చూచుట
 ईश्वर పుం.దేవుడు

उ

उक्त (వచ్+క్త)చెప్పబడినది
 उचित వి.పుం.న.యోగ్యము
 उच्चैस् అ.పెద్దగా
 उज्जयिनी స్త్రీ.నగరనామము
 उज्ज्वलम् క్రి. వి.ధగధగప్రకాశించుట
 उञ्च (ష.గ.ప.ప.)ఒకచోటికి చేర్చుట
 उटज పుం.పర్ణకుటీరము, గుడిసె
 उत అ.లేదా
 उत्कण्ठा స్త్రీ.ఉత్సుకత
 उत्प्रात (ఉద్+ప్రాన్+క్త)

తవ్వబడిన

उत्थाय (ఉద్+స్థా+ల్యప్) లేచి	उपालम्भ पुं.నిందించుట,
उत्संगवर्तिन् वि.పుం.న. (ఉత్సంగ.పుం.తొడ)	తిరస్కరించుట
తొడపైకుర్చున్నవాడు	उर्वशी స్త్రీ.స్వర్లోక అప్పరస
उत्सव పుం.పండుగ	
उत्साह పుం.సుఖము, సంతోషము	ऋ
उदक న.నీరు	ऋजुता స్త్రీ.సరళత్వము
उदधि పుం.సముద్రము	ऋतुपर्ण పుం.ఒకరాజుపేరు
उद्गम పుం.పుట్టుక	ऋत्विज् పుం.ఋత్విక్కు
उद्धत (ఉద్+హన్+క్త)	ऋध् (చ.గ.ప.ప.) వృద్ధిపొందుట
గర్విష్టుడు, మదోన్మత్తుడు	ऋषि పుం.ముని
उद्धव పుం.పుట్టక	ऋष्यशृङ्గ పుం.దశరథుని అల్లుడు
उद्यत (ఉద్+యమ్+శత్య)	ऋంతభర్త
ఉదయించుట	
उद्यम పుం.ప్రయత్నము	ए
उद्यमसम वि.పుం.న ప్రయత్నమువలె	एक స.నా.ఒకటి
उद्यान న.తోట	एतादृश वि.పుం.న.ఇటువంటి
उद्योग పుం.శ్రమ, యత్నము	एलापुरन.ఏలాపురము
उपकार పుం.సహాయము చేయుట	एव అ.మాత్రము, కేవలము
उपदेश పుం.బోధ	एवम् అ.ఈ విధముగా,
उपवन న.తోట	ఈ ప్రకారముగా
उपहार పుం.కానుక	ओ
उपानह స్త్రీ.చెప్పలు	ओदन పుం.అన్నము
उपाय పుం.యోజన, ఉపాయము	

औ

औषध न.మందు

क

कञ्चुकिन् పుం.అంతఃపురసేవకుడు

कट పుం.చాప

कण्टक పుం.న.ముల్లు

कण्ठ పుం.కంఠము

कथ् (ప్ర.గ.అ.ప.)అత్మస్తతి

कथ् (ద.గ.ఉ.ప.)చెప్పుట

कथम् అ.ఎవిధంగా,ఎట్లు

कथा స్త్రీ.కథ

कदर्य పుం.పిసినారి

कदा వి.అ.ఎప్పుడు

कनीयस् వి.పుం.న.చిన్నవాడు

कन्या స్త్రీ.పిల్ల,కూతురు

कपट న.మోసము

कपिపుం.కోతి

कपिल పుం.ఒక ఋషి

कपोल పుం.ఋగ్గలు

कबरी స్త్రీ.జడ

कम्प (ప్ర.గ.అ.ప.)వణకుట

कमल న.తామర

कर పుం.చేయి

करभकపుం.గున్నపనుగు

कर्ण పుం.కుంఠీ పుత్రుడు

कर्तव्य వి.పుం.న. చేయదగినది

कर्तृ వి.పుం.న.చేయువాడు

कर्पूरतिलक పుం.ఎనుగుపేరు

कर्मन् న.పని

कलङ्क పుం.మచ్చ

कलह పుం.కొట్లాట

कलः స్త్రీ.కళ,కౌశల్యము

कलि పుం.కలహము,తంటా

कल्याण పుం.మంగళము

कवि పుం.కవితలల్లువాడు

कवीश పుం.కవులలోశ్రేష్ఠుడు

काञ्चन న.బంగారము

कान्ता స్త్రీ.సుందరస్త్రీ,భార్య

कान्ति స్త్రీ.తేజస్సు,ప్రకాశము

काम పుం.కోరిక

कारण న.కారణము

कारग्रह న.జైలు

कारुणिक వి.పుం.న.దయాళువు

कारुण्य న.దయ

कार्तिक పుం.ఒకనెలపేరు

కార్య న.పని

కాల పుం.కాలము, సమయము, వేళ

కాశపుం.గ.అ.ప.ప్ర+కాశ

(ప్రకాశించుట)

కౌసుమ న.పుష్పము

కాఱ న.కట్టి

కాసార పుం.సరోవరము

కింకర పుం.సేవకుడు, దాసుడు

కింతు అ.కాని

కిరీ పుం.పంది

కీచక పుం.విరాటరాజు సేనాపతి

మరియు, బావమరిది

కీర్తి స్త్రీ.యశస్సు, మంచి పేరు

కిల అ.ఆట

కుట్రుమ్బిన్ పుం.సంసారి

కుఠిత(కుఠ+ తాంత)అడ్డుపడిన

కుత: వి.అ.ఎందువలన

కుత్ర వి.అ.ఎక్కడ

కుప్ 4.గ.ప.ప.కోపించుట

కుమారి స్త్రీ.పెళ్ళికానిపిల్ల

కుమ్మికార పుం.కుమ్మరి

కురు పుం.ఒకదేశపు పేరు

కుర్వత్ (కృశావ్రంత)చేస్తున్నవాడు

కుర్వాణ(కృ+శానజన్త)చేస్తున్నవాడు

కులీన వి.పుం.న.ఉత్తమకులజన్ముడు

కుశ పుం.శ్రీరామునిపుత్రుడు

కుశలిన్వి.పుం.న.క్షేమంగా ఉన్నవాడు

కుష్ 4.గ.ప.ప.కొగలించుకొనుట

కూప పుం.బావి

కూర్మ పుం.తాబేలు

అలమ్+కృ అలంకరించుట

అవ్విస+కృ అవిష్కరించుట

కృత(కృ+తాన్త) చేయబడిన

కృతగతాస్త్రీ.ఉపకారమునుస్మరించుట

కృతి స్త్రీ.పని

కృతే అ.కొరకు

కృపా స్త్రీ.దయ

కృష్ 1.గ.ప.ప. అथవా

6.గ.ప.ప.దున్నుట

కృషీవల పుం.రైతు

కృషా పుం.నామవాచకము

క్లుప్ 1.గ.అ.ప.సమర్థుడగుట

కేవల వి.పుం.న.మాత్రము

కేవలమ్ వి.మాత్రము

కేకేయీ స్త్రీ.దశరథుని చిన్నభార్యపేరు

కోశ పుం.ఖజానా

కౌముది స్త్రీ.వెన్నెల

కౌశల న.సామర్థ్యము

కౌశామ్బీ స్త్రీ.నగరనామము

కౌశిక పుం.కుశికవంశజుడు

విశ్వామిత్రుడు

క్రమేణ(క్రమ శబ్ద త్.౯)క్రమంగా

క్రీడా స్త్రీ.ఆట

క్రీత(క్రీ+ క్తాంత)కొనబడినది

క్రుధ 4.గ.ప.ప.కోపించుట

క్రోధ పుం.కోపము

క్రోశ పుం.కోసు(2 మైళ్ళు)

క్లేశ పుం.దుఃఖము,బాధ

క్ల వి.అ.ఎక్కడ

క్షమ్ 1.గ.ఆ.ప.క్షమించుట

క్షమా స్త్రీ.ఓర్పు

క్షయిన్ వి.పుం.న.క్షీణించుచున్నాడు

క్షల్(క్షాల్ 1.గ.ప్ర+క్షల్ కడుగుట

క్షి గ.ప.ప.నశించుట

క్షిప్ 6.గ.ఉ.ప.విసరివేయుట

క్షుద్ర వి.నీచము,నిన్నవి

క్షుభ్ 4.గ.ప.ప.క్షోభము

క్షుధిత వి.పుం.న.ఆకలిగొన్నవాడు

క్షేత్ర న.క్షేత్రము

క్షేత్రగామిన్ వి.పుం.న.యాత్రికుడు

ఖ

ఖజ పుం.కుంటివాడు

ఖడ్గ పుం.కత్తి

ఖన్ 1.గ.ప.ప.తవ్వట

తద్+ఖన్ తవ్వట

ఖనిత న.గునపము

ఖల పుం.దుష్టుడు

గ

గజ్జా స్త్రీ.భాగీరథీనది

గచ్ఛత్ (గమ్+శత్రన్త)వెళ్ళువాడు

గజ పుం.ఏనుగు

గణ 10.గ.లెక్కించుట

గత (గమ్+క్తాన్త) వెళ్ళినవాడు

గతి స్త్రీ.నడక

గన్త్ వి.పుం.న.వెళ్ళువాడు

గన్యవ్ పుం.గంధర్వుడు

గమ్ (గచ్ఛ) 1.గ.ప.ప.వెళ్ళుట

అధి+గమ్ పొందుట,అన్య+గమ్

అనుసరించుట,అవ+గమ్ బయలు

డరుట ప్రతి+ఆ+గమ్ తిరిగివచ్చుట

శరణమ్+గమ్ వశమ్ గమ్ = లాంగి గే 1.గ.ప.ప.పాడుట

పోవుట, కలియుట

గమన న.వెళ్లుట

గతా స్త్రీ.గుంత

గర్భ వి.పుం.న.నింద్యము

గల్ గ.ప.ప.జారుట

గల్మ 1.గ.అ.ప.ప్ర+గల్మ

గొప్పలుపలుకుట

గాత్ర న.అవయవము

గాన న.గానము,పాడుట

గాహ 1.గ.అ.ప.అవ+గాహ

స్నానముచేయుట

గాయక పుం.పాటలుపాడువాడు

గిరి పుం.పర్వతము

గీత న.పాట

గుణ పుం.గుణము,ధర్మము

గుణశి.వి.పుం.న.యోగ్యతనెరిగిన

వాడు

గుణవత్ గుణిన్ గుణవంతుడు

గూర్ వి.పుం.న.పెద్ద,గొప్ప

గూర్ పుం.గురువు,పూజ్యుడు

గృధ్రరాజ పుం.జడాయువు

గృహ న.ఇల్లు

గోహిని స్త్రీ.గృహిణి,ఇల్లాలు

గోత్ర న.కుటుంబము,వంశము

గోదావరీ స్త్రీ.నదీనామము

గోప పుం.గొల్లవాడు

గోష్ఠ పుం.న.పశువులదొడ్డి

గ్రథన న.జతకూర్చుట

గ్రన్థ పుం.పుస్తకము

గ్రహణ న.పట్టుకొనుట

గ్రామ పుం.ఊరు

గ్రీష్మ పుం.ఋతునామము

ఘ

ఘట పుం.కుండ

ఘృష్(ఘోష) 10.గ.ఉద్ఘోషించుట

ఘృత న.నెయ్యి

చ

చ అ.మరియు

చకోర పుం.చకోరపక్షి

చక్రన.చక్రము

చక్షుస్ న.కన్ను

చञ్చల వి.పుం.న.క్షణికము

చण्ड వి.పుం.న.వేడి

చన్ద్ర పుం.చంద్రుడు

చన్ద్రమస్ పుం.చంద్రుడు

చంద్రాపీఠపుం.రాజకుమారుని

నామము

చర్ గ.ప.ప.వెళ్ళుట,తిరుగు

ఆ+చర చేయుట

చరిత న.చరిత్ర

చర్మన్ న.చర్మము

చల్ 1.గ.ప.ప.నడుచుట

చాతుర్య న.చాతుర్యము,

వైపుణ్యము

చాప పుం.ధనుస్సు

చారు వి.పుం.న.సుందరము

చిత్త న.మనస్సు

చిత్రకూట పుం.ఓకపర్వతము

చిన్త్ 10.గ.విచారము

చింతా స్త్రీ.విచారము

చిన్తित (చిన్త్+కాన్త)

అలోచింపబడిన

చిరమ్ అ.చాలాకాలము

చిహ్న న.గుర్తు

చుర్ (చొర) 10.గ.దొంగలించుట

చోదయత్ (చుద్) 10.గ.నడుపుట

చొర పుం.దొంగ

చోర్య న.దొంగతనము

ఛందస్ న.వేదము,చందస్సు

ఛత్ర(ఛద్+కాన్త)కప్పబడిన

ఛాత్రపుం.విద్యార్థి,శిష్యుడు

ఛాయా స్త్రీ.నీడ

ఛిద కర్మ భేదించుట

జ

జగత్ న.ప్రపంచము

జగత్కర్తపుం.జగన్నిర్మాత

జన్ 4.గ.అ.ప.పుట్టించుట

జన 4.గ.అ.ప. జన పుం.జనుట

జనక పుం.తండ్రి,సీతతండ్రి

జననీ స్త్రీ.తల్లి

జమ్బూక పుం.నక్క

జయత్(జి).గ.ప.ప.జయించు

వి+జయత్ అప)జయించుట

జయన్త జయించుట

జయన్త పుం.శంధ్రునికొడుకు

జరఠ పుం.వృద్ధుడు

జరా స్త్రీ.ముసలితనము

జల న.నీరు

జల్ప 1.గ.ప.ప.జల్పములాడు

జవ పుం.వేకము

జాకయ న.అలసత్వము

జాత (జన్ + క్తాన్త) పుట్టిన	త
జాతి స్త్రీ.కులము,రకము	డిమ్మ పుం.పిల్లవాడు
జామాత్ పుం.అల్లుడు	తీ(త్) 1.గ.ఆ.ప.విగురుట
జావాపతీపుం.ద్వి.ప భార్యభర్తలు	త
జాల న.వల	తడ్(తాడ్) 1.గ.కొట్టుట
జాల్మ పుం.దుష్టుడు	తడాగ పుం.సరోవరము
జి (1.గ.ప.ప.) వి+జి ఆ.ప	తణ్డల పుం.బియ్యము
జయించుట	తత: వి.అ.అక్కడ
జిహ్వా స్త్రీ.నాలుక	తతా వి.అ.అవిధంగా
జిహ్వాగ్ర న.నాలుక కొసభాగము	తదా అ.అప్పుడు
జీర్ణ(జృ 1 గ క్తాన్త)చిరిగినది	తనయ పుం.కుమారుడు
జీవ్ 1.గ.ప.ప.జీవించుట	తన్మ పుం.స్త్రీ.న.క్షణించుట కొంచెము
జీవి పుం.ప్రాణము జీవుడు	తన్మ 10.గ.ఆ.పాలించుట
జీవిత న.బ్రతుకు	తప్ 1.గ.ప.ప.ప్రకాశించుట,
జీవికా స్త్రీ.బ్రతుకుతెరువు	వేడినొందుట
జేత్ వి.పుం.న.జయించువాడు	తపస్ న.తపస్సు
జ్ఞా తెలుసుకొనుట	తమిస్తా స్త్రీ.రాత్రి
జ్ఞాతి పుం.బంధువు	తరు పుం.చెట్టు
జ్ఞాన న.జ్ఞానమున	తస్థివస్ వి.పుం.న.కూర్చున్నవాడు
జ్ఞానామృతన.జ్ఞానరూపమైన అమృతముతాడన న.కొట్టుట	
జ్యాయమ్ వి.పుం.న.పెద్దవాడుతారక న.నక్షత్రము	
జ్యోత్స్నా స్త్రీ.చెన్నెల	తారాగణ పుం.నక్షత్రసముదాయము
	తాల్మ న.తాలువు

తిల పుం.నువ్వుగుంజ
 తీర న.తటము. కట్ట
 తద్ ర.గ.ఉ.ప. బాధించుట
 తుల్ (తోల్ 10.గ.తూకము వేయుట
 తుల్య వి.సమానము
 తుష్ 4.గ.ప.ప.సంతోషించుట
 తూల పుం.పత్తి
 తూణీమ్ వి.ఊరక
 తృణ న.గడ్డి
 తృషిత వి.దప్పికొన్న
 తృణా స్త్రీ.దప్పిక,లోభము
 అవ+త్ దిగుట
 తేజస్ న.ప్రకాశము
 త్యజ్ 1.గ.ప.ప.వదలుట
 త్యాగ పుం.వదలుట
 త్వర్ 1.గ.అ.ప.కొందరపడుట
 త్వష్ట పుం.దేవతలశిల్పి
 ద
 దక్ష వి.పుం.న.తత్పరుడు
 దక్షిణా స్త్రీ.బ్రాహ్మణునకిచ్చు
 దण्ड పుం.కర్ర | ద్రవ్యము
 దण्ड 10.గ.శిక్షించుట
 దण्डకా స్త్రీ.అరణ్యనామము

దరిద్ర వి.పుం.న.దరిద్రుడు
 దర్శన న.దృశ్యము,చూచుట
 దర్శనీయ వి.చూడదగిన,అందమైన
 దశరథ పుం.అయోధ్యాధిపతి
 శ్రీరామునితండ్రి
 దహ 1.గ.ప.ప.కాలుట
 దా(యచ్చ) 1.గ.ప.ప.ఇచ్చుట
 ప్ర+దాఇచ్చుటప్రతి+దాఎదురిచ్చుదానం
 దా (దీ కर्मणि) ఇచ్చుట
 దాత్ వి.పుం.న.ఇచ్చువాడు
 దారిత్రయ న.బీదతనము
 దారుణ వి.పుం.న.భయంకరము
 దాసజన పుం.సేవకుడు
 దాసీ స్త్రీ.దాసి
 దిన న.దినము
 దివా అ.దినము
 దివౌకస్ పుం.స్వర్గవాసి
 దిశ్ ర.గ.ఉ.ప.చూపించుట
 ఆ+దిశ్ ఆజ్ఞాపించుట
 ఉప+దిశ ఉపదేశించుట
 నిర+దిశ సూచించుట
 దిశ్ స్త్రీ.దిక్కు
 దీన వి.పుం.న.బీదవాడు,కృపణుడు

దీప పుం.దీపము	దృశ్(పश्य) 1.ప.ప.చూచుట
దీర్ఘ వి.పొడవైన	దృశ్య వి.పుం.న.చూడదగినది
ద్రు:ఖ వి.పుం.న.దుఃఖము	దృష్ట స్త్రీ.రాయి
ద్రు:ఖిన వి.దుఃఖించువాడు	దృష్టిప్రసాద పుం.చూపుఅనుఅనుగ్రహము
ద్రు:ఖోదధి పుం.దుఃఖముయొక్క ఉదధి ద్ద 10.గ.చింపుట	
అనగా సముద్రము	దేవ పుం.దేవుడు
దురాచార పుం.దుష్పూర్వవర్తనము	దేవతా స్త్రీ.దేవత
దురాప వి.పుం.న.పొందశక్యముకానిది	దేవదత్త పుం.పురుషనామము
దుగ్ న.కష్టము	దేవదారు పుం.వృక్షనామము
దుర్గా స్త్రీ.కాళికామాత	దేవావతన న.దేవునిగుడి
దుర్జన పుం.దుష్టుడు	దేవి స్త్రీ.దేవత,రాణి, ముంచివనిత
దుర్దేశా స్త్రీ.చెడ్డదేశ	దేవ్పుం.మరది.
దుర్భిక్ష న.చెడ్డకాలము,అకాలము	దేశ పుం.దేశము
దుర్వాసస్ పుం.బుష్టినామము	దేహ పుం.శరీరము
దుష్కృత న. దుష్కృతి స్త్రీ.పాపపుపని	దैन्य న.దీనత్వము
దుష్ట(దుష్ట 4.గ.ప.ప.క్వాంత)దుష్టుడు	దేవ న.అదృష్టము
దుర్హిత స్త్రీ.కూతురు	ఛావాపృథివీ స్త్రీ.ఆకాశము-భూమి
దూత పుం.దుత,వార్తాహరుడు	ఛ్యుత్ 1.గ.ఆ.ప.ప్రకాశించుట
దూర వి.పుం.న.దూరము	ద్రవ్య న.ధనము
దూరమ్ వి.పుం.న.దూరము	ద్రష్ట వి.పుం.న.చూచువాడు
దూషిత(దుష్+క్వాంత) భ్రష్టము	దృతమ్ క్రి.వి.త్వరగా
దృష్(దృశ్+క్వాంత) చూడబడినది	దృహ్ ద్రోహ,విశ్వాసఘాతకుడు
దృఢమ్ క్రి.వి.గట్టిగా,దగ్ధరగా	క్షారకా స్త్రీ.ద్వారకానగరము

ద్విజ పుం.ద్విజాడు

ద్వీప పుం.న.ద్వీపము, దీవి, లంక

దేదృ పుం.అసహ్యపడేవాడు

ధ

ధనపతి పుం.కుబేరుడు

ధనభాజ్ వి.పుం.స్త్రీ.న.శ్రీమంతుడు

ధనిక వి.పుం.న.శ్రీమంతుడు

ధనుస్ న.ధనుస్సు, చాపము

ధర్మ పుం.కర్తవ్యము, సద్గుణము

ధా అభిధా(ధీ కर्म) చెప్పుట

ని+ధా ఉంచుట

ధాత్ పుం.నృప్తకర్తృబ్రహ్మ

ధాన్య న.ధాన్యము

ధాతరాజ్ పుం.కౌరవులు

ధావ్ 2.న.ప.ప.పరుగెత్తుట

ధీమత్ వి.బుద్ధిమంతుడు

ధీర అవ+ధీర 10.గ.తిరస్కరించుట

ధృజ్జటి పుం.శివుడు

ధృ 10.గ.ధరించుట

ఋణపడి యుండుట

उद्+ధృ 2.గ.ఉ.ప.ఎత్తుట రక్షించుట

ధృతి స్త్రీ.ధైర్యము

ధేన్ స్త్రీ.ఆవు

ధ्यान న.మననము, చింతనము

ధ్రువ వి.నిశ్చయము

ధ్వంస 1.గ.అ.ప.నశించుట

ध्वनि పుం.ధ్వని

न

न అ.కాదు, లేదు

न कदापि క్రి.వి.అ.ఎప్పుడునులేదు

नख న.గోళ్ళు

नगरन.नगरी స్త్రీ.పట్టణము

नटी స్త్రీ.నటి

नद पुं.नदी స్త్రీ.నది

ननान्द స్త్రీ.ఆడపడుచు

नन्द 1.గ.ప.ప.अभि+नन्दప్రశంసించుట

नन्दिनी స్త్రీ.కన్య

नम्र పుం.మనుమడు

नभस् న.ఆకాశము

नभ् 1.గ.ప.ప.नमస్కరించుట

अव+नम् వంగుట

नमस् అ.నమస్కారము

नयन న.కన్ను

नर పుం.నరుడు

नल पुं.राजायुक्ता పేరు

नव वि.పుం.న.క్రొత్త

నశ్ 4.గ.ప.ప.నశించుట
 నष्ट(నశ ధాతు క్తాంత) నాశనము
 నాగ పుం.ఏనుగు.పాము
 నాడ్ 10.గ.నటించుట
 నాटक న.నాటకము
 నామ అ.పేరు
 నామన్ న.పేరు
 నాయక పుం.నాయకుడు
 నారద పుం.ఋషి నామము
 నారాయణ పుం.మనుష్యనామము
 నారి స్త్రీ.స్త్రీ
 నావిక పుం.నావ నడుపువాడు
 నాశ పుం.హాని
 నిత్య క్రి.వి.ఎల్లప్పుడు
 నిధి పుం.నిధి
 నిన్ద్ 1.గ.ప.ప.నిందించుట
 నిన్దా స్త్రీ.నింద
 నిఘ్న వి.కుశలుడు
 నిమగ్న(ని+మగ్న+క్తాంత)
 మునిగిన,మగ్న మైన
 నిమిత్త న.కారణము
 నిరతిశయ వి.పి.న.గొప్పదైన
 నిరస్త(నిర+అస్ 4వ.ప.ప.క్తాంత)

ఇక్కడొకటి,అక్కడొకటిగా ఉన్న
 నిరూపిత(ని+రూప) నిరూపించబడిన
 నిర్దేశ పుం.ఆజ్ఞ
 నిర్బంధ పుం.బంధించుట
 నిర్మిత(నిర్+మా) నిర్మింపబడిన
 నిర్వృతిమత్ వి.పుం.న.సుఖవంతుడు
 నివృత్త(ని+వృత్త)చెనుకకుతిరిగిన
 నివేశిత(ని+విశ్+క్తాంత) ఉంచబడిన
 నిశ్ స్త్రీ.రాత్రి
 నిశాచర పుం.రాక్షసుడు
 నిశిత వి.పుం.న.పదునైన,వాడియైన
 నిశ్చేష్ట వి.పుం.న.చేష్టలుదక్కిన
 నిషణ్ణ(ని+సద్ క్తాంత)కూర్చున్న
 నిష్క పుం.బంగారునాణము
 నిష్ణాత(ని+స్తా+క్తాంత) నిపుణుడు
 నిష్ఫల వి.ఫలరహితము
 నీ 1.గ.ఉ.ప.పొందించుట
 అప+నీ తీసివేయుట,ఆ+నీ తెచ్చుట
 పరి+నీ పెండ్లాడుట,ప్ర+నీ రచించుట
 వి+నీ వేర్చుట
 నీచैరాఖ్య స్త్రీ.నీచై అనుపేరుగల
 నీతి స్త్రీ.రాజనీతి
 నృపుం.నరుడు

నృత్ 4.గ.ప.ప.నాట్యము చేయుట	పత్ 1.గ.ప.ప.పడుట ఇద+పత్ ఎగురుట
నృత్య న.నర్తించుట	పతన న.పడుట
నృప పుం.రాజు	పతిత (పత్+కాంత) పడిన
నృపతి పుం.రాజు	పత్తి పుం.సైనికుడు, పదాతి
నృపత్య న.రాచరికము	పత్నీ స్త్రీ.భార్య
నృశంస వి.దుష్టుడు, కఠినుడు పథ్య న.హి తకరము	
నేత్ర న.కమ్ము	పద్ 4.గ.అ.ప.ఉద్+పద పుట్టిన
నేయాయిక పుం.తార్కికుడు	నిస్+పద పుట్టిన ప్రతి+పద
నౌ స్త్రీ.నౌక	పవినారంభించుట
కాయనౌ: దేహ మనునౌక	పద న.అడుట
న్యాయ పుం.న్యాయదర్శనము	పదా న.తామరపువ్వు
న్యాయసభాస్త్రీ.(న్యాయ)పుం.న్యాయము	పయస్ న.నీరు
(సభా)స్త్రీ.స్థానము, న్యాయస్థానము	పర వి.పుం.న.గొప్ప
ప	పరకీయవి.పుం.న.ఇతరులకు చెందిన
పక్షిన్ పుం.పక్షి	పరమ్ అ.కాని
పక్ష పుం.బురద	పరమ వి.పుం.న.చాలఉత్కృష్టమైన
పచ్ 1.గ.ఉ.ప.వండుట	పరవత్ వి.పరాధినుడు
పఞ్చవటీ స్త్రీ.స్థలనామము	పరశు పుం.గొడ్డలి
పఞ్జర పుం.పంజరము	పరశురామ పుం.వరశురాముడు,
పత్ 1.గ.ప.ప.చదువుట	క్ష త్రియకులనాశకుడు
పण्डित పుం.విద్వాంసుడు	పరాక్రమ పుం.శౌర్యము
पण्य న.వెల पुण्यपण्यపుण्य	परार्थపుం.రెండవ సగము
రూపమైన, వెల	

परिणाम	పుం.వనివలన వచ్చిన ఫలము	प्रादप	పుం.వృక్షము
परिहर्तव्य	వి.తిరస్కరణీయము	पान्थ	పుం.బాటసారి
परिहित(परि+धात्तान्त)	ధరింపబడిన	पाप	న.పాపము,పాతకము
पर्ण	న.ఆకు	पार्	10.గ.దటుట
पर्याकुल	వి.పుం.న.వ్యాకులుడైన	पार	పుం.అవతలి ఒడ్డు
पर्वत	పుం.పర్వతము	पारितोषिक	న.బహుమతి
पल्लव	పుం.చిగురుటాకు	पार्थिव	పుం.రాజ
पवन	పుం.గాలి	पालक	పుం.రక్షించువాడు
पवि	పుం.ఇంద్రుని వజ్రము	पिण्ड	పుం.ప్రేతకు బలిగాఇచ్చు
पशु	పుం.పశువు		అన్నపుముద్ద
पश्चात्	అ.తరువాత	पितृ	పుం.తండ్రి ద్వివ
पश्यत् (दृश्+क्तान्त)			తల్లిదండ్రులు
पू	చూచుచున్నవాడు	पितृव्य	పుం.పెద్దనాయన,
पा पिब्	1.గ.ప.ప.త్రాగుట		చిన్ననాయన
पी कर्म		पीड	10.గ.బాధించుట
पांसु	పుం.ధూళి	पीडा	స్త్రీ.బాధ
पाठ	పుం.పాఠము	पुच्छक्त्रवलम्बन	న.(ఘ్రుతక తోక
पाठशाला	స్త్రీ.విద్యాశాల		అవలంబన పట్టుకొనుట
पाणि	పుం.చెయ్యి	पुण्य	న.సత్కర్మ
पाण्डव	పుం.పాండురాజు పుత్రులు		వి.పుం.న.పవిత్రము
पात	పుం.పడుట	पुण्यवत्	వి.పుం.న.పుణ్యాత్ముడు
पात्र	న.యోగ్యతగల	पुत्र	పుం.కొడుకు
पाद	పుం.పాదము	पुत्रजन्मसम	వి.పుం.న.పుత్రుని
			జననముతో సమానమైన

పుత్రీకృత వి.పుం.న.పుత్రునిగా

చేసుకొనబడిన దత్తత

పునర్ అ.మరల

పునః అ.ముందు, ఎదుట

పురతస్ అ.ముందు, ఎదుట

పురా అ.మునుపు, పూర్వము

పురాణ న.పురాణము

పురీ స్త్రీ.నగరము

పురుష పుం.మనుష్యుడు

పుష్ 4.గ.ప.ప.పోషించు

పుష్పధారిన్ పుం.పూలను

ధరించువాడు

పుష్పిత వి.పుం.న.పూలు పూసిన

పుస్తక న.పుస్తకము, గ్రంథము

పూజ్ 10.గ.పూజించుట, గౌరవించుట

పూజా స్త్రీ.పూజ

పూజాస్థాన న.పూజించబడే స్థానము

పూజ్య వి.పుం.న.గౌరవనీయుడు

పూత(పూతాతుకాంత)శుద్ధము, పవిత్రము

పూర్ 10.గ.నింపుట

పూర్వార్థ పుం.మొదటిసగము

పృథ్వీ స్త్రీ.భూమి

పృష్ఠ(ప్రచ్ఛ+కాంత)అడుగుబడిన

పౌర పుం.నాగరికుడు

ప్రకర్ష పుం.గొప్పతనము

ప్రకృతి స్త్రీ.స్వభావము,

మంత్రిమండలి

ప్రకృతिसిద్ధ వి. ప్రకృతిస్వభావము

సిద్ధ సిద్ధము (సిద్ధ్ ధాతు కాంత)

స్వభావసిద్ధము స్వాభావికము

ప్రచ్ఛ (పచ్ఛ) 6.గ.ప.ప. అడుగుట

ఆ+ప్రచ్ఛ అ.ప.సెలవుతీసుకొనుట

ప్రజా స్త్రీ.ప్రజలు, సంతానము

ప్రజా స్త్రీ.బుద్ధి

ప్రశ పుం.బుద్ధమంతుడు

ప్రతన్ వి.పుం.స్త్రీ.న.కొంచెము

ప్రతికృతి స్త్రీ.ప్రతిమ, చిత్రపు

ప్రతిక్రియా స్త్రీ.ప్రతికారము

ప్రతిజ్ఞా (ప్రతి+జ్ఞా ధాతు కాంత)

ప్రతిజ్ఞ చేయబడిన

ప్రతిపద్ స్త్రీ.పాఠ్యమి

ప్రతిష్ఠాపన న.స్థాపించుట

ప్రతిహత (ప్రతి+హన్+కాంత)

కుంతితమైన

ప్రత్యయ పుం.విశ్వాసము

ప్రత్ 10.గ.ప్రసేది నొందుట

ప్రథమ వి.పుం.న.మొదటిది
 ప్రథమసృక్త (ప్రథమ) మొదటి
 (సృక్త) మొదటి పుణ్యపు పుని
 (సత్ప్రవర్తన)
 ప్రదేయ వి.పుం.న.ఇవ్వదగినది
 ప్రధానతమ వి.పుం.న.ముఖ్యుడు
 ప్రపత్ర (ప్ర+పద్ 4.గ.ఆ.ప.+కాంత)
 శరణుపొందిన
 ప్రబల వి.పుం.న.గొప్ప
 ప్రభవ పుం.ఉద్భవము
 ప్రభా స్త్రీ.కాంతి
 ప్రభు పుం.యజమాని
 ప్రభూత వి.అధికము
 ప్రమదా స్త్రీ.వనిత
 ప్రమాణ న.ప్రమాణము
 ప్రయాగ న.అలహాబాద్
 ప్రవర్తన న.ప్రవృత్తి.వ్యవహారము
 ప్రవాహ పుం.ప్రవాహము
 ప్రవిष्ट (ప్ర+విష్+కాంత)
 ప్రవేశించిన
 ప్రవృత్తి స్త్రీ.వ్యవహారము, ప్రవృత్తీ
 ప్రశస్య వి.స్తుతించబడుచున్నది
 ప్రశ్రయ పుం.వినయము

ప్రసన్న (ప్ర+సద్ 1.గ.+కాంత)
 సంతోషుడు
 ప్రసాద పుం.అనుగ్రహము
 ప్రస్థాపిత (ప్ర+ణిజన్త స్థా+
 కాంత) పంపించబడినవాడు
 ప్రాచీ స్త్రీ.తూర్పు
 ప్రాజ్ఞ పుం.బుద్ధిమంతుడు
 ప్రాణ పుం.జీవితము
 ప్రాణిన్ పుం.మనుష్యాది జంతువులు
 ప్రాతర్ అ.పొద్దున, ఉదయము
 ప్రాప్త (ప్ర+ఆప్ +కాంత)
 పొందబడిన
 ప్రాయస్ అ.సామూన్యముగా, తరచుగా
 ప్రావీణ్య న.వైపుణ్యము
 ప్రాశ్రిక పుం.పరీక్షకుడు
 ప్రాసాదతల న.(ప్రసాద పుం.మందిరము
 తలన.పైభాగము) మందిరపైభాగము
 ప్రिय వి.పుం.న.ఇష్టమైనది
 ప్రियంబదా స్త్రీ.శకుంతల చెలికత్తె
 ప్రियతమా స్త్రీ.ప్రయురాలు
 ప్రियవాదత్వ న.మధురభాషణము
 ప్రियవాదిన్ మధురభాషి

ప్రియాప్రవృత్తి స్త్రీ.(ప్రియా ప్రేయసరాళి
ప్రవృత్తివ్యవహారము
ప్రీ(ప్రీణ) 10.గ.సంతోష పెట్టుట
ప్రీతి స్త్రీ.ప్రేమ,అనురాగము
ప్రేమన్ పుం.ప్రేమ
ప్రేయస్ వి.పుం.న.ఇష్టమైన

फ

फल 1.గ.ప.ప.ఫలించుట
ఫల న.పండు
ఫలాశిన్ వి.పండ్లు తినువాడు

ब

बन्धु పుం.చుట్టము
बल న.బలము,శక్తి
बलिపుం.రాజనామము,దేవతలకు
అర్పింపబడు ఫలాది నివేదనము
बहिस् అ.బయట,వెలుపల
बहुवि.పుం.న.చాలా,పుష్కలము
बहुशस्అ.పుష్కలంగా,చాలాపార్లు
बाण పుం.బాణము
बान्धव పుం.బంధువు
बाल పుం.పిల్లవాడు
बाहु పుం.బాహువు,భుజము

बाहुल्य న.చాలా
बिडाल పుం.పిల్లి
बिन्दु పుం.బిందువు
बिम्ब వ.బింబము
बीज న.విత్తనము
बुद्धि స్త్రీ.మతి
बुद्धिप्रभाव పుం.బుద్ధిబలము
बुध् 1.గ.ఉ.ప.తెలుసుకొనుట
ब्रह्मन् పుం.సృష్టికర్త,విధాత
ब्रह्मविद् వి.బ్రహ్మ నెరింగినవాడు
ब्रह्माण्य న.అరణ్యవాసుము
ब्राह्मण పుం.బ్రాహ్మణుడు
ब्रूते(ब्रू 2.గ.धातु लट् तृ
చెప్పుచున్నాడు

भ

भक्त(भज्+ क्तान्त) భక్తుడు
भक्ति స్త్రీ.భక్తి,నిష్ఠ
भक्ष् 10.గ.తినుట
भगवत् వి.ఈశ్వరీయ,
సర్వశక్తివంతమైన
भगिनी స్త్రీ.సోదరి
भगीरथ పుం.సూర్యవంశపురాజు
भङ्ग పుం.విరచుట

భజ్ 1.గ.ఉ.ప.పూజించుట,
 సేవించుట
 భద్ర న.మంగళము, శుభము
 భయ న.భయము
 భయంకర వి.భయమును కలిగించునది
 భర పుం.బరువు
 భర్త పుం.పతి.మగడు
 భవత్ సర్వ మీరు
 భవత్సకాశ పుం.(భవత్+సకాశ
 పుం.వద్ద) మీ వద్దకు
 భవిష్యతి (భూ ధాతు భవిష్యత్కాల
 ఉత్తమపुरुషేక వచన) అవుతుంది
 భాగీరథి స్త్రీ.గంగ
 భార పుం.భారము
 భారతవర్షీయ పుం.భారతీయుడు
 భార్యా స్త్రీ.పత్ని
 భావయ(భూధాతు గిజంత ఆశార్థక
 మధ్యమ పురుషేక వచన తలంచు,
 సంభావ్యతే (గిజంత
 కర్మరూప ఆదుకొనబడును
 భావిన్ వి.భవిష్యత్తు
 భాష్ 1.గ.అ.ప.మాట్లాడుట
 భాస్వర శుక్ల వి.తళతళ మెరయు
 తెలుపు

భిక్ష 1.గ.అ.ప.భిక్ష మెత్తుట
 భిక్షా స్త్రీ.భిచ్చము
 భిక్షుక
 పుం.భిచ్చగాడు, యాచకుడు
 భిద్ భేదించుట
 భీతి స్త్రీ.భయము
 భీమ పుం.పొండవద్దితీయుడు
 భీరు వి.పుం.న.భయస్వభవురాలు
 భూ 1.గ.ప.ప.అగుట అను+భూ
 అనుభవించుట ఉద్+భూ పుట్టుట
 భూత న.ప్రాణి
 భూతార్థ పుం.యథార్థకథనము
 భూతి స్త్రీ.వృద్ధి
 భూత పుం. జీవి, జంతువు
 భూభృత్ రాజు
 భూమి స్త్రీ.భూమి
 భూయస్ వి.గొప్ప
 భూరి వి.అధికము
 భూష 10.గ.అలంకరించుట
 భూషణ న.అలంకారము
 భృ 1.గ.ఉ.ప.భరించుట
 భృత్య ప.సేవకుడు
 భోగ పుం.సంతోషము
 భోజన న.భోజనము

భోస్ అ.సంబోధనావాచకము

భ్రమర పుం.తుమ్మెద

భ్రాతృ పుం.సోదరుడు

భ్రాంత(భ్రమ 1గ థాతు క్తాంత)

తిరుగుచున్న

మ

మణి పుం.రత్నము

మణికార పుం.రత్నాలవ్యాపారి

మण्डप పుం.మండపము

मति స్త్రీ.బుద్ధి

मत्स्य పుం.చేప

मद (माद्) 4.గ.ప.ప.మదించుట

प्र+मदతప్పుచేయుట,క్రిందపడు

मद् పుం.గర్వము,తలబిరుసు

తనము, మత్తు

मदन పుం.మన్మథుడు

मदिरा స్త్రీ.మద్యము,కల్లు

मदिराक्षी స్త్రీ.అకర్షణీయులైన

సుందరమైన కన్నులుకల వనిత

मधु న.తనె

मधुकर పుం.తుమ్మెద

मधुरम् క్రి.వి.తీయగా

मन् 4.గ.అ.ప.అలోచించుట

अनु+मन् అనుమతించుట

अव+मन అవమానము చేయు

मनः संयम పుం.మనస్సు యొక్క

సంయమ నిగ్రహము

मनस् న.మనస్సు

मनु పుం.(హిందూ)ధర్మశాస్త్రకర్త

मन्त्र 10.గ.అ.ప.ని+మన్త పిలచుట

मन्त्र పుం.వేద ఋక్కు

मन्द వి.పుం.న.మెల్లగా

मयूर పుం.నెమలి

मरण న.మృత్యువు

मरुत् పుం.గాలి

महत् వి.పుం.న.పెద్దది,గొప్పది

महात्मन् పు.మహత్ గొప్ప ఆత్మా

మనస్సు,గొప్ప మనస్సుగలవాడు

महाराज పుం.గొప్పరాజు

महिमन् పుం.గొప్పశత్రువు

महिमन् పుం.మహిమ,మహాత్వము

महिष పుం.దున్న

महिषासुर పుం.రాక్షసనామము

దున్ననంటి ఆకారము కల్గినవాడు

महिषी స్త్రీ.పట్టపురాణి

मही స్త్రీ.భూమి

महोत्सव పుం.గొప్పపండుగ

మా	అ.నద్దు
మా నిర్+మానిర్వించుట	
మాంస	న.మాంసము
माणवक	పుం.బ్రహ్మచారి
मातृ	స్త్రీ.తల్లి
माधुर्य	న.తీయదనము
मानव	పుం.మనుష్యుడు
मानिनी	స్త్రీ.గర్విష్టురాలు
मारुत	పుం.గాలి
मार्ग	10.గ.శోధించుట
मार्ग	పుం.త్రోవ
माला	స్త్రీ.దండ,మాల
माष	పుం.మినుములు
मास	పుం.నెల
मासचतुष्टय	న.నాల్గునెలలు
मित्र	న.స్నేహితులు
मिलित्वा	కలసి
(मिल्+कान्त)	
मुक्त(मुच्+कान्त)	
	విడిచిపెట్టబడిన.
मुक्ता	స్త్రీ.ముత్యములు
मुक्ति	స్త్రీ.ముక్తి
मुख	న.నోరు,ముఖము
मुख्य	వి.ప్రముఖుడు

मुच्(मुञ्च)	6.గ.ప.ప.వదలుట,
	విడచుట
मुद्	1.గ.అ.ప.సంతోషించుట
मुष्टि	పుం.పిడికిలి
मुह	4.గ.ప.ప.మూర్ఛనొందుట
मूक	వి.మూగవాడు
मूर्ख	పుం.మూర్ఖుడు
मूर्खशत	న.నూరుమంది మూర్ఖులు
मूर्च्छ	1.గ.మూర్ఛనొందుట
मूर्ति	స్త్రీ.ప్రతిమ,విగ్రహము
मूर्तिमन्	వి. ఆకారమునొందిన
मूर्धन्	పుం.తల
मूल	న.మూలము
मृ(प्रिय)	6.గ.అ.ప.మరణించుట
मृग	10.గ.అ.ప.వెదకుట
मृग	పుం.లేడి
मृत्यु	పుం.మరణము
मृद्	స్త్రీ.మట్టి
मृदु	వి.పుం.న.మెత్తగా
मृश्	6.గ.ప.ప.
(विमृस्)	పరీక్షించు
मेघजाल	పుం.మబ్బు
मेदिनी	స్త్రీ.భూమి
मेधाविन्	వి.పుం.న.బుద్ధిమంతుడు

గిరి పుం.కలయిక

గిరీవరుణ పుం.సోమయాగంలోని

ఒక ఋత్విక్కు

గిరి పుం.ముక్తి

గిరి పుం.లక్ష్మ

గిరి పుం.న.మయ్యము

గిరి న.మౌనము

య

యక్ష పుం.కుబేరుని సేవకుడు

యజ్ 1.గ.ఉ.ప.హోమముచేయుట.

పూజించుట

యజమాన్ పుం.యజ్ఞకర్త

యజ్ఞ వి.యజ్ఞసంబంధి

యత్ 1.గ.అ.ప.ప్రయత్నంచుట

యతి పుం.సన్యాసి

యతః అ.ఎందువలనఅనగా

యతః పుం.ప్రయత్నము

యత్ర అ.ఎక్కడ

యథా అ.ఎవిధముగా

యథా అ.ఎప్పుడు

యాదృశ అ.ఒకవేళ

యాత్ర న.పాదనము

యాగస్ న.కీర్తి,వైభవము

యాగస్యత్ పుం.కీర్తిమంతుడు

యాచ్ 1.గ.ఉ.ప.భిక్షుమడుగుట

యాచక పుం.చిచ్చగాడు

యాత్ (యా ధాతు క్తాన్త) వెళ్ళిన

సమ్+ఆ+యాత్ వచ్చిన

యాత్ స్త్రీ.తోటికోడలు

యాత్రిక పుం.యాత్రకుడు

యావత్ అ.ఎంతవరకు

యక్త (యజ్ ధాతు క్తాన్త) కలసిన

యద్ధ న.యుద్ధము,పోట్లాట

యధ్ 4.గ.అ.ప.పోట్లాడుట

యధ్ స్త్రీ.పోట్లాట

యౌ న.సమూహము

యోగిన్ పుం.సాధువు,యోగి

యోజన్ న.వాల్చుకోసులు

యోధ పుం.శూరుడు

ర

రక్ష 1.గ.ప.ప.రక్షించుట

రక్షణ న.రక్షించుట

రక్షస్ పుం.రాక్షసుడు

రక్షా స్త్రీ.రక్షణము

రక్షిత (రక్ష ధాతు క్తాన్త)

రక్షించబడినవాడు

రక్షితృ వి.పుం.న.రక్షించువాడు

రక్త వి.పుం.న.ఎర్రని

రఘు పుం.రఘుమహా రాజు
 రఘునాథ పుం.రఘువంశ
 రాజులలో శ్రేష్ఠుడు
 రచ్ 10.గ.రచించుట
 రజనీ స్త్రీ.రాత్రి
 రజ్జు స్త్రీ.తాడు
 రజస్ న.ధూళి,పుప్పడి
 రతిస్త్రీ.విషయసుఖము,
 మనస్సును నిభార్య
 రత్న న.మణి
 రథ పుం.రథము
 రథ్య పుం.గుర్రము
 రథ్యా స్త్రీ.వీధి
 రభ 1.గ.ఆ.ప.కూర్చుట ఆ+రభ
 (ప్రారంభించుట)
 రమ్ 1.గ.ఆ.ప.ఆడుట వి+రమ్
 ప.ప.అపుట
 రమణ పుం.పతి,ప్రియుడు
 రమా స్త్రీ.సామము,లక్ష్మి
 రవి పుం.సూర్యుడు
 రస పుం.రసము,పేయము
 రాక్షస పుం.క్రూరుడు,రాక్షసుడు
 రాజ్ 1.గ.ఉ.భ.వి+రాజ
 శోభించుట

రాజద्वార న.రాజభవన ద్వారము
 రాజన్ రాజు
 రాజపుత్ర పుం.రాజపుత్రుడు
 రాజపురుష పుం.రాజాస్థాన ఉద్యోగి
 రాజీ స్త్రీ.రాణి
 రాజ్య న. రాజ్యము
 రాజ్యలోభాకృష్ట (రాజ్య రాజ్యము లోభ
 లోభము ఆకృష్ట ఆకర్షితుడు)
 వి.రాజ్యలోభముచే ఆకర్షితుడు
 రాత్రి స్త్రీ.రాత్రి
 రామ పుం.రాముడు
 రావణ పుం.లంకాధిపతి
 రాశి పుం.రాశి
 రాష్ట్ర న.దేశము
 రీతి స్త్రీ.పద్ధతి
 రుచ్ 1.గ.ఆ.ప. ఇష్టము
 రుద్ ఏడుపుట
 రుద్ 4.గ.ఆ.ప.అపుట
 అన్య + రుద్ అజ్ఞను పాటించుట,
 ని + ర్ధ్ నిరోధించుట
 రుహ్ 1.గ.ప.ప.మొలకెత్తుట,
 ఆ + రుహ్ ఎక్కుట
 ప్ర + రుహ్ వృద్ధిచేయుట
 రే రే అవ్య.ట,టు

రోదన న.విడ్పు

ల

లక్ష 10 గ. సమ్ + లక్ష

పాటించుట, విరూపించుట

లక్షణ పుం.లక్ష్మణుడు

లక్ష्మీ స్త్రీ.విష్ణుపత్ని, ధనదేవత

లగ్రవేలా స్త్రీ.మంచిముసూర్యము

లఘిమన్ పుం.చులకనతనము

లఘు వి.పుం.న.చిన్న

లఙ్ 1.గ.పుం.న.దాటుట

లఙ్ 6.గ.ఆ.ప.సిగ్గుపడుట

లఙ్గా స్త్రీ.సిగ్గు

లతా స్త్రీ.తీగ

లతాగృహ న.తీగల మంటపము

లమ్బ 1.గ.ఆ.ప.అవ+లమ్బ

అధారము

లలనా స్త్రీ.వనిత

లల పుం.కణము

లల పుం.రాముని కుమారుడు

లలణ వి.ఉప్పు

లాక్ష్మీ న.తోక

లాభ పుం.లాభము

లిక్ష్ న.జాతి చిహ్నము

లృట్ 4.గ.ప.ప.పొర్లుట

లృమ్ 4.గ.ర.గ.లోభమునొందుట

లోక పుం.జనులు

లోభ పుం.లోభము

వ

वंश పుం.కులము

वक्तृवि.పుం.న.వక్త

वक्षस् న.గుండె

वचन న.పలుకుట

वञ्चनीय వి.పుం.న.వింద్యము

वचस् న.వచనము

वञ्चक పుం.మోసకారి

वत्स పుం.పిల్లవాడు

वद् 1.గ.ప.ప.చెప్పుట

वध పుం.చంపుట

वधू స్త్రీ.కోడలు

वग న.వనము

वनवासिन् వి.వనవాసి

वनौकस् పుం.వనవాసి

वन्द 1.గ.వమస్కరించుట

वयस् న.వయస్సు

वयस्य పుం.మిత్రుడు

वर పుం.వరము

वरतन्तु వి.సుందరమైన శరీరము కలది

వరమ్ వి.క్రి.శ్రేష్ఠము
 వరాహ పుం.పంది
 వర్ణ 10.గ.వర్ణించుట
 వర్ణ పుం.జాతి,రంగు
 వర్తన్ న.త్రోవ
 వలభ పుం.పతి
 వశా స్త్రీ.భార్య
 వస్ 1.గ.ప.ప.నివసించుట
 అధి+వస్ కూర్చుండుట
 వస్త (వస్ శత్రు)నివసించుచున్న
 వసతి స్త్రీ.నివాసము
 వసన న.వస్త్రము
 వసంత పుం.ఋతునామము
 వసు న.ద్రవ్యము
 వసుదేవ పుం.శ్రీకృష్ణుని తండ్రి
 వసుధా స్త్రీ.భూమి
 వస్తు న.పదార్థము
 వజ్ర న.బట్ట
 వహ 1.గ.ఉ.ప.మోయుట
 వా అ.లేక
 వాక్పट्टతా స్త్రీ.వాక్పాఠ్యము
 వాక్య న.వాక్యము
 వాచ్ - వాచా స్త్రీ.వాక్కు

వాఙ్ 1.గ.ప.ప.కోరుట
 వాణి స్త్రీ.వాక్కు
 వాత పుం.గాలి
 వాతాయన న.కిటికి
 వాద్ 10.గ.అ.ప.అభి+వాద
 నమస్కరించుట
 వాపి స్త్రీ.బావి
 వాయస పుం.కాకి
 వాయు పుం.గాలి
 వారి న.నీరు
 వాత స్త్రీ.వృత్తాంతము
 వాస పుం.వాసము
 వాసస్ న.బట్ట
 వాలిక వి.ప.న.మంచివాసన కలది
 వాసుదేవ పుం.శ్రీకృష్ణుడు
 వికార పుం.మార్పు
 వికాస పుం.వృద్ధి
 విగ్రహసంధిపుం.విగ్రహయుద్ధము
 సన్ధి శాంతి:యుద్ధము
 మరియు శాంతి
 విఘ్న పుం.ప్రతిబంధకము,విఘ్నము
 విచిత్ర వి.చమత్కారము.
 అనేక రంగులు
 వित्त న.ధనము,సంపత్తి

విద్(విన్ద్) 6.గ.ఆ.ప.పొందుట

విద్ 4.గ.ఆ.ఉండుట

విద్యా స్త్రీ.విద్య

విద్యుత్ స్త్రీ.విద్యుత్,మెరుపు

విద్రత్వ న.పాండిత్యము

విద్రస్ పుం.పండితుడు

విధి పుం.ప్రారబ్ధము,అదృష్టము

విధృత (వి+ధృ ధాతు క్తాంత)ధరించిన

విధేయ వి.కర్తవ్యము

వినయ పుం.నమ్రత

విना అ.లేకుండ

విनाశ పుం.నాశము

విపత్తి స్త్రీ.అపద

విపద్ పుం.అపద

విప్రియ వి.ప్రియముకానిది,

అపరాధము

విభవ పుం.సంపత్తి

విమార్గ పుం.చెడుప్రవర్తన

చెడుమార్గము

విముఖ వి.పుం.న.పరాజ్ఞులుడు

వియత్ న.అకాశము

వియోగ పుం.విరహము

విరావ పుం.అరపు

విరూప వి.పుం.న.కురూపము

వివర న.భిద్రము.గుహ

వివాహ పుం.పెండ్లి

వివిధ వి.పుం.న.అనేక ప్రకారము

విష్ 6.గ.ప.ప.ప్రవేశించుట

उप+विष् కూర్చునుట

విశుద్ధ(వి+శుద్ధ 4.గ.ప.ప.ధాతు

క్తాంత స్వచ్ఛము,పవిత్రము

విశుద్ధి స్త్రీ.శుద్ధి

విశ్రామहेतोः(विश्रामहेतु పుం.ష.వి.వ.

विश्राम విశ్రాంతి हेतु

కారణము)విశ్రాంతి కొరకై

विश्व న.జగత్తు

विश्वकर्म పుం.దేవతల శిల్పి

विश्वामित्र పుం.ఋషి నామము

विश्वास పుం.విశ్వాసము

विश्वासकारण న.విశ్వాసకారణము

विष న.విషము,గరళము

विष्णु పుం.నారాయణుడు

विहग పుం.పక్షి

विहित (वि+धा क्तांत) చేయ

బడిన,విధించబడిన, సాధింపబడిన

वीथि స్త్రీ.మార్గము

वीर పుం.వీరుడు

वीर्य న.పరాక్రమము,శౌర్యము

వృవరణే పరి+వృ చుట్టు ముట్టుట
 వృక్ష పుం.చెట్టు
 వృత్ 1.గ.అ.ప.ఉండుటని+వృత్
 నివర్తించుట మరలుట పరా+వృత్
 వెనుకకు తిరుగుట పరావృత్య వెనుక
 తిరిగి ప్ర+వృత్ పనియందు
 నిమగ్నుడగుట
 పరా+వృత్ వెనుకకు మరలుట
 వృత్తి స్త్రీ.ఉద్యోగము వ్యాపారము
 వృథా క్రి.వి.న్యర్థము
 వృద్ధిమత్ వి.పుం.న.వృద్ధి నొందుట
 సమ+వృద్ధ్ వృద్ధి నొందుట
 వృన్త న.తొడిమ
 వృష పుం.ఎద్దు
 వృషభఃవజ పుం.శివుడు
 వేద పుం.వేదము,శ్రుతి
 వేధస్ పుం.బ్రహ్మ
 వేప 1.గ.అ.ప.కంపించుట,వణుకుట
 వేక్కుఠ న.విష్టువాన స్థలము
 వేయాత్య న.దుడుకుతనము
 తలబిరుసుతనము
 వేర న.శత్రుత్వము
 వ్యథా స్త్రీ.భాధ
 వ్యసన న.అలవాటు

వ్యాఖ్యేయ వి.పుం.న.వివరింపదగినది
 వ్యాఘ్ర పుం.పులి
 వ్యాధ పుం.బోయవాడు
 వ్యాధి పుం.రోగము
 వ్యాలి స్త్రీ.పులి
 వ్రజ 1.గ.ప.ప.చెల్లుట
 వ్రీహి పుం.వరిధాన్యము బియ్యము

శ

శంస్ 1.గ..ప.ప.స్తుతించుట,చెప్పుట
 శంస్ 1.గ.ఆ+శంస్ అ.గ.అశించుట
 శకుంతలా స్త్రీ.నామము
 శక్తా స్త్రీ.సందేహము
 శఠ పుం.దుష్టుడు
 శత న.నూరు
 శత్రు పుం.శత్రువు
 శత్రువిగ్రహ పుం.శత్రువుతో వైరము
 శనైస్ అ.మెల్లగా
 శమ్(శమ్) 4.గ.ప.ప.శాంతి
 శమ్బుక పుం.పురుష నామము
 శమ్భు పుం.శివుడు
 శర పుం.బాణము
 శరద్ స్త్రీ.ఒక ఋతువు
 శరీర న.దేహము
 శరీరస్థ వి.శరీరము నందున్న

శాయ్యా స్త్రీ.శయ్య	శుక్లపక్ష పుం.శుక్లపక్షము
శవ న.ప్రేతము,మృతదేహము	శుచ్ 1.గ.ప.ప.దుఃఖించుట
శస్త్ర న.శస్త్రము	శుభ 1.గ.అ.ప.శోభించుట,
శాఖా స్త్రీ.కొమ్మ	అలంకరించుట
శాంతా స్త్రీ.శ్రీరాముని సోదరి	శుభ్ వి.పుం.న.మంచి,మంగళము
శాంతి స్త్రీ.శాంతి	శుష్ 1.గ.ప.ప.ఎండిపోవుట
శాలా స్త్రీ.స్థానము	శూద్ర పుం.శూద్రుడు
శాస్ శాసించుట	శూద్రక పుం.రాజనామము
శాస్త(శాస్+శాస్త్ర)శాసించువాడు	శూలిన్ పుం.శివుడు
శాసన న.ఆజ్ఞ	శూగల పుం.నక్క
శాస్త్ర న.శాస్త్రము	శోభనవి.పుం.న.మంచి,ఉత్తమము
శిక్ష 1.గ.అ.ప.నేర్చుట	శోభా స్త్రీ.పౌందర్యము
శిఖర పుం.న.పర్వతాగ్రము	శौर్య న.పరాక్రమము
శిఖరిన్ పుం.పర్వతము	శ్మశాన న.దహనస్థలము
శిరస్ న.శిరస్సు	శ్యామ వి.పుం.న.నీలిరంగు
శిలా స్త్రీ.రాయి	శ్యామికా స్త్రీ.నలుపుదనము
శివ పుం.శివుడు	శ్రద్ధా స్త్రీ.భక్తి,విశ్వాసము
శివ న.శుభము	శ్రద్ధేయ వి.పుం.న.విశ్వసనీయుడు
శివాలయ న.శివునిగుడి	శ్రమ్(శ్రామ్) 4.గ.ఉ.ప.ఆ+శ్రి
శిశిర పుం.న.చలికాలము	అశ్రయించుట
శిశు పుం.పిల్లవాడు	శ్రమ పుం.శ్రమ,ప్రయాస
శిష్య పుం.శిష్యుడు	శ్రవణ న.వినడము
శీర్ష న.శిరస్సు	శ్రీమత్ వి.శ్రీమంతుడు
శుక పుం.చిలుక	శ్రీఘ్ణ పుం.రాజనామము

శ్రు వినుట

శ్రుతి స్త్రీ.వినికడి,చెవి,వేదము

శ్రుతిగత్ వి.వేదజ్ఞుడు

శ్రేష్ఠ వి.ఉత్తముడు

శ్రేయస్ వి.ఉత్తమము

శ్రోత్ పుం.వినువాడు

శ్లఘ వి.పుం.న.సడలిపోయినది

శ్లఘ 1.గ.ఆ.ప.స్తుతించుట

శ్లిష్ 4.గ.ప.ప.కౌగలించుకొనుట

ఆ+శ్లిష్ కౌగలించుకొనుట

శ్లోక పుం.శ్లోకము,పద్యము

శ్చశ్చ స్త్రీ.అత్త

శ్చస్ క్రి.వి.రేపు

శ్చాపద పుం.పశువు

శ్చేత వి.శుభ్రము తెలుపు

స

సంకటన.కష్టము

సంగత న.స్నేహము

సంగమ పుం.సంయోగము

సంగీత న.పాట

సంగమోత్సుక వి.కలియవలెనను

ఆశ్రుతగల

సంఘాత పుం.సమూహము

సంచలన న.అటునిటు తిరుగుట

సంతప్త (సమ్+తప్ ధాతు క్కాంత)

అక్కడిక్కడ తిరుగుట

సందేశ పుం.సందేశము

సన్నిధి పుం.దగ్గర,సమీపము

సంపద్ స్త్రీ.ధనము,వైభవము

సంపర్క పుం.స్వర్గ,సంయోగము

సంభార పుం.ప్రయత్నము

సంమార్జన న.ఊడ్చుట

సంశ్రయ పుం.విశ్రాంతి స్థానము

సంసార పుం.ప్రపంచము

సఖి పుం.మిత్రుడు,స్నేహితుడు

సఖి స్త్రీ.స్నేహితురాలు,చెలి

సచివ పుం.మంత్రి

సత్ (అస్ ధాతు 1g శత్రు)ఉన్న

మంచి,సత్పురుషుడు

సత్తత్వ న.నిజమైన విషయము

సత్వ న.సత్యము, మంచితనము

సత్య న.నిజము,నిజమైన

సత్యమ్ వి.నిజముగా

సత్వరమ్ వి.శీఘ్రముగా

సద(సీద్)1.గ.ప.ప.అవ+సీద్క్షీణించుట

ని+సీద్ = నిషీద్ కూర్చుండుట

ప్ర+సీద్ దయచూపుట ప్రసన్నుడగుట

సదస్ స్త్రీ.సభ

సదా అ.ఎల్లప్పుడు

సదాచార పుం.మంచి ప్రవర్తన

సदैव (సదా+ఎవ) అ.ఎల్లప్పుడు

सद्यन् న.ఇల్లు

सन् अस धातु శత్రునా సత్ యొక్క

ప్ర.పుం.వ.వ

संदेह పుం.సంశయము

सभा స్త్రీ.సభ

समचित् వి.(సమ సమదృష్టిగల

చిత మనస్సు) అందరను

సమానులుగా భావించు

समराङ्गण న.యుద్ధభూమి

समर्थ వి.శక్తిమంతుడు

समाज పుం.మండలి,సమాజము

समुद्र పుం.సముద్రము కడలి

समूह పుం.సముదాయము గుంపు

समृद्धि స్త్రీ.బాలా,నిండుగా

सम्यक् క్రి.వి.బాగుగా

सरस् న.తటాకము

सर्प పుం.ఎము

सर्वत्र అ.అంతట

सर्वथा అ.అన్ని ప్రకారములుగా

सर्वदा అ.ఎల్లప్పుడు,అన్నివేళల

सवितृ పుం.సూర్యుడు

सव्येष्ट పుం.సారథి

सह 1.గ.ఆ.ప.కలసి

सह అ.తోడు,కలసి

सहचरी స్త్రీ.కలిసి తిరుగునది

సహాయురాలు

सहसा క్రి.వి.కొందరబడి

साक्षिन् పుం.సాక్షిబారుడు

साधयितव्यवि.పుం.న.సాధించదగిన

साधु పుం.ఋషి వి.మంచిగా

साध्य వి.పుం.న.పొండ్లశక్యము

सान्त्व 10.గ.శాంతిప చేయుట

सामर्थ्य న.శక్తి

सारङ्ग పుం.చాతకపక్షి

सारथि పుం.రథమునడపువాడు

सारमेय పుం.కుక్క

सार्थ పుం.బాటసారి,సమూహ ము

साशङ्क క్రి.వి.సందేహ ముతో

साष्टाङ्गपातम् सामా క్రి.వి.

సాష్టాంగనమస్కారము

साहसन.ఘాతుకకృత్యము,సాహ సము

सिंह పుం.సింహ ము

सिंहासन న.రాజ్యపదము

सिच्(सिञ्च) 6.గ.ఉ.ప.తడుపుట

सीता స్త్రీ.శ్రీరాముని భార్య

సీమన్ స్త్రీ.మర్యాద,హద్దు
 స్తు ఉపసర్గ. ఇది ముందుంటే మంచి
 అన్న అర్థమువస్తుంది
 సుకృత న.సుకృతి స్త్రీ. సుచరిత
 న.మంచిపని,పుణ్యము
 సుఖ న.సుఖము
 సుఖభాజ్ వి.సుఖవంతుడు
 సుఖలेश పుం.కించిత్సుఖము
 సుఖముయొక్క అంశం
 సుగన్ధి వి.మంచివాసనకలది
 సుచరిత వి.ధర్మ మైన
 సుజన పుం.మంచిమనిషి
 సుమన్త్ర పుం.శ్రీరాముని సారథి
 సురాభి వి.పుం.స్త్రీ.న.సుగంధము
 సువర్ణ న.బంగారము
 సువర్ణాకార పుం.బంగారునగలు
 చేయువాడు
 సుకృత వి.పుం.న.నీతిమంతుడు
 ఉత్తముడు
 సుష్ట అ.బాగుగా
 సుహృద్ పుం.మిత్రుడు
 సుక్త న.వేదమంత్రముల స్తోత్రము
 సుత్రధార పుం.వాదకారంభమును
 చేయు ముఖ్యపాత్ర

సూద ని+సూద్ (నిష్కూద్) నాశకర్త
 సూద పుం.అవారవంతుడు
 సూన పుం.పుత్రుడు
 సూర్య పుం.సూర్యుడు
 సృ 1.గ.ప.ప.నడచుట అన+స్
 కలసినడుచుట ప్ర+స్ ప్రసరించుట
 సూజ్ 4.గ.ప.ప.సృష్టించుట,పుట్టుట
 అతి+సృజ్ ఇచ్చుట
 సృష్టి స్త్రీ.ఉత్పత్తి
 సేనా స్త్రీ.పైన్యము
 సేనాపతి పుం.పైన్యాధిపతి
 సేవ 1.గ.ఆ.ప.సేవించుట
 పరి+సేవ ఆశ్రయించుట
 సैनिक పుం.పైనికుడు
 సోత్కంఠ వి.పుం.న.ఉత్సుకతతో
 సోమ పుం.సోమలత అథవా రసము
 సోమవాసర పుం.సోమవారము
 సోఢ(సహ ధాతు క్తాన్త) సహించుట
 సౌందర్య న.శరీరశోభ
 స్తుతి స్త్రీ.పొగడ్త
 స్తేన పుం.దొంగ
 స్త్రీరల న.స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు
 స్థా(తిష్ఠ) 1.గ.ప.ప.నిలబడుట

(स्थी कर्म) अनु+स्था+च+यु+त

उद्+स्था+त+च+यु+त

अ.प.ब.य.लृ.रु.ट

स्थान न.స్థానము

स्निह 4.గ.ప.ప.స్నేహము చేయుట

स्निग्ध (स्निह धातु क्तान्त) దట్టము

स्नेह పుం.మైత్రి

स्पन्द 1.గ.ఆ.ప.కంపించుట

स्पर्ध 1.గ.ఆ.ప.పోటీపడుట

स्पृश् 6.గ.ప.ప.తాకుట

स्पृष्ट (स्पृश् धातु क्तान्त) స్పృశించిన

स्पृह 10.గ.కోరుట

स्फुर् 6.గ.ప.ప.కంపించుట

स्मि 1.గ.ఆ.ప.నవ్వుట

वि+स्मि ఆశ్చర్యము నొందుట

स्मृ 1.గ.ప.ప.గుర్తుతెచ్చుకొనుట

वि+स्मृ మరచుట

स्मृति స్త్రీ.జ్ఞప్తి,ధర్మశస్త్ర,గ్రంథములు

स्नेम् 1.గ.ఆ.ప.జూరుట

स्नेह పుం.బ్రహ్మ

स्वकृत्य న.తన కర్తవ్యము

स्वदेश పుం.స్వ తన దేశ దేశము

स्वप्न పుం.కల

स्वर्ग పుం.దేవలోకము

स्वविषय పుం.స్వ తనవిషయ

राज्यము

स्वसृ స్త్రీ.సోదరి

स्वस्ति అ.మంగళము,శుభము

स्वस्थ వి.పుం.న.స్థిరచిత్తుడు

स्वास्थ्य న.ఆరోగ్యము

स्वाद् 1.గ.ఆ.ప.రుచిచూచుట

स्वादु వి.పుం.స్త్రీ.న.రుచికరము

स्वामिगुणोपेत వి.(स्वामిन् ప్రభువు

గుణముతపేత కూడుకొనిన

గుణవంతుడు

स्वामिन् పుం.ప్రభువు

स्वीय వి.తనది,స్వతః

ह

हन् చంపుట हन्ति(लट् प्रब)చంపిరి

हरण న.చెత్తుకొని పోవుట

हरि పుం.మనుష్యనామము

हरिण పుం.తెడె

हर्म्य పుం.భవనము

हलाहल న.ప్రాణఘాతక విషము

हविस् న.ఆహుతి

हस् 1.గ.ప.ప.వి+హన్ నవ్వుట

हस्त పుం.చెయ్యి

हि - प्र+हि व०पि०च०

హిత జ.మంచి

హితకర వి.ప్రం.న.మంచిని చేయునది

हिम न.वृं.चु

కృతభూజ్ పుం.అగ్ని

లే 1.గ.ఉ.ప. ఎత్తుకొనిపోవుట

ఆ+హ్ తినుట, పరి+హ్ నివారించుట

ప్ర+హ కొట్టుట, వి+హ విహరించుట

हृदय न.चिह्नवतु,मनसु

గో.అ.సంబోధనార్థకము,అరే

हेमन् न.बि.गारवम्

హోర్ ఫుం.హోత, ఋక్కులను చదువు

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ह्यस् ७.२५२

ಹಾಡ 10.ಗ.ಆ+ಹಾಡ್ ಅನಂದించುಟ

శ్రీ 1.గ.ఉ.ప.పెరిచుట

長江中下游平原、淮河流域、黃河下游

సంస్కృత అకాడెమీ- ప్రముఖ ప్రచురణలు

1. Catalogue of Sanskrit Manuscripts in (O.U.) library	150-00
2. విక్రమోర్వశీయమ్	30-00
3. సాహిత్య రత్నాకరః I-50/=, II-50/=, III-50/=	150-00(Set)
4. పదమంజరీ (కాశికా వ్యాఖ్యా) I-120/=, II-120/=	240-00(Set)
5. సంస్కృత కవిజీవితమ్ I-90/=, II-90/=	180-00(Set)
6. కాశికా సూత్రసూచీ III Vol I-75/=, II-75/=	150-00(Set)
7. కాశికా వివరణ పంజికా (న్యాసః) I, II	250-00(Set)
8. సంగీత చంద్రః	75-00
9. పరిభాషేందుశేఖరః	90-00
10. ఆయుర్వేదాబ్ధిసారః I-100/=, II-125/=	225-00(Set)
11. Katha in Sanskrit Poetics	40-00
12. లఘుకావ్యాని (నీలకంఠదీక్షితః)	25-00

త్వరలో రాబోవు ప్రచురణలు

(రెండవ ముద్రణ)

1. పండితరాజ కావ్యసంగ్రహః
2. గీత గోవిందము - సంస్కృతవ్యాఖ్యాత్రయసంవలితమ్